

VETERİNER HEKİM KİMDİR?

Veteriner hekim kısaca, hayvan sağlığının korunması için önlemler alan, hastalıklara tanı koyan, tıbbi ve cerrahi girişimlerde bulunarak hastalığın tedavisini sağlayan kişidir.

Hayvan popülasyonlarının sağlıklarının korunması, büyük ve küçükbaş hayvanlar, arı, su canlıları, egzotik hayvanlar, kümes hayvanları ile deney hayvanlarının beslenmesi, üretimi, ıslahı, yetiştirilmesi ve verimliliklerinin artırılması, hayvan hastalıklarının teşhis ve tedavisi, salgın hastalıkların önlenmesi, refahı, hayvansal ürünlerin üretim teknolojisi ve insan tüketimine uygunluğunun her aşamadaki sağlık kontrolü, hayvansal ürünlerde kirlenme, hayvansal atık ve atıkların yönetimi ile çevre kirliliği konuları veteriner hekimlerin sorumluluk alanındadır.

Veteriner hekimliğin görev alanını sadece hayvan sağlığı ile sınırlamak yanlış ve toplum zararına olacak kısır bir düşüncedir. Veteriner hekimliğin görev alanı doğrudan doğruya insan sağlığı ile de ilgilidir. Zira hayvan sağlığı ile insan sağlığını birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir. Hayvanlardan insanlara direkt veya hayvansal ürünler üzerinden dolaylı olarak geçen hastalıklardan (zoonotik hastalıklar) insanların korunması ancak veteriner hekimlerin sorumluluğundaki çalışmalar ile mümkündür.

Veteriner Hekim: Veteriner hekimliği Mesleği İcrasına, Türk Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına Dair 6343 sayılı kanuna göre; *“Yüksek veteriner okulları ile veteriner fakültelerinden veya muadeleti Maarif Vekâletince tasdik edilmiş veteriner okullarından diploma almış olanlara”* denir.

Kamu Veteriner Hekimi: 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi olarak çalışan veteriner hekimdir.

Resmi Veteriner Hekim: 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu kapsamında verilen görevleri Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) adına yapan Bakanlık personeli veteriner hekimdir.

Serbest Veteriner Hekim: 6343 sayılı Kanuna göre mesleğini serbest olarak icra etme yetkisine sahip veteriner hekimdir.

Klinisyen (Özel) Veteriner Hekimliği iyi bir veteriner hekimliği bilgi ve anlayışının, hoşgörü, sevgi, estetik ve dürüst bir yaklaşımın, tükenmez bir azim ve gayretin bütünleşmesidir.

İYİ BİR VETERİNER HEKİMİN ÖZELLİKLERİ

1. Teorik ve pratik açıdan iyi bilgili olmalı
2. Doğru ve çabuk karar verebilmeli
3. Uzağı görebilmeli

4. Hasta ve hasta sahibiyle ilişkide ölçülü ve dikkatli olmalı
5. Sır saklamalı
6. Hasta sahibinin sosyal konumuna önem vermemeli
7. Cesaretli olmalı
8. Ticaret felsefesini (dürüst) kavramış olmalı
9. Veteriner hekimliği deontolojisine ve etik ilkelere sadık olmalı

Dr. Erich Loewy’ e Göre Veteriner Hekimliği Tarihinin Faydaları

- Öğrencilerin hekimliğe oryantasyonunu (uyumunu) sağlar.
- Hasta ve sahiplerine bağlılık ve hekimliğin sorumluluğu gibi geleneksel hekimlik kimliğinin kazanılmasını ve korunmasını sağlar.
- Öğrencilerin geçmişlerini ekonomik, kültürel, sosyal ve etik açıdan anlamalarını artırır.
- Öğrencilerin birbirleriyle ve bilimle yaklaşımını ve inancını güçlendirir.

Veteriner Hekimliği Tarihi Eğitiminin Hedefleri

1. Pozitif yaklaşım
2. Bilimsel düşünme (nedensellik bağıntıları kurma) alışkanlığı
3. Mesleki bilincin oluşturulması, “*kendini bilme*” benliğinin verilmesi temel hedeflerdir.

KİŞİ;

- Mesleğinin yöntemlerini,
- Düşünce ve gelişme çizgisini,
- Fikir çerçevesini,
- Sosyal ve kültürel yapısını,
- Çevresinde oluşmuş bulunan değer sistemini,
 - Tanımadıkça
 - Anlamadıkça
 - Bunlara katkıda bulunmadıkça

“Mesleki kimliğini” edinmiş sayılmaz.

VETERİNER HEKİMİ TERİMİ

İlk uygarlıklardan başlayarak günümüze kadar geçen süre içinde veteriner hekime ve mesleğine farklı isimler verilmiştir.

Veteriner kelimesi ilk kez “*Veterinarius*” şeklinde 1. yy’de Varro ve Columella ile 5.yy Vegetius Artis Veterinariae adlı eserinde kullanılmıştır.

Antik Yunan’da at doktoru anlamına gelen “*hippiatroi*” sözcüğü Bizans’ta “*hipiater*” terimine dönüşmüştür. Eski Yunancada veteriner hekim yerine kullanılan “*Hippiatros*”, Süryanice’ye “*Pyatra*” olarak Süryaniceden Arapçaya da “*Biyatr*” olarak geçmiştir.

Eski Hindistan’da fil hastalıklarını tedavi edenlere “*Palakapya*”, at sağlığı ile ilgilenenlere ise “*Salihotriya*” adı verilmiştir. Günümüzde Hindistan’ın birçok yerinde halk arasında veteriner hekime “*Salutri*” denilmektedir.

Sümerlerde insan hekimlerine “*A-su*”, hayvan hekimlerine de “*Monai-Su*” denilmiştir.

Babillerden kalan Hammurabi kanunlarınının 224 ve 225’inci maddelerinde “*öküz doktoru*” ve “*eşek doktoru*” terimleri kullanılmıştır.

Veteriner hekimliği tarihçisi Smith’e göre Roma’da veteriner hekim teriminden önce “*mulo medicus*”, “*medicus veterinarius*”, “*medicus jumentarus*” ve “*equarius medicus*” terimleri kullanılmıştır. Bu terimler Roma imparatorluğunun ilk dönemlerinde katır hekimliği anlamında olan “*veterinarius medicusa*” dönüşmüştür. Latince “*veterinarius*” sözü boyunduruk altında çalışan hayvanları tanımlamaktadır.

Yirminci yüzyılda dünyanın çeşitli ülkelerinde “veteriner hekim/veteriner hekimliği” terimleri kullanılmaya başlanmıştır. İngilizcede “*veterinary medicine*”, Fransızcada “*medicine veterinarie*”, İtalyancada “*medico veterinaria*” veya “*medicus veterinarius*”, Almandada “*Tierärzte*” gibi isimler verilmiştir.

Baytar Terimi

Kamus-1 Türki’de baytar terimi için at ve diğer hayvanların tedavisine ve tımarları usulüne vakıf adam, bir başka sözlükte hayvan hekimi, veteriner tanımlaması yapılmıştır.

Eski Yunancada veteriner hekim yerine kullanılan Hippiatros, Süryaniceye Pyatra olarak Süryaniceden Arapçaya da Biyatr olarak geçmiş, daha sonraları ise baytar terimi kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de 1937 yılına kadar baytar sözcüğü kullanılmıştır. Bekman ve Mavraoğlu belge göstermeksizin baytar yerine veteriner hekim teriminin ilk kez 1937 yılının Haziran ayında

kullanıldığını bildirmişlerdir. 1954 yılında 6343 sayılı Kanunla da veteriner hekim terimi yasal tanımını bulmuştur.

Bay-tar: Ahır beyi

Bay Ülgen: İyilik, ferahlık, aydınlık, baysallık

Tar (ek): Yapıcılık, yaratıcılık

Baytar: İyilik yaratan, aydınlığa ulaştırıcı bir erlik sahibinin adı ve vasfıdır.

Kamus-u Türkî: At ve diğer hayvanları tedavi eden kişi

Latince'de:

art: ars/artis'ten gelmektedir. artis: hekim, cerrah

Baytar kavramı 1938'de kaldırılmıştır. Hayvan Hekimi: "*Veteriner Hekim*"

Veterin: Hayvan, Atın karnı, karın altını dolaşan kayış

Arz: Sanat

Arz veterinarius: At, hayvan hekim, hayvan tedavi sanatı

Arz yerine Medicus: Hekimlik anlamında

Medicus veterinarius: Veteriner hekim

Veterinary medicine: Veteriner hekimlik

Medicine veterinaire: Veteriner hekimlik

Tierarzt: Hayvan doktoru/hekimi

Medico veterinaria: Veteriner hekim

Medicus veterinarius: Veteriner hekimlik

Dam pezişk: Ahır hekim

VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİ

Tarih, geçmişten günümüze uzanan zaman çizgisi üzerinde olayları inceleyen, ortaya çıkaran, yorumlayan ve tartışmaya açan bir bilim dalı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca toplumların yaşamını, kültürünü, zaman ve yer göstererek gerçeğe uygun olarak inceleyen ve aktaran bilim dalı olarak da tanımlanabilir. Bireylerin ve bunların oluşturdukları toplumların bir geçmişi olduğu gibi, toplumdaki uğraşı alanlarının yani mesleklerin de bir geçmişi, bir tarihi vardır. Tıp ve veteriner hekimliği gibi insan ve hayvan hayatı ile iç içe girmiş mesleklerin tarihleri ise insanlık tarihi kadar eski ve zengin olaylarla doludur. Nasıl ki tarihini iyi bilen uluslar geleceğine ışık tutabiliyorsa, bir mesleğin üyesi de kendisinden önce meydana gelen meslekî gelişmeleri bildiği oranda geleceğini

güven altına alabilmektedir. Çünkü bir sonraki günü planlamak, yaşadığımız günü değerlendirmek, dünü (ya da geçmişi) iyi bilmekle mümkündür. Kısacası geçmiş, geleceğin anahtarındır denilebilir. İnsanoğlu, tarih boyunca daha iyiyi, güzeli ve yararlıyı bulmaya çabalarken hep böyle yapmıştır. Günümüz insanı da ileri bir uygarlık ve üstün yaşam düzeyi için çabalamakta; yeniyi üretmek amacıyla eskiyi kavrama, açığı, eksikliği bulma yarışına girmiş bulunmaktadır. Bu yarışta en güçlü, akıllı ve bilgili insanı yetiştiren toplumlar önde gitmektedir. Böyle bir insanı üretmek ise ancak sağlam bir gen ve sağlıklı bir beden yapısı ile gerçekleştirilebilir. Bunun için de medikal mesleklerin (tıp, veteriner hekimliği, diş hekimliği, eczacılık) geçmiş ve güncel bilgilerini iyi bilmek gerekmektedir. Bu açıdan bakınca “*tarih*” kavramının medikal mesleklerdeki özelliği daha kolay anlaşılabilir. Bu mesleklerde tarih, belli bir zaman biriminde durmamış, belli ölçülerle sınırlanmış çerçeveyi aşmış, soyut yorumlar yerine somut sonuçları gözler önüne sermiştir. Bu nedenledir ki medikal mesleklerin tarihi, evrensel bilim anlayışı içinde “*dinamik*” ve “*pozitif*” bir bilim olma niteliği kazanmıştır.

Hekimlik tarihi, hekimliğin karşılaştırmalı (komparatif) bir incelemesidir. Mevcut bilgilerimizi geçmişi karşılaştırarak farklarını bulmada katkı sağlar. Hekimlik, hem bir insan etkinliğidir hem de bilgi ve beceriler bütünüdür. Hekimlik tarihinde amaç, hekim adayına retrospektif düşünme alışkanlığının kazandırılmasıdır.

VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİNİN KAYNAKLARI

GEREÇ

Ana Materyal olarak;

İlk elden kaynaklar

Arşiv belgeleri

- Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi VHT ve Deontoloji Anabilim Dalı Kütüphanesi Arşivi
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü¹ – Osmanlı Arşivi
- Atatürk Ün. Seyfettin Özege Kataloğu
- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü
- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi
- Pendik Bakteriyoloji Enst. Kütüphanesi
- TBMM Kütüphanesi
- İBB Atatürk Kitaplığı
- Milli Kütüphane

¹ 9 Temmuz 2018 tarih ve 703 sayılı KHK ile Devlet Araştırmaları Genel Müdürlüğü kapatılmış, 16 Temmuz 2018 tarih ve 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile “*Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı*” kurulmuştur.

- Meslek örgütleri arşivi (TVHB Arşivi, VHD Arşivi, VHO Arşivi)
- Özel arşivler (Şahsa veya kurumlara ait)

Konuya ilişkin olarak materyal;

- Kitap
- Süreli yayın (Dergi, Gazete)
- Makale
- Rapor

Kişisel görüşmeler; Kişinin kendisi ile veya yakınları ile yapılan görüşmeler

YÖNTEMLER

Retrospektif yaklaşım: Olay ya da gelişmeleri, geçmişe bakarak ya da geçmişteki olay ve gelişmeler ışığında değerlendirmek ya da çıkarım yapmak anlamlarına gelmektedir (Genetik yaklaşım).

İçerik analizi: Metin içeriği toplama ve analiz etme tekniğidir.

Belge analizi

Analiz ve Sentez - Yorumlama

Kronolojik olarak yazıya aktarım

Alfabetik olarak yazıya aktarım

Tarihlerin dönüştürülmesi: Rumi takvime göre verilen tarihler, Türk Tarih Kurumu tarih çeviricisi (Tarih Çevirme Kılavuzu) kullanılarak miladi tarihlere dönüştürülmüştür.

Hicri ve Rumi tarihlerin Miladi tarihlere çevrilmesinde “*Takvimü’s Sinin*” de kullanılmaktadır.

Transliterasyon: Yabancı yazıların okunuşları göz önüne alınmadan yalnızca harf harf aktarılması, harf çevirisi

Transkripsiyon: Bir yazıyı kolayca okunacak şekilde, belli bir işaret sistemiyle yazmak. Kelimelerin telaffuz edildikleri şekilde yazıya geçirme.

Dipnot kullanımı: Gerekli görülen bazı açıklamalar, orijinal belge künyeleri, Resmi Gazete tarih ve sayıları, Arşiv belgelerinin künyeleri dipnotlarda belirtilebilir.

AMAÇLAR

- VHT alanına katkı sağlamak
- Bilim tarihine katkı sağlamak
- Genel tarih açısından değerlendirmek
- Tarihsel ve bilimsel açıdan irdelemek
- Tarihsel gelişime ışık tutmak, tanıtmak

- Tarihçelerin ele alınması
- Yeni bilgileri/kaynakları (foto, resim, belge vb.) gün ışığına çıkarmak
- Konuya ilişkin derli toplu bilgi vermek
- Yapılan araştırmaları güncellemek
- Araştırmacılara kolaylık sağlamak
- Elde edilen bilgileri sergilemek/ortaya koymak ve tartışmaya açmak
- Bilimsel yaşamları incelemek
- VH Biyografisine katkı sağlamak
- Süreli yayınlar tarihçesine katkı sağlamak
- Yapılacak benzer çalışmalara veri/kaynak oluşturmak
- Günümüzdeki katkılarını ortaya koymak
- İçeriğın değerlendirilmesi
- Gelişim sürecinin değerlendirilmesi
- Bölge, ülke hayvancılığı, veteriner hekimliğe, eğitime vb. katkının ortaya koyulması

VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİNİN BAŐLİCA KAYNAKLARI

I. YAZIDAN ÖNCEKİ DÖNEME AİT KAYNAKLAR

1. Kabartmalar – Mezopotamya, E. Mısır
2. Röliyefler –Asur Kralı III. Sathlemanester Dikilitaşı (Londra British Museum)
3. Resimler – Lascaux mağarasındaki resimler (Dordogne)

II. YAZILI DÖNEME AİT KAYNAKLAR

A. BİLGİ ÇAĞINA KADAR

1. Kil tabletler – Hammurabi Kanunlarının yazıldığı (Babil) Kil, karaciğer tabletleri
2. Resimler
3. Papiruslar – Ebers, Smith ve Kahun P.
4. Dini ve tatbiki kitaplar – Zerdüşlerin Avesta Videvdad, İncil vd.
5. Baytarnameler – Naseri, Tuhvetülfarisin Fi Ahval-i Huyul El-Mücahidin gibi

B. BİLGİ ÇAĞI KAYNAKLARI

1. Kitaplar
2. Periyodikler
3. Dokümanlar ve tutanaklar
4. CD Roomlar
5. Görsel, işitsel ve diğerk kaynaklar

VETERİNER HEKİMLİĞİN DOĞUŞU VE İNSAN - HAYVAN İLİŞKİLERİ

Tarih sahnesinde, insan hayvan arasındaki ilk ilişki aynı doğayı paylaşmanın ötesinde “avlanma” biçiminde gelişmiştir. Düzensiz ve rastlantılara bağlı yaşam süren avcı ve toplayıcı kabilelerin şekillenmesi ile birlikte insanoğlunun ilgi odağı hayvanlar olmuştur. Mağara duvarları ve kayalara çizilen hayvan resimleri, avın başarılı geçmesi için yapılan av sihri törenleri ile ilgilidir. İnsanlar bu hayvan simgelerini çizerek; avlayacakları hayvanların üzerinde büyü yolu ile egemenlik kurmaya çalışmışlardır.

İlkel insan, yaşam ve doğaya ilişkin sorunlarını bir simge yaratarak çözmeye çalışmıştır. Söz konusu simge “totem”dir. İlkel insanın evrimsel düşünce biçiminde totem: *“yeniden doğuş aracı, büyük yaratıcı, kutsal yol gösterici, ruhun öbür dünyaya yolculuğunda bir rehber, tanrıların habercisi hatta tanrının kendisi olmak gibi anlamlar taşımıştır.”*

Kabile toplumlarında hayvan totemleri çok yaygın olup; bunlar, ilk uygarlıklarda gelişecek olan hayvana tapınmanın daha karmaşık biçimleri için bir fon oluşturmaktadır.

Totemizmin ana hatları şu şekilde çizilebilir:

- Totem klanın atası ve koruyucusudur.
- Totem olan hayvanı öldürmek ve yemek yasaktır. Yeme yasağı bazen hayvanın sadece belli bir parçasını da kapsayabilmektedir.
- Totem hayvanlarından kazara ölen olursa, onun için yas tutulur. Kabilenin bir üyesine gösterilen saygı hayvana da gösterilerek gömülmektedir.
- Totem hayvanın öldürülmesi herhangi bir nedenle zorunlu olursa bu ancak af dileme ayinleri ve günahatan temizlenme törenleri ile yapılmaktadır.

O dönemde insanlar, toteminden korkmuş, ürkmüş ve bir şeyler ummuştur. Ancak bu bir tapınma değil, ricada bulunmaktır.

Üretici ekonominin ilk evresi olan neolitik çağ, insan aklının sihirselden dinsel düşünüşe yönelen geçmiş evresini oluşturmaktadır. Bu evrede insanoğlunun ilgisi, hayvanlar yanında, üzerinde egemenlik kurabileceği bitkilere, özellikle bitkilerin yazgısında etkili olabilen doğa güçlerine yönelmiştir. Üretimle beraber insanın doğa ile gerçekleştirdiği etkin ve düzenli ilişki, analogi mantığının yanı sıra dedüktif (tumdengelimli) mantığın gelişmesini sağlamıştır. Hayvanları ve bitkileri doğurup beslediği düşünülen toprak, anne gibi doğurucu ve üretken olmasından dolayı ilk tanrılaştırılan doğa gücü olurken; tumdengelim mantığının gereği erekler ile açıklanmaya başlanmış, doğa olayları erk sahibi varlıklar olarak düşünülmüştür. Yer, gök, fırtına vb. doğa güçleri tanrılaştırılmıştır.

Politeistik nitelikli ilkel dinler, animizmle birlikte bu şekilde doğmuştur. İnsanın gelişiminde ilk basamaklarda yer alan animistik aşama sonraki dinsel aşamanın çekirdeğini teşkil etmiştir. Bir çeşit ilkel doğa felsefesi olan animizm dar anlamda ruh hakkındaki kavramlar kuramı; geniş anlamda da ruhsal varlıklar kuramıdır. Buna göre tüm canlıların ve cansız nesnelere içinde bir ruh vardır.

İlk tanrılar totemcilik geleneğinin etkisi ile hayvan biçiminde düşünülen doğa güçleri olmuştur. Örneğin “*Gılgamış Destanı*”nda göğün boğası güneş tanrı böyledir. Bunun yanı sıra bir takım hayvanlar da kutsal sayılmıştır. Totemizmin başlangıcında görülen hayvanlardan ricada bulunma, yerini hayvanlara tapınmaya bırakmıştır. Böyle hayvanlara; Sibiryaya ve Kuzey Amerika’da ayı, Orta-Güney Amerika’da kaplan, Hindistan’da kobra, Avusturalya ile Orta Afrika’da gökkuşağı renklerine bürünmüş yılan örnek olarak verilebilir.

Kabile toplumlarındaki totemciliğin en çarpıcı örneklerine Eski Mısır’da rastlanılmaktadır. Mısır sanatı ve politeizminde hayvan tanrıların çokluğu şaşırtıcıdır. Eski Mısır’da koç cinselliğin sembolü, aslan güçlülük sembolü, dünyanın oğlu yılan tanrı Sito ölümsüzlük sembolü, kedi tanrıça Basted ise doğurganlık sembolü olmuştur.

Başlangıçta kabile sembolleri olarak saygı gören ve korunan basit hayvanlar olan totemler giderek hayvan başlı, insan gövdeli tanrılara dönüştürülmüş; zamanla antropomorfik bir tanrı anlayışı ağır basınca hayvanlara yalnızca tanrıların temsilcileri gözüyle bakılmıştır.

Üretici ekonominin ilk evresi olan neolitik çağ, insan aklının sihirsel düşünceden dinsel düşünüşe yönelen geçmiş evresini oluşturmaktadır. Bu evrede insanoğlunun ilgisi, hayvanlar yanında, üzerinde egemenlik kurabileceği bitkilere, özellikle bitkilerin yazgısında etkili olabilen doğa güçlerine yönelmiştir. Üretimle beraber insanın doğa ile gerçekleştirdiği etkin ve düzenli ilişki, analogi mantığının yanı sıra dedüktif (tümdengelimli) mantığın gelişmesini sağlamıştır. Hayvanları ve bitkileri doğurup beslediği düşünülen toprak, anne gibi doğurucu ve üretken olmasından dolayı ilk tanrılaştırılan doğa gücü olurken; tümdengelim mantığının gereği erkekler ile açıklanmaya başlanmış, doğa olayları erk sahibi varlıklar olarak düşünülmüştür. Yer, gök, fırtına vb. doğa güçleri tanrılaştırılmıştır. Politeistik nitelikli ilkel dinler, animizmle birlikte bu şekilde doğmuştur. İnsanın gelişiminde ilk basamaklarda yer alan animistik aşama sonraki dinsel aşamanın çekirdeğini teşkil etmiştir. Bir çeşit ilkel doğa felsefesi olan **animizm** dar anlamda “*ruh hakkındaki kavramlar kuramı*”; geniş anlamda da “*ruhsal varlıklar kuramıdır*”. Buna göre tüm canlıların ve cansız nesnelere içinde bir ruh vardır.

Tüm canlıların ve cansız nesnelere içinde bir ruh olduğu kabul edilmiş, “**politeistik nitelikli ilkel dinler**” “**animizm**”le doğmuştur.

- Japon Şintoizmi
- Çin Kinizmi

- Hindistan Vedizmi animizmin en göze çarpan örneklerindedir.

Zoomorfik tanrı anlayışı zamanla yerini *yarı insan, yarı hayvan tanrılara* bırakmıştır. Mısırda hayvanın gücünü ve çevikliğini, insanın ihtiras ve zekasını alan *Sfenksler* dışında şahin başlı *Horus*, çakal başlı *Anubis*, leylek başlı *Ubis*, kedi başlı *Bastis*, inek boynuzlu *İziz* bu dönemde karşılaşılan tanrılardandır.

Totemizm'den politeizme kadar ata, tanrı, tanrıların temsilcisi, kutsal yol gösterici, ruhun rehberi olmak birçok rollere bürünmüş olan hayvanlara gösterilen saygı ve tapınmayla ortaya çıkan **seçmecilik**, insan-hayvan ilişkisinde göze çarpan problemlerden ilki olarak kabul edilebilir.

İnsanlık tarihinde din düşüncesinin temel evreleri olarak kabul edilen zoomorfizm ve antropomorfizm birbirini izlemiştir. Başlangıçta yabancı hayvanlara karşı savunmasız ve zayıf olan insanlar, hayvanlar arasından totemler edinmiş ve onların içindeki ruha (anima) tapınmışlardır.

Bu evreden sonra “*antropomorfik tanrı düşüncesi*” (tanrı ya bir insandır ya da insan biçimlidir) ağır basınca, hayvanlar yalnızca tanrıların temsilcileri oldukları için saygı görmüşlerdir.

Kurban kesme ve kurban şölenleri Budizm ve Mazdeizm dışında hemen bütün dinlerin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Hindistan dinlerinden Janizm ve Budizm ile İran dinlerinden Zerdüşlük'te kanlı kurbanlara karşı nefret göze çarpmaktadır. Üçünün de ortak öğretisi ve ilk kuralı “*hiçbir canlı varlığa kötülük yapmamak, öldürmemek, tüm canlılara karşı aynı saygıyı göstermek*” olarak belirlenmiştir. Bilinen ilk hayvan hastanelerinin MÖ 3. yüzyılda Kral Asoka zamanında ve Onun desteğiyle açılması bu dönemde Hindistan'da Budizm'in yaygınlaşmış olması ve Kral Asoka tarafından benimsenmesinin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Uygarlıkların başlıca dinamiklerinden birini oluşturan hayvan varlığının sağlıklı durumunda, zenginlik ve mutluluk, salgın hastalıklarında ise, korku, şaşkınlık ve kıtlık yaşanmıştır. Yalnız Avrupa'da, 1711-1769 yılları arasında sığır vebası nedeniyle 200 milyon sığır ölmüştür. Et, süt ve yumurta gibi yüksek biyolojik değerdeki beslenme kaynaklarının yok olması; gıda yetmezliğine ve malnutrisyona neden olmuş; giderek sosyal ve ekonomik yaşamı felce uğratmıştır. Tüm bilimsel ve teknik olanaklara karşın, 1960'lı yıllarda, Avrupa'da mastitis'in yılda 5 milyon ton süt kaybına yol açtığı; bununla, 30 milyon çocuğun günlük süt gereksiniminin karşılanabileceği saptanmıştır.

Buhar ve motor gücünün egemenliğine dek geçen süre içinde görülen salgın hayvan hastalıkları sırasında ulaşım durmuş; iş gücü yanında orduların harekât güçleri zayıflamış; hatta Kurtuluş Savaşı'nda yaşandığı gibi, ulusların egemenlikleri tehlikeye girmiştir.

Bu gerçekler karşısında çaresiz kalan Avrupa'da 1711 ve 1714 yıllarında Dr. Ramazzini ve Dr. Lancisi İtalya'da, Dr. Bates İngiltere'de salgın hayvan hastalıklarının incelenmesi ve gerekli önlemlerin alınması amacıyla görevlendirilmişlerdir. Bu konuda yetersiz kalınması ve “*hayvan hastalıkları konusunda özel eğitilmiş hayvan doktorlarının yetiştirilmesi gerekir*” görüşleri üzerine ilk

veteriner hekimliği okulu 1762’de Fransa’da açılabilmiştir. Dört yıl süreli ve bilimsel nitelikli bir öğretim gören mezunlar, veteriner hekimliği alanındaki bilimsel etkinliklerin de öncüleri olmuşlardır.

UYGARLIKLARDA VETERİNER HEKİMLİĞİN GELİŞİMİ

Veteriner hekimliği en eski tarihe sahip mesleklerden birisidir. Hayvanların evcilleştirilmesi ile veteriner hekimliği sanatının başladığı varsayılmaktadır.

Yeryüzünde insanın ilk zenginliği hayvan olmuştur. “*Kapital (sermaye)*” deyimi, sığır başı anlamına gelmektedir. Daha sonraları ilk paraların üstünü de çeşitli hayvan figürleri süslemiştir. Böylece türlü verimleri ve gücü ile insan yaşamına giren hayvanın çeşitli hastalıkları da insanları ilgilendirmeye başlamıştır.

İlkel insan topluluklarında, insan ve hayvan hastalıklarında tedavi görevini anne yüklenmiş, daha sonra hayvan sayıları arttıkça, bunları gözaltında tutan çoban sağaltım görevini paylaşmaya başlamıştır. Böylece anne-çoban işbirliği ile insan ve hayvan tedavisindeki bilgiler her zaman birlikte çoğalmıştır.

Çok sonraları, eski Yunan mitolojisinde de iki hekimliğin birlikte temsil edildiğini görmekteyiz. İnsan sevgisi ve hekimlikteki derin bilgisiyle yarı insan yarı at olan “*Chiron*” insan-hayvan hekimi olarak Polion dağlarında yetişen şifalı otları ve etkilerini nakleden ilk hekim olarak bilinmektedir. Daha sonra Chiron’un öğrencisi olan “*Aesculap*” tıp tanrısı olarak ifade edilmiştir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalar hayvanların ilk önce Asya’da ve büyük ihtimalle Türkler tarafından evcilleştirildiğini göstermektedir (M.Ö. 8000-4000). Türklerin bu hayvanların hastalıkları ile uğraşmaları da doğal bir davranıştır. Eski Türkler de hekimlik dinsel ve sihirsel temellere dayanmaktaydı. İnanışa göre fena ruhların en güçlüsü Erlik insan ve hayvanlara hastalık ve ölüm saçmaktaydı. Bu kötü ruhun fenalıklarını önlemek ise Şaman’ın göreviydi. Şaman insan ve hayvan hastalıklarında üzeri birçok hayvan figürü ile süslü defini vurarak dualarını okur ve kendine özgü danslarıyla kendinden geçinceye kadar bu törene devam ederdi. Şamanlar ateşin insan ve hayvanları hastalıklardan koruduğuna inanır, eşyaları ateşten geçirirlerdi.

Eski çağlarda Hindistan, Çin, Japonya ve Eski Mısır’da hekimlik konusunda birçok tedavi metodu denenmiş ve bu konuda eserler verilmiştir. Mısır’da veteriner ve insan hekimliği konularında en inanılır belgeler papirüslerdir. “*Ebers*”, “*Smith*” ve “*Kahun*” papirüslerinde insan ve hayvan hastalıkları konusunda geniş bilgiler verilmekte, çoğu sihir ve dualara dayanan tedavi şekillerinden söz edilmektedir. Verilen ilaç tertiplerinde sıklıkla sinek pisliği, insan gaitası ve fare leşi yer almaktadır.

Tarihçi Smithcors’a göre M.Ö. 3000 yıllarında Menphis Mabesinde veteriner hekimliği öğretimi yapıldığı anlaşılmaktadır. Buraya ait kabartmalarda sığırların operasyon öncesinde yatırılmaları, doğum sırasında yardım gibi figürlere rastlanmaktadır.

Babillilerin bıraktıkları en önemli belge olan “*Hammurabi Kanunları*”nda (M.Ö. 1728-1688) insan ve hayvan için tedavi ücretleri ve başarısız tedavilere verilecek cezalara ilişkin maddeler yer almaktadır.

Eski Yunan’da M.Ö. 5 yy’ dan itibaren hekimlikte Hipokrat ile klasik bir dönem başlamıştır. Bu ekole “*Hipokratik hekimlik*” adı verilmektedir. Hipokrat önceki mistik dönemi bırakıp, dikkatli gözlemlere, tam ve açık muayene ve tedavilere dayanan bir hekimliğe önem vermiştir.

M.Ö. 4 yy’ da Veteriner hekimliği tarihi yönünden en önemli kişi ise Aristo’dur. Yüzyıllar sonra İslâm Uygarlığı çağında Aristo’ya “*Muallim-i Evvel (ilk öğretmen)*” adı verilmiştir. Aristo, insanı gelişmiş bir hayvan olarak kabul edip, hayvan diseksiyonu ile elde ettiği bilgileri insanlara da uygulamıştır. “*Historia Animalium*” adlı kitabında fizyoloji, hayvan bakımı ve hayvan hastalıklarına ait geniş bilgiler bulunmaktadır. Atlarda safra kesesinin bulunmadığını ilk defa Aristo bildirmiştir.

Bilim tarihinde 9. yy denince akla önce İslâm Uygarlığı gelir. Veteriner hekimliği, biyoloji ve tıp bilimleri yanında aynı biçimde ve çok ileri bir gelişme göstermiştir 5. yy’den 12. yy’ye kadar İslâm Ülkeleri veteriner hekimliği tarihinin en parlak dönemlerinden birini geçirmiştir.

Abbasiler’den İbn-i Ahi Hizam tarafından (kendisinin Türk olma ihtimali fazladır) Arapça olarak yazılan ve daha sonra Farsça, Memluki ve Eski Osmanlıca’ya çevrilen “*Kitab Al-Furusiya*” hayvan yetiştiriciliği ve özellikle at hastalıkları hakkında ileri ve geniş bilgiler içermekte olup, yüzyıllar sonra bile veteriner hekimler bu kitaptan yararlanmışlardır.

12. yy’de İbn’ül Avvam tarafından yazılan “*Kitab Al-Falaha*”da veteriner ve ziraat tarihi yönünden çok önemli bir eserdir. Daha sonraları Ebu Bekr Al-Baytar tarafından yazılan “*Naseri*” batılı tarihçilerce orta çağın en iyi veteriner hekimliği kitabı olarak kabul edilmiştir. Ebu Bekr, çeşitli yeni tedavi yöntemleri ile ünlü bir veteriner hekim olarak bilinmektedir. Özellikle evantrasyon için önerdiği cerrahi yöntem ilginçtir. “*Evantrasyona uğrayan hayvan arka üstü yatırılır. Ayakları yukarı kaldırılır ve böylece barsakları kolaylıkla reddedilir. Redden önce barsaklar ılık şarapla yıkanmalıdır. Yarada iç derinin (kas katlarının) uç katları yaklaştırılır, kanatlı karıncalara tutturulur. Karıncalardan bir tanesi ele alınır, arka tarafı sıkılır ve böylece karınca ağzını açar. Ağız açılınca iç derinin iki kenarı karıncanın ağzına verilir ve sonra makasla karınca ortadan kesilir. Karınca acıdan eti ısırır ve sonra diğer bir karınca ile işlem tekrarlanır. Böylece yara baştanbaşa iki parmak aralarla, karıncaların ağızları ile kapatılır*” demektedir.

Osmanlı Türklerinde veteriner hekimliğin en iyi örnekleri yazma “*Baytarnameler*”de görülmektedir. Bunlardan bir kısmı telif olup, bir kısmı da Arapça’dan tercüme edilmiştir ve çoğu ampirik bilgiler vermektedir. Osmanlılarda 18’nci yy başlarına kadar ordu ve halk hayvanları ampiriklerce tedavi edilmekteydi. Çeşitli bitkilerle hazırlanan, çoğu zaman yararsız ilaçların yanında daha önemlisi hayvanı okumak gelmekteydi. Hemen bütün hastalıklarda benzer ilaçlar ve kan alma

başta gelen tedavi yoluydu. 18. yy'de orduların hareket gücünün ata dayandığı ve Osmanlı halkının tarım ve hayvancılıkla yoğun olarak uğraştığı düşünülürse, bu tedavi şekillerinin yetersizliğinin sonuçlarının ne kadar acı olduğu anlaşılabilir. Ancak anılan yıllarda Avrupa'da da durum pek parlak değildi. Çeşitli hayvan hastalıklarının salgınlar halinde kitlesel ölümlere sebep olması karşısında belli bir okuldan yetişmemiş hayvan hekimleri ampirik tedavilerle aciz kalmaktaydılar ve halk, sıklıkla büyü ve tılsımlara başvurmak zorunda kalıyordu.

1761'de ilk defa Fransız hükümeti tarafından Lyon şehrinde bir Veteriner Okulu açmak üzere "*Claude Bourgelat*"a görev verildi. Okulun açılışı (1762) Fransa'ya büyük ün sağlamış, 4 yıl sonra Paris yakınlarında Alfort'ta ikinci okul (1766) açılmıştır. 1825'e kadar gelen 50 yıl içinde 12 Avrupa ülkesinde 30 Veteriner Okulu öğretime başlamıştır.

ESKİ TÜRKLERDE VETERİNER HEKİMLİK

Bugüne kadar yapılan araştırmalar hayvanların ilk önce Orta Asya'dan muhtemelen Türkler tarafından evcilleştirildiğini göstermektedir. Yakut Türklerinin efsanesine göre ilk insan gökten inen yarı insan, yarı at vücutlu bir yaratıktan türemiştir.

Hayvanlar Orta Asya Türklerinin hayatında her milletten daha çok rol oynamışlardır. Türklerin en eski anayurdu geniş bozkırlardı. Buralar yılın belirli zamanlarında çok miktarda otlarla kaplı olurdu. Tarıma pek elverişli olmayan bu topraklarda hayvancılık yapmaktan başka çare yoktu. Türklerde hayvan beslemek zorunda kalmışlar ve sürülerini otlatabilmek için daima yer değiştirmişlerdir. Hayvanların çoğunu at, sığır ve koyunlar teşkil ederdi; eşek ve diğer türler daha az olarak bulunuyordu.

Türkler tabiatı, yılları, mevsimleri ve hayvanları o kadar iyi incelemişlerdi ki yıllara ve aylara evcil olmayan hayvan adları vermişlerdir. 12 hayvan 12 yılı temsil ederdi: 1. Sıçan yılı, 2. Öküz yılı, 3. Kaplan yılı, 4. Tavşan yılı, 5. Balık yılı, 6. Yılan yılı, 7. At yılı, 8. Koyun yılı, 9. Maymun yılı, 10. Tavuk yılı, 11. Köpek yılı, 12. Domuz yılı.

Türklerin hayatında en önemli hayvan olarak atı görüyoruz. Türklerin ata verdiği değeri belirten eserler yazılmıştır. Eski Türklerde ata karşı sevgi dini şekillere bürünmüştü. Birçok ibadet ve ayinlerde atın birinci derecede yer tuttuğu görülür. Türkler harplerden önce tanrıya at kurban ederlerdi.

Türkler atı yalnız binmek için ya da araba için kullanmazlardı. Atın etini yerler, sütünden meşhur Türk içkisi kımız yaparlardı. At Türklerin en kıymetli malıdır. Eski Türklerin attan sonra en çok önem verdikleri hayvan koyun, daha az olarak da sığır gelmektedir. Pek çok sayıda koyun beslediklerini gösteren belgeler mevcuttur. Türkler kümes hayvanlarından da yararlanmasını bilmişlerdir.

Eski Türklerde hekimlik ilk uygarlıklardaki gibi dini ve sihri esaslara dayanmaktadır. Fena ruhların en güçlüsü "Erlık"tır. İnsan ve hayvanların ölümüne yol açmaktadır.

ESKİ HİNDİSTANDA

Hindistan'da yapılan kazılar M.Ö. 3000 yıllarından önce parlak bir uygarlığın varlığını göstermektedir. Bu çağa ait mühürler üzerinde isimlerden sonra çoğunlukla boğa, manda, fil, gergedan, kaplan, timsah ya da hayali hayvan resimleri bulunmaktadır. Bazı mühürlerde ise centaurları hatırlatan kadın-kaplan kombinasyonu görülmektedir.

Eski çağlarda veteriner hekimliğin en iyi durumda olduğu yer Hindistan'dır. Mısırdaki İmhotep, Eski Yunanda Apollon gibi Hint mitolojisi de tababetin başlamasının Brahma olduğunu kabul eder. Vedik çağda (M.Ö. 1800-1200) Brahmlar dünyaya yol göstermek için insan araçları vasıtasıyla Veda'ları yarattı. Bu yazıların bir kısmı insan ve hayvan hekimliğine aittir.

Vedaların fil tababeti bölümü yazarı "*Palakapya*" ve at tababeti bölümü yazarı "*Salihotra*" olarak bilinmektedir. Salihotra eski veterinerlerin en bilgisi kabul edildiğinden ondan sonraki veterinerlere "*Salihotriya*" denmiştir. Bugün veteriner anlamında kullanılan "*Salutri*" deyimini de Salihotriyanın bir derivatıdır.

Vedik Veteriner Hekimliği: Mısır, Sümer, Babil'e ait daha çok belge elde edilmiş olmasına rağmen Eski Hint'e ait yazılar Hintte veteriner hekimliğin bu eski uygarlıklarındakinden ve hatta sonraları için bile çok daha ileri durumda olduğunu göstermiştir. Veda'lar çağında yaşamış 33 salihotriyanın adları verilmektedir. Eski Yunan ve Roma veteriner hekimliği Hint Veteriner hekimliğine zannedilenden daha çok şey borçludur.

Büyük Kral Asoka (M.Ö. 273 veya 269-232) zamanına ait bu konuda zengin belgeler mevcuttur. Ücretleri devlet tarafından ödenen salihotriyaların çalıştığı yüzlerce hayvan hastaneleri kurulmuştur. Bugün bunların yalnız izlerine rastlanmakla kalmayıp tarihi sütunlar üzerine hayvanların tedavilerine ait yazılar da bulunmuştur. Bunlardan birinde "*Tanrının sevdiği Kral Priyadarschin her yerde insanlar ve hayvanlar için olmak üzere iki çeşit hastane kurmuştur. İnsan ve hayvanları tedavi edici otların bulunmadığı yerlerde bu otlardan getirip dikilmesini emretmiştir.*" şeklinde yazılar vardır. Bunlar bilinen ilk hayvan hastaneleridir. Bundan sonra en eski olarak Roma ordusunda (MÖ 200 sularında) gezici hayvan hastanelerine rastlanır.

Kral Asoka zamanında daha önce uygulanan hayvan kurban etme yasak edilmiştir. Hayvanlara eziyet ve tuzak kurma şiddetle cezalandırılırdı. M.Ö. 4. yüzyılda sığır ya da fil öldürenler ölüme mahkûm edilirdi.

Bütün eski çağ uygarlıklarındaki gibi Hintte de tababet dinsel idi. Örneğin bazı hastalıklar tanrıların cezalandırmak istediği canlıların cinler tarafından çarpılmasına atfedilir ve tedaviler de buna uygun yapılırdı.

Vedik çağda inekler kutsal sayılırken yetiştiriciliğe elverişli olmayan boğalar kesilip yeniliyor ya da kastre ediliyordu. Daha az akla yakın olan, her türlü sığırların öldürülme yasağı daha sonra

ortaya çıkmıştır. Damızlık boğaların seçilmesi dini törenlerle, kastrasyon ise belirli aylarda yapılırdı. Bu, en iyi hayvanları damızlıkta kullanmaya başlanış genetik ilminin ilk gelişmeleri sayılmaktadır.

Sanskritce veteriner hekimlik yazılarının tercümeleleri eski Hintlilerin çeşitli türlerdeki hayvan ölümlerinin diseksiyonu ile biraz olsun anatomi bilgisi elde ettiklerini gösterir. Hekimliğin her şeyden önce anatomi bilgisine dayandığını Hintliler şöyle açıklamaktadır: **“Atın vücudunun kısımlarını etraflıca bilmeyen iyi veya kötü atı bilemeyeceği gibi atın hastalıklarını da öğrenemez.”**

Eski Hint veteriner hekimleri deve ve fillerin yaşlarının tayininde dişlerin ve diş etlerinin değişikliğinden faydalanmışlardır. Cerrahide en çok yakılar, dağlama ve kan alma kullanılıyordu. Kırık ve çıkıklar zamanın bilginlerine uygun olarak tedavi edilir, kastrasyon iyi bir şekilde yapılırdı. Doğum bilgisi kısırlık tedavi edecek kadar ilerlemiştir. Gebe ve yeni doğum yapmış hayvanların bakımına önem verilirdi.

Hint'te sığır ve fil yetiştiriciliği, hastalıkları ve tedavi metotları da veteriner hekimliğin başlıca konuları arasındaydı. Sığır hastalıkları sınıflandırılmıştı. Bildirilen hastalıklar arasında sığır vebası, anthrax, piroplasmosis iyi teşhis edilmiştir.

M.S. 500 yıllarında yaşamış olan Hekim **Susruta** yazılarında **sivrisinekle sıtma ve insan vebası ile fareler arasındaki ilişkiye** işaret etmektedir.

Anatomi bilgilerinin az gelişmiş olmasına rağmen sezaryen, üriner taşların alınması ve plastik cerrahi uygulanmaktaydı.

ÇİNDE

Çok eski Çin felsefesine göre erkek ve olumlu unsur yang, dişi ve olumsuz unsur yin'in birbirleri ile orantılı ve ahenkli olmasından hayat ve sıhhat doğar. Bu sabit olmayan oran bozulursa önce hastalık, sonra ölüm meydana gelir.

Çin'de hekimliğe, özellikle veteriner hekimliğe ait eski yazıların pek azı elde edilebilmiştir. Bunların en eskisi M.Ö. 3000 yıllarında yazıldığı tahmin edilen **“materiya medika”** konulu bir kitaptır. M.Ö. 2650 yıllarında yazılan eser ise tarihte ilk defa olarak kan dolaşımından bahseder. Buna göre kan kalbin kontrolündedir ve sürekli olarak bir çember şeklinde dönmektedir.

Bugün hekimlikte yeniden kullanılmaya başlanan akupunktur (iğneleme) metodunu eski Çin insan ve hayvan hekimleri çok iyi biliyorlardı. Çiçek hastalığına karşı aşığı da Çinliler uygulamaktaydılar.

JAPONYADA

En eski Japon tarihi hayvan sahiplerinin hayvan hastalıklarını yardımlarını gördükleri hükümete haber verdiklerini bildirmektedirler. 8'inci yüzyılda Japonya'da veteriner hekimler iyi bir duruma sahiptiler ve hükümet veterinerliği sistemi kurulmuştu. Seida adında bir Japon veteriner

hekimî bir sanatçının yardımı ile 1267'de *Bai zu kan* ismi ile at hastalıklarını gösteren 17 resim neşretmiştir.

ESKİ MİSİR'DA

En eski Mısır uygarlıklarından Nil nehri kenarlarında kurulmuş olan eski Mısır'da hekimliğe ait birçok belgeler meydana çıkarılmıştır. Bunların başında *papirüsler* gelmektedir. Kral Zoser'in veziri bilgin *Imhotep* mühendis ve hekimliği ile büyük şöhret yaparak sonradan tıp tanrısı haline gelmiştir. Günümüzde tıbbın babası olarak adlandırılan Hipokrat'tan çok önce Imhotep (Imho-tep-tıp) Mısır'da tıbbî terim literatürünü ve etik anlayışını yerleştirmeye başlamıştır.

Et kontrolü uygulanıyordu. Bu sadece kurbanlık hayvanların sıhhatli olmalarını sağlamak amacı ile yapılıyordu. Mısırda dini görüşler sonucu mumyalama tekniği çok ilerlemişse de bundan faydalanması tabii gözüken anatomi ve patolojide gelişmeler olmamıştır.

Yazının taşlara ve çeşitli madenlere yazıldığı dönemlerde bunların taşınmasının sınırlı olması ve yazınsal ürünlerin çeşitli yöntemlerle yazılmasının uzun zaman alması da işlevsel açıdan büyük zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. E. Mısırlılar bu temel sorunu "*papirüs*"ün icadıyla mükemmel bir şekilde çözmüşlerdir. Mısırda veteriner ve insan hekimliği konularında en güvenilir belgeler papirüslerdir.

Ebers papirüsü (yaklaşık M.Ö. 1550) yalnız tıp konusunda değil her konuda en eski ve tam olan kitaptır. Bu papirüste hastalıkların sebebi şeytanlardır. Sihir ve dualarla tedavi edilirler.

Mısırlılar anatomiye önem vermemişse de kan damarlarının hava, su eksresyon maddeleri taşıdığına, kalp ve bağırsakların zekânın merkezi olduğuna inanıyorlardı.

Diğer papirüs de şirurjiye ait tam olmayan *Smith papirüsüdür* (MÖ 1700). Ebers papirüsünden daha eski olduğu halde daha rasyoneldir. Erken çağda özel cerrahi aletler kullanılmış, taze et yaraların pansumanında uygulanmıştır. Prognoz müsait görülüyorsa tedavi reddedilmiştir.

Genel olarak daha eski devirlerde Mısır'da tababette batıl inanışların etkisinin daha az olduğu söylenebilir. Mısır'da şimdiye kadar bulunan papirüslerin en eskisi veteriner hekimliğe ait olan *Kahun papirüsüdür* (MÖ 1900). Burada kullanılan hieroglif dini yazılara mahsus şekilde soldan sağa yazıldığına bakılırsa veteriner hekimlik o çağda gelişmiş seviyede bulunuyordu.

Köpeklerin "kurtyuvası" adı altında muhtemelen paraziter bir hastalığından bahsedilmektedir. Smith'e göre katarakt veya sığır vebası olabilecek bir hastalıktan da bahsedilmektedir. Tedavi için "hayvanı kendi halinde yatmaya bırak, tütsüle denmektedir.

Mısır'da kedi ve köpekler süs hayvanı olarak günlük hayata girmiştir. Bazı sığırlar kutsal sayılırdı. Sığır halkın zenginliğini teşkil ederdi. Mısırlılar için boğa, keçi cinsel kuvveti ifade

ettiğinden kutsal sayılmıştır. Mısırdaki daha sonraları Hixoslar tarafından getirilen at harp hayvanı olarak değer kazanmıştır.

Smithcors'a göre **M.Ö. 3000 yıllarında Memphis mabedinde veteriner hekimliği öğretimi yapılmıştır.** Bundan başka Mısırdaki tavukçuluk da önemle yapılmış hatta gübre gibi ısı sağlayan maddelerden faydalanarak suni kuluçka ilk önce Mısırdaki kullanılmıştır. Tavukların kaç yumurta yumurtladıkları kaydedilmiştir. Tavuk hastalıklarını tedavi edenlere “*tavuk doktoru*” denmekteydi.

MEZOPOTAMYA MİLLETLERİNDE

Kabataslak zooloji kalsifikasyonu yapmışlar; hayvanları balıklar (ve suda yaşayan diğer hayvanlar), articulata, yılanlar, kuşlar ve dört ayaklılar olmak üzere ayırmışlardır.

Veteriner tarihçisi Leclainche Sümerlerde veteriner hekime “*Monai-su*”, insan hekimine “*A-su*” dendiğini bildirmektedir.

Hekimlik din ve sihirle karışık olarak yapılmaktadır. Özellikle salgın hastalıklar günah işleyen insanları tanrıların cezalandırılması olarak kabul ediliyordu.

Sümerler ve Babiller hayvan yetiştiriciliğine önem vermişlerdir. Kazılarda bulunan kabartmalarda ineklerin sağımını, sütün dar boğazlı kaplarda muhafazasını gösteren resimler vardır.

Mezopotamya milletlerinin hekimliğe en önemli hizmetleri hastaların izole edilmesidir. Bu İbranice yazılarla daha sonra Batı dünyasına geçmiştir. Babillerin bıraktıkları en önemli belge “*Hammurabi Kanunları*”dır. Bu kanunlar Kral Hammurabi (M.Ö. 1728-1688) tarafından düzenlenmiş olup insan ve hayvanlarda tedavi ücretleri, başarı gösterilmeyen tedavide cezalara ait maddeleri ihtiva eder. Hammurabi Kanunları tarihte hekim (insan ve hayvan) ücretlerini tespit eden ilk kanunlardır. Kanunun 224 ve 225'inci maddeleri veteriner hekimliğe aittir: “*Eğer bir sığır veya eşek doktoru bir sığır ya da eşeğin ciddi bir yarasının tedavisinde başarılı olursa hayvan sahibi doktora bir gümüş sikkenin altında birini öder. Eğer tedavide ki hayvan ölürse veteriner sahibine hayvanın değerinin dörtte birini ödemek zorundadır.*”

Mezopotamya halkına göre bazı hayvanlar özellikle koyun, insan türünün sahip olmadığı istikbal bilgisine sahipti ve bu bilgi karaciğerlerin biçimi ile aksetmekteydi. Koyun karaciğerinin üç esaslı lobusu bu işaretleri taşımaktadır. *İnsicura vena umbilicalis*'e karaciğer ırmağı adı verilmiştir. Kazılarda öğretim amacı ile kullanılan kilden yapılmış ve lobusları üzerinde çivi yazıları bulunan karaciğer modelleri bulunmuştur.

Karaciğer Mezopotamya milletlerince çok önemli bir organ olarak kabul edilmiştir. Kan hayat suyudur ve karaciğerin çok kan ihtiva ettiği görüldüğünden karaciğer hayatın merkezi olarak kabul edilmiştir. Karaciğerle bu kadar yakından ilgilenmelerine rağmen din ve sihir etkisi altında anatomi bilgisi umulduğu gibi gelişmemiştir.

İSRAİLOĞULLARINDA (İBRANİLER)

Hastalıklar konusundaki batıl inanışlara karşılık sağlık koruma, özellikle gıda koruma dikkatle yapılmaktaydı. Domuz eti, kabuklu deniz hayvanları ve diğer bazı gıdanın yenmesi daha Hz. Musa zamanında menedilmiş ve yalnız kontrolden geçmiş etlerin yenmesine müsaade edilmişti. Veteriner tarihçileri İsraililerin daha M.Ö. 13'üncü yüzyılda domuz etini menetmesinin sebebinin bir tür parazit olan trişin olduğunu tartışmaktadırlar.

Kan ise hayattır ve hayat etle birlikte yenmemelidir. Kesim esnasında kan iyice akıtılmalıdır. Et hayvanlarının kesimden sonra kontrolü İsraililere oldukça iyi bir anatomi bilgisi sağlamıştır. Eski çağlarda Yahudiler akciğer tüberkülozunu, böbrek apse ve atrofilerini, siroz ve karaciğer dejenerasyonlarını iyi tanımaktaydılar. İbraniler iyi hayvan yetiştiricisiydiler.

HİTİTLERDE

Eti kültürünün önemli bir belgesi olan Hitit kanunlarında hayvanlar konusunda 34 madde bulunmaktadır. Bu maddelere özellikle boğa, inek, koç, koyun, teke, keçi, domuz ve atların çalınması, herhangi bir organın sakatlanmasına sebep olunması gibi hallere karşı cezalar görülmektedir. Genellikle tarihçiler atın Yakındoğu'ya Hititliler tarafından getirildiği kanısındadırlar.

MÖ 14. yüzyılda kil tabletler üzerine yazılan eserde, tabletlerin yazarı **Mitanni İmrahoru Kikkulis**, etraflıca atların talim, tımar ve beslenmelerinden bahsetmiştir. Hipolojinin bu derece ileri olduğu bir uygarlıkta hayvan hekimliğinin de önemle yapıldığına inanmak yerinde olur. Etilerde iş hayvanı olarak daha çok sığır kullanılıyordu ve arı yetiştiriciliği önem kazanmıştı.

ESKİ İRANDA

Eski İran'da hekimlik Sümer, Babil ve Eski Mısır'da olduğu gibi çoğunlukla dini ve sihri olarak rahip-hekimlerce uygulanıyordu. Maji (sihir) deyimi Farsçadır. İnsan hekimleri aynı zamanda veteriner hekimleridirler.

Hekimin görevi etraflı şekilde kaidelere bağlanmıştı. Hekim olacak kimse önce şeytana inananlardan üç kişiye operasyon uygular ve üçünde de başarılı olursa hekim olarak pratik yapabilir. Deneme operasyonları sonucu hasta ölürse hayatı boyunca hekimlik yapmaktan men edilir.

Zerdüşť dininin kitabı olan "**Avesta**"nın "**Videvdad**" bölümünde hekimler için maddeler vardır. Avesta'nın Videvdad bölümünde hastalıklardan da bahsedilir.

Sınıflara göre tedavi ücreti değişmekte olup, hekimlerin insan ve hayvan ayırt etmeksizin tedavi ettiği görülmektedir.

Eski İran'da özellikle köpek kutsal kabul edilmiştir. İnsan ve köpek vücudunu yaralamak eşit, bazen de köpeği yaralamak daha fazla ceza görür. Örneğin insan öldürmenin cezası doksan kamçı yemek olduğu halde bir çoban köpeğini zehirleyene iki yüz kamçı vurulurdu.

Hayvancılığa çok önem vermiş olan Perslerde hayvan yetiştiriciliği, bakım ve hastalıklarının tedavisinin dikkatle yapıldığı, belgelerin yetersizliğine rağmen söylenebilir.

ESKİ YUNANDA

M.Ö. 5inci yüzyıla kadar her iki hekimlik daha önceki uygarlıklarda olduğu gibi din ve sihir etkisi altında kalmıştır.

Aesculapius tıp tanrısı haline gelmiştir. Eski Yunanda birçok yerlerde Aesculapius adına sıhhat mabedleri yapılmıştır. Bunların en tanınmışları Epidarus ve Bergama'dakilerdir.

Hayat için havanın önemi anlaşılmış ve havaya benzer bir maddenin ölüm halinde vücuttan ayrılmakta olduğu düşünülmüştür. Daha sonra bu madde *pneuma* adını alarak E. Yunan fizyolojisinde önemli rol oynamıştır.

Tababet din ve felsefenin etkisi altında uzun bir süre devam ettikten sonra M.Ö. 5'inci yüzyıldan itibaren büyük değişikliklere uğrar. Bu klasik dönemin (M.Ö. 470-146) başlangıcı büyük hekim Hipokrat (M.Ö.460-377)'la olmakta ve bu yeni ekol hipokratik hekimlik adını taşımaktadır. Hipokratik tababetin çeşitli yazarları tarafından yazılmış olan eserler "*Corpus Hipocraticum*" adı altında toplanmıştır.

Hipokrattan çok kıza zaman önce yaşamış olan Alcmaeon, bazı tarihçilere göre Yunan hekimliğinin gerçek babasıdır. *Peri Physeos (Tabiat üzerine)* adlı eserinde tabii ilimler konusunda yazmıştır.

Hipokrat ve kendini izleyenlerin tıp tarihi yönünden önlemleri hekimliği din ve felsefeden ayırmış olmalarıdır. Hipokrat filozofik teorilerin tıpta yeri olmadığını, tedavinin dikkatli obzervasyonları izlemesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Hipokrat koruyucu hekimliğe çok önem vermiştir.

Eski Yunan dünyasının ilk düşünürleri vücut sıvılarının hastalık sırasında değişikliğe uğradığını görmüşlerdir. Özellikle deri yangılarında her çeşit akıntı, bazı hastalıklarda farklı idrar vd. vücuttaki sıvılar ile hastalıklar arasında ilgi aranmasına sebep olmuştur.

Vücudun diğer humorlarının değişikliğe uğraması sonucu hastalıkların oluşum teorisi bu dönemde kabul görmüştür. Hipokrat'a atfedilen "*dört humor (muhat, kan, safra, kara safra) teorisi*"nin hakikaten Hipokrat zamanında mı yoksa daha sonra mı geliştiği kesin olarak bilinmemektedir. Kara safranın bu sıvılar arasına sonraları katıldığı zannedilmektedir. Bilinen bir şey varsa oda humoral teorinin hipokratik çağın geliştirdiği bir teori olduğudur.

Bu teoriye göre sağlam bir vücutta çeşitli sıvılar denge halindedirler; buna *crasis* durumu denir. Eğer bu denge yeterli beslenememekten, büyük bir kayıptan, humorlardan birinin eksilmesi ya da bunlardan birinin çok fazla husule gelmesinden veya lokal olarak anormal bir şekilde

yoğunlaşmasından bozulur ve humorların hatalı bir oranda olma durumu, yani *discrasia* durumunda hastalık ortaya çıkmaktadır.

Humoral teorinin klinik izahı şöyle olmaktadır; Muhat (phlegma) beyinden kök alır, aşağı iner burun akıntısı olur, hasta soğuk almıştır. Akciğere inerse pnömoni olur. İniş devam ederse tüberkülozla sonuçlanır. Daha aşağıya bağırsaklara inerse dizanteri yapar. Kara safranın uygun oranda olmayışından doğan hastalıklar daha ciddidir. Örneğin veba salgınları bu bozukluğa atfedilir. Dört humor tıpkı tabiatta sıcak, soğuk, kuruluk ve rutubetin bulunuşu gibi vücutta her zaman vardır, fakat oran her zaman aynı değildir.

Etiyoloji konusunda Hipokrat'ın çağdaşlarının arasından onun tam aksini düşünen Demokritus'un fikirleri "*solidar teori*" adını almaktadır. Hastalık vücudu teşkil eden atomların fiziksel düzenlerinin bozulmasının bir görünüşüdür. Bu atomlar ya çok sık veya gevşek ya da bir yerde fazla sık, diğer yerde gevşek bulunabilirler. Bu durumda tedavi bu düzensiz atomları gevşetmek veya sıkıştırmağa çalışmak olmalıdır.

Hipokrat koruyucu hekimliğe çok önem vermiştir. Hipokratın "*faydan dokunmazsa hiç olmazsa zarar verme*" (*Primum non nocere*) sözü oldukça önemlidir. Hipokrat tıp tarihinde deontolojiye önem vermekle de tanınmıştır. Kendi adına olan yemini (Hipokrat Yemini) yüzyıllar boyunca devam edegelmiştir.

Aynı çağda anatomi ve fizyoloji bilgileri yüzeyseldir. Anatomi bilgisi hayvan diseksiyonları ile sağlanıyordu. İnsan diseksiyonu ve otopsi yapılmamaktadır.

Eski Yunan'da bu çağlarda hayvan yetiştiriciliğine önem verilmiştir. Hayvancılıkta sığırdan daha çok koyun ve keçi yer alıyordu. At yetiştiriciliğine ve manejlerine çok yer verilmiştir (Atinalı Simon – M.Ö. 430 – *At Seçimi*, Xenophon – M.Ö. 380 – *Atların Seçimi, Maneji ve Terbiyesi*).

M.Ö. 4üncü yüzyılın veteriner tarihi yönünden en önemli kişinin *Aristo* ("*Muallim-i Evvel-ilk öğretmen*") olduğundan şüphe yoktur. Aristo zamanın en büyük bilgin ve filozofudur. Türkçe veteriner hekimlik ile ilgili kitaplar (baytarnameler) Aristo'nun ismi ile başlar. Aristo felsefede olduğu gibi zooloji araştırmaları ile de 18'inci yüzyıla kadar canlılığını muhafaza etmiştir. Zaman zaman mantık, botanik, komparatif anatomi, zooloji, embriyoloji ve fizyolojinin kurucusu sayılmıştır. Yumurtada daha ilk günden civciv gelişmesini izlemiş böylece embriyolojinin kurucusu olmuştur.

"*Historia Animalium*" adlı kitap geniş incelemeleri ihtiva eden, fakat aynı zamanda hatalarla dolu olan büyük bir eserdir. Bu kitapta fizyoloji, hayvan bakımı, hayvan hastalıkları konusunda bölümler vardır. Aristo insanı gelişmiş bir hayvan olarak kabul eder. Hayvan diseksiyonları ile elde ettiği bilgileri insana da uygulamıştır. Fizyolojide de önemli hatalar yapmıştır. Atlarda safra kesesi olmadığına dikkat etmiştir. Domuzlarda ovariotomi uygulanmıştır. Kuduz hastalığının insanlara bulaşmadığını söyleyerek çok önemli bir hata yapmıştır.

Bu dönemde, veteriner hekimlere “*hippiatroi*” denildiği, attan başka sığır, özellikle koyun hastalıklarına önem verildiğini görmekteyiz.

İSKENDERİYE DÖNEMİ

İlim ve uygarlık tarihinde önemli yer tutan İskenderiye’de insan hekimliği kadar veteriner hekimliğini de ilgilendiren, anatomi ve fizyoloji de yenilikler görülmektedir. Bu yeni adımları atanların başında Herophilus ve Erasistratus gelir. İskenderiye özellikle anatomi ve fizyoloji tarihinde önemli isim olarak kalacaktır.

Herophilus (M.Ö. 375-280):

- Anatominin babası olarak tanınmıştır.
- Kadavraların diseksiyonu ile bilgi edinmiştir.
- Anatomiye ilgi duymuş, özellikle sinir sistemine önem vermiştir. Aristo’nun bozmuş olduğu beyinin itibarını yeniden yükselterek sinir sisteminin merkezi olduğunu söylemiştir.
- Cerebrumla cerebellumu ayırmıştır.
- Eski çağlardan beri karıştırılmakta olan tendolarla sinirlerin farklı şeyler olduğunu göstermiştir.
- Sinirlerin motor ve sensorik fonksiyonlarını kavramış, fakat teferruatını anlayamamıştır.
- Arteria pulmonalis ‘arter niteliğinde vena’ olarak adlandırmıştır.
- Arterlerin kalpten vücuda kan taşıdığını söylemiştir. İç organların hemen hepsini inceleyen, duedonuma adını koyan Herophilus olmuştur.

Erasistratus (M.Ö. 310-280):

- Herophilusa rakip olmuş, Corpus Hippocraticum’daki teorileri benimsememiş, özellikle humoral teoriye karşıt olmuştur.
- Fizyolojinin babası olarak kabul edilir.
- Sindirim sistemi fizyolojisini deneyler yaparak incelemiştir.
- Pneuma (canlı hava)yı hayatın esas maddesi kabul etmiş ve arterlerle taşındığını düşünmüştür.
- Prostat guddesi Erasistratus tarafından bulunmuş ve adlandırılmıştır.
- Pankreas ve genital organları da incelemiştir.

ROMADA

Tarıma çok önem vermişlerdir. **Mago** en önemli ziraat yazarlarındandır ve Fenike dilinde 28 ciltlik bir eseri vardır. Daha sonraki Romalı veteriner hekim yazarlar Mago’dan yararlandıklarını bildirmişlerdir. Hatta Bizans veteriner hekimlerinin yazılarını toplayan “*Hippiatrika*” adlı büyük kitapta Mago’dan bahsedilmektedir. Kendisi ziraatçı ve kitabı bu konuda yazılmış olmakla beraber çiftlik hayvanların hekimliğine de değinmektedir.

Romayı kuran Etrüskler zamanında hayvan karaciğeri ile fal bakarak hastalığın prognozunun tayini yapılıyordu. Tunçtan karaciğer modeli öğretim amacı ile kullanılıyordu.

Romalı **Cato** “*De Agri Cultura*” adlı eserinde sığır beslenmesi üzerinde uzun uzun durmuştur. Bakımı çok önemli bulur. Lahanadan oldukça uzun bahsetmiştir. Birçok ilaç tarifi vermiştir.

Cato’dan sonra bilinen asker ziraatçi yazar **Varro**’dur. Sarton’a göre Varro yazılarında mikroorganizmalarla bulaşmayı ima etmektedir. Kesin olan birşey varsa Varro hastalığın bir organizmadan diğerine bulaşabileceğini anlamış olmasıdır. Varro arıcılıktan ve hastalıklardan bahsetmiş, arı vebası çok önemli sayılmıştır.

Romalı ziraat ve veteriner hekimlik konusunda yazarlar arasında en tanınanlarından biri de **Columella**’dır. “*Hayvancılık*” kitabını Tiberius ve Caligula zamanında yazıp M.S. 55 yılında bitirdiği tahmin edilmektedir. Semptomlarını vermeksizin sığır salgınlarından bahsetmiştir. Columella’nın şüphe götürmez bir açıklıkla hastaların sağlamlardan ayrılması gereğine dikkat çekmiş, “*Hastalananlar sağlamlardan mutlak ayrılmalıdır... bir hasta hayvan hepsine hastalığı bulaştırmaya yeter*” demekle hayvan salgınlarının bulaşıcı karakterini oldukça güzel bir şekilde ifade etmiştir. Bugünde salgın savaşında birinci kademede olan hastaların ayrılması gereği ortaya atılmıştır. Smith’e göre tarihte ilk defa olarak Columella buna temas etmiştir. **Köpeklerde kuduz üzerine durmuştur. Tedbir olarak köpeğin kuyruğunun 40 günlük kesilmesi tavsiye etmektedir.** Yine çağdaşı Pliny’de köpeklerin dilleri altında bir kurt bulunmaktadır. Buna Yunanca “*Lytta (lyssa)*” denir. Yavru küçükken bu kurt çıkarılırsa hayatı boyunca kudurmaz demiştir.

Galen (M.S. 131-201) Veteriner hekimliği tarihinde insan hekimliği kadar önemli yer tutmaktadır. Her ne kadar hayvan anatomi ve fizyolojisi üzerinde insaninkini öğrenmek amacı ile çalışmışsa da bu çalışmalar her iki hekimlik için de pek fazla tarihi değer taşımaktadır.

- İnsan anatomi öğretiminde maymunların diseksiyonundan yararlanılıyordu.
- Anatomi Galen’in çok ilgisini çekmiş bu konuda oldukça hevesle çalışmıştır.
- Akciğere giren pneuma kalbe vena pulmonalis’le giderek kanla karışır. Galen’e göre kan sol ventricule iki yoldan gitmektedir. Esas yol kalbin sağ ve sol tarafları arasında bulunan septum vasıtasıyla olanıdır.²
- Galen beyin sinir sisteminin merkezidir ve hayat fonksiyonları üç ruh (spirit, pneuma) ve dört hipokratik humorla izah edilir. Bunların orantılı olması sağlık için gereklidir. Fakat hayat

² 13. Yüzyılın tanınmış İslam Hekimi İbn’ül Nefis insanların kalplerinde sağ ve sol boşlukları birleştiren Galen’in söylediği gibi delikler olmadığı, sağ karıncıktan çıkan kanın arteria pulmonalis ile kalbin sol kulakçığına döndüğünü yazmakla tarihte ilk defa küçük (akciğer) dolaşımını meydana çıkarmıştı. 16. Yüzyılda Michael Servetus ikinci defa küçük kan dolaşımını açıklamıştır.

fonksiyonları bizzat üç ruhun (karaciğerdeki tabii ruh, kalpteki hayati ruh ve beyindeki hayvansal ruh) uyumu ve hareketi ile ilgilidir.

- Galen, kalp anatomisinin esaslarını hemen hemen biliyordu.
- Bazı arterler beyine gider. Beyine rete mirabiledekan çok ince ayrılır ve hayvansal ruhla yüklenir.
- Sayısız hayvan diseksiyonu yapmış, pek az insan diseksiyonu yapmıştır. Başta maymun ve domuz olmak üzere sığır ve köpeklerde de diseksiyon yapmıştır. Büyük hataları yapmamış olsaydı belki de dolaşımı bulabilirdi.

Vegetius'un "*Artis Veterinarie sive Mulomedicinae*"sine kadar uzun süre hayvan hastalıkları konusunda yazılmamıştır. Vegetius kendi çağında Roma'da hayvan hastalıkları ile meşgul olmanın asalete yakışmayan bir iş olmasını ısrarla reddeder. Bilginin her zaman, her konuda kıymetli olduğunu ve devleti büyük kayıplardan koruyan bir meslekle iştigal etmenin hiç de utanılacak bir iş olmadığını defalarca ifade eder.

Vegetius'un salgın hastalıklar konusunda ve koruyucu hekimliğin önemi hakkındaki yazıları kendine veteriner tarihinde ayrı bir yer sağlamıştır. Columella'dan beri zayıflayan Roma veteriner hekimliği Vegetius'dan sonra tamamen karanlık çağa girer ve 11-12'inci yüzyıla kadar bin yıla yakın bir zaman bu karanlık içinde kalır.

BİZANSTA

Veteriner tarihinde Bizans ayrı ve önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Bizans'ta hekimlik özellikle hayvan hastalıkları tedavileri eski Yunan etkisinde kalarak gelişme göstermiştir. Bizans veteriner hekimliğine ait elimizde en iyi ve güvenilir belgeler 10. yüzyılda İmparator Konstantin tarafından bir kitap haline getirilmiş olan "*Hippiatrika*"dır. İyi meslek bilgisine sahip veteriner hekimlerin görüşlerinin yeniden tertiplenmesi ile bu koleksiyon Bizans'ı veteriner literatürünün doğum yeri yapmıştır. Bu koleksiyon eski Hintten beri veteriner hekimliğe ait en önemli yazılardır. Smith ve Smithcors Bizans veterinerlerinin en tanınmış *Apsyrtus* olmalıdır derler.

Hippiatrika, Bizans veteriner hekimlerinin, süvari subaylarının, kastrasyoncuların ve diğer hayvan hekimliği ilgili kişilerin birbirlerine yazdıkları mektupların koleksiyonudur. 156 kadar yazarın mektuplarının bu eserde toplandığına bakılırsa oldukça çok sayıda kimsenin bu sanatla meşgul olduğu anlaşılabilir. **Bu eserde en çok yazısı bulunan Apsyrtus'dur (121 mektup)**. Bunu 107 mektupla At hekimi Hierocles takip eder. Daha az yazarlar arasında Pelagonius, Hipokrat, Theomnestus, Chiron yer almaktadır.

Apsyrtus, Bursa'da doğmuş, orduda veteriner hekimlik yapmıştır. Sağlam atlarda periyodik kan almaları karşı olmuştur. Humoral teoriyi kabul etmiştir. Apsyrtus akciğer yırtılmasında burundan kan geldiğini, böbrek yırtılmasında ise idrarın kanlı çıktığını söylemiştir. Mide, bağırsak ya da idrar

kesesi yırtılmışsa yapacak bir şey yoktur der. Diağnozun ancak otopsi muayeneleri ile yapılacağı bellidir. Veteriner Tarihindeki ünü de buradan gelmektedir.

Chiron, Hippiatrika'daki bir kısım yazılardan başka Hippiatrika'dan daha geniş bir kitap yazmıştır. Chiron "malleus" adı altında topladığı salgın hastalıklar için tarih boyunca affedilmez sayılacak bir ilaç tarif etmiştir. Buna göre canlı köpek yavrusu kaynar suya atılacak, yağ ve şarap ilave edilerek ilaç olarak kullanılacaktır. Döllenme organları ve hastalıklarına değinmiş ve ilk defa "**Dourine**" (*Exanthema Coitale Paralyticum*)'e benzer bir hastalıktan bahsetmiştir.

Özellikle Apsyrtus ve onu izleyenler hastalıkların diağnozunda en doğru yolu tutarak otopsi muayeneleri yapmışlardır. Bu yüzden de Bizans veteriner yazıları veteriner hekimlik literatürünün doğuşunu sağlamıştır denebilir.

ÖZET-VETERİNER HEKİMLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

I – ESKİ ÇAĞLARDA

II - ORTA ÇAĞ (476 – 1453)

(İslam Uygarlığı Çağı)

	Beşeri Hekimlik	Veteriner Hekimliği
E. Türkler		
Hindistan	9.yy Razi	9.yy Ahi Hizam
Çin	11.yy İbn-i Sina	12.yy İbnül Avvam
Japonya	El Biruni	14.yy Ebu Bekr
Mısır	12.yy İbn Zuhr	
Mezopotamya	13.yy İbn-ül Nefis	
İsrail oğulları		
Hitit		
İran		
Yunan		
İskenderiye		
Roma	Bizans	

III – MODERN ÇAĞ

16 ve 17. YY

L. Vinci

A. Vesalius

C. Ruini

W. Harley

G. Galilei

Malpighi

Leeuwenhoek

Soleysel

R. Lower

A. Monro

J. Hunter

18. YY

G.B. Morgagni

E.Jener

19. YY

Bichat

T. Schwann

J. Purkinje

Virchow

L. Pasteur

R. Koch

Paul Erhlich

G. Domack

S.A. Fleming

Uygarlıklarda veteriner hekimliğin genel özellikleri

I – ESKİ ÇAĞLARDA:

Sebepe: Cin - Şeytan

Tedavi: Dini - sihri esaslara dayanmaktadır.

Prognoz: Falcılık önemlidir.

Ata önem verilmektedir.

Evciltme: Köpek / keçi – koyun – sığır – at

- Evciltelen hayvanların beslenme, ulaşım, insan/toplumsal kaynaşma, uygarlığın gelişmesindeki rolü

II – ORTA ÇAĞDA: (İslam Medeniyeti Çağı)

Avrupa'da bilimsel durgunluk başlarken İslam dininin etkisiyle Orta Doğu'da çeşitli gelişmeler yaşanmıştır.

At hastalıkları, anatomisi ve fizyolojisi üzerinde durulmaktadır.

Arapça Latince gibi bilim dalı halini almaktadır.

Batıda Bilim

4.yy – Harekette yavaşlama

6.yy - Durma noktasına gelmiş

7.yy – İslamiyet + çeviriler devri

8.yy – İlk yarısında en kötü

9.yy – Telif eserler devri

III – MODERN ÇAĞDA:

16 – 17.yy’ da

Galenik fizyoloji yıkılmıştır.

Gerçek (doğru) kan dolaşımının bulunmasıyla humoral teoriye son verilmiştir.

Yeni bilimsel teoriler (İatrofizik, İaktrokemi, Vitalizm vs.) geliştirilmekteydi.

18.yy’ da

Komparatif anatomi çalışmaları başlamıştır.

Deneysel Fizyoloji geliştirilmiştir.

1762’de Lyon’da ilk Veteriner Okulu açılmıştır.

19.yy’ ın ikinci yarısında yaşanan ilerlemeler hekimliği açık bir biçimde etkilemiş ve “modern hekimlik” başlamıştır.

I- ESKİ ÇAĞDA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

ESKİ HİNDİSTAN’DA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Eski çağlarda Veteriner Hekimliğinin en iyi durumda olduğu yer Hindistan’dır.

Kral Asoka (M.Ö. 269-232) İlk hayvan hastanelerini kurmuş

Hayvan kesim yasağı getirmiş

Uzmanlaşma olmuştur.

(Palakopya – Salihotria)

Damızlık seçimi

Kastrasyon – genetiğin başlaması

Diseksiyon (Anatomi bilgisi)

Yaş tayini, kan alma, şirurji, burun meri sondası

Sivrisinek - sıtma

Fare - veba ilişkisini Susruta görmüştür.

Plastik cerrahi

10.yy'dan sonra gerilemeye başlamıştır.

ESKİ MİSİRDA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Tarihte batıl inanışı en bol olan topluluktur.

“*Papyrus*”lar, yazılı tabletler önemlidir.

Ebers P. (M.Ö. 1550) >> Hastalıkların sebebi şeytandır

Tedavi büyüyle olur

800'den fazla ilaç formülü

Smith P. (M.Ö. 1700) >> Şirurjiye aittir

Kırık tedavisi

Koter

Hemoraji

Kahun P. (M.Ö. 1900) >> Gübre ısısından suni kuluçka

MEZOPOTAMYADA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

a. SÜMERLER

Mısırın aksine, hekimlik anatomi bilgisine dayanmaktadır.

Bitkiler üzerinde çalışmaktaydılar.

Hekim: 1. A – su (Hekim)

2. Mona- i su (Veteriner hekim)

Hayvanlar alemini dört gruba ayırmışlardır. Bunlar;

Balıklar

Artikulatalar

Kuşlar

Dört bacaklılar

b. BABİLLER

Koruyucu hekimliğe önem vermişlerdir.

Bulaşmanın sebebini sihri nedenlerle açıklamışlardır.

Hasta hayvanları izole ederlerdi.

Hammurabi Kanunları (M.Ö. 1728 - 1688)

Tedavi ücretleri

Tedavide başarısızlıkta ceza sistemi

Önemi:

İlk ücret tespiti

Veteriner Hekimliğe önem verilmesi - Deontoloji

Kanı, gece ve gündüz kanı diye ayırmışlardır.

ESKİ YUNANDA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Hypocrates (M.Ö. 460-377)

Hekimliği dini – sihri dönemden kurtarmıştır.

+

Gözlemcilik

Hastalığın açıklık ve doğrulukla bildirilmesi

Rasyonel tedaviye geçişi getirmiştir

Koruyucu hekimliğe

Deontolojiye (Hekim yemini) önem verilmiştir

Corpus Hypocraticum

Democritus (M.Ö. 460 - 370) (Gülen Filozof)

Hipokratın tam aksini düşünmüştür.

Solidar Teori

Her şey çok homojen olan ve atom adını verdiği ünitelerden meydana gelmektedir.

Aristo (M.Ö. 384 - 322)

“*Historia animalium*” adlı eseri hatalarla doludur. Fakat oldukça önemli bilgilere de yer verilmiştir;

Atta safra kesesi olmadığını,

Atta Gurm'un apseler şeklinde olduğunu,
Atta H. İnguinalisin operasyonla iyileşeceğini,
Atta Soluganlığın semptomlarını,
Domuzda ovariotomiye anlatmıştır.

İSKENDERİYEDE VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Herophilus(M.Ö. 375 - 280)

Anatominin babasıdır
Sinir sistemini araştırıp, Aristonun hatasını düzeltmiştir.
Cerebrumla cerebellumu ayırt etmiştir.
Tendo ile sinirin farklı olduğunu göstermiştir.
Sinirlerin motor ve sensorik fonksiyonları olduğunu kavramıştır
A. pulmonalis'e arter niteliğinde ven demiştir
Duodenum'a adını vermiştir.

Erasistratus (M.Ö. 310 - 250)

Fizyolojinin babası olarak kabul edilmektedir.
Sindirim sistemini (deney yaparak) incelemiştir.
Kalbin kendi kendine kontraksiyon ve dilatasyon yaptığını görmüş
Vena ve arterlerin görünmeyen ağızlarla birleştiğini söylemiş
Prostata ismini vermiştir

BİZANSDA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Apsyrtus

Otopsiyi ilk uygulayan kişidir.

Hippiatrika

Eski Uygarlıklarda Veteriner Hekimliği ile İlgili Önemli Gelişmelerin Özeti

İlk hastane Hindistan'da açılmıştır.

Daha sonra 872'de İslamiyet'in etkisiyle Kahire'de...

İlk ihtisaslaşma Hindistan'da - Soluhotria (At)

- Palokapya (Fil)

- Mısır'da tavuk doktoru

İlk "Hekim - Veteriner Hekim" ayrımını Sümerler yapmıştır.

Monai-su (Veteriner hekim) / A- su (Beşeri hekim)

Koruyucu hekimliği ilk Babillerde / Columella / Vegetius

İlk hastalık ihbarı Japonya'da 6.yy'da görülmüştür.

Deontoloji ilk olarak;

1. Kral Asoka Dönemi'nde

2. Mezopotamya'da

Hindistan'da

Hammurabi Kanunları

Ücret / Ceza

3. Çin

4. Japonya

Et kontrolü ilk Mısır'da - İsrailoğullarında

Arter - ven ayrımını ilk Babiller (gündüz kanı - gece kanı) yapmıştır.

Deneyleri ilk Hypocrates başlatmıştır.

Erasistratus (Fizyolojinin babası) ve William Harvey (Deneysel tıbbın babası)'le üst seviyelere çıkmıştır.

II - ORTAÇAĞ'DA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

(İSLAM MEDENİYETİ DÖNEMİ 476 – 1453)

Beşeri hekimlik:

Razi (9.yy) -Soğuk su tedavisi (hydroterapi)

-Katgütü ilk olarak cerrahide uygulamıştır.

-En büyük klinikçi olarak kabul edilmektedir.

İbn-i Sina (11.yy) - Tıbbın Kanunu

El Buruni (11.yy)

İbn Zuhr (12.yy) -En büyük ikinci klinikçi

-Tracheatomi

-Rectal yolla suni besleme

İbn-ül Nefis (13.yy) -Küçük kan dolaşımını keşfetmiştir.

Ventriküller arası delikler olmadığını söylemiştir. (X Galen, Vinci)

Veteriner hekimliği:

İbn Ahi Hizam (9.yy)

İbn-ül Avvam (12.yy)

Ebu Bekr (14.yy) (Ortaçağın en büyük veteriner hekimi olarak kabul edilmektedir)

Ayak hastalıkları

Embriyotomi

Hastalıkların tasnifi

“*Naseri*” adlı eseri vardır.

Türkçe Baytarnameler (15.yy)

Avrupa’da 5 - 11. yy Bilim tarihi bakımından fakir bir dönem olmuştur.

11- 12. yy’de İtalya’nın Salerno şehrinde hekimlik başlamıştır.

13.yy’de Sicilya’da Alman II. Frederick ilk adımı atmıştır (Çeviri vb)

III - MODERN ÇAĞ’DA VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

16 ve 17’nci YÜZYILLAR

15. yy ortalarından itibaren dünya kültür tarihinin yeni bir dönüm noktasına gelmesinin nedenleri nelerdir?

-Müteharrik Matbaanın icadı (1450 J. Gutenberg, modern uygarlığa ilk adım)

-Kâğıdın icadı

-Mikroskop (1610)

-Rönesans ve Reform hareketleri

Leonardo da Vinci (1452-1519)

Galenin görüşlerini ilk şüpheyle karşılayan kişidir.

X- Akciğerde hava borularının direkt kanla temas etmediğini ve kör keseler oluşup kana oksijen karıştığını,

X- Arteria venalis dediği Vena pulmonalis’in kalbe hava taşımadığını

Arter ağızlarındaki valvuların fonksiyonunu bulmuştur.

İnsan extremitesi ile At extremitesini karşılaştırmıştır.

Andreas Vesalius (1530 - 1564)

Galen'in ve Vinci'nin aksine kalpte ventriküller arası septumda delikler olmadığını görmüş ve açıklamıştır (13.yy İbnul Nefis).

Anatomi öğretiminde ilk defa resimlerle eğitim vermiştir.

İnsan x maymun x köpek

Carlo Ruini (1527 - 1598)

Veteriner hekimliği tarihinin ve at anatomisinin ilk bilimsel el kitabını yazmıştır (Veteriner hekimliğin karanlık çağına son veren bir eserdir).

Beyin ve zarlarını tam bir doğrulukla izah etmiştir.

İtalya'da Ruini'ye, Modern at anatomisinin kurucusu "*şeref payesi*" verilmiştir.

William Harvey (1578 - 1657)

1628'de kan dolaşımını bulmuştur.

Embriyoloji çalışmalarında fötüs'teki dolaşımın balıklardaki gibi olduğunu ilk göre kişi olmuştur.

Doğumdan sonra foramen ovalenin kalktığını ve kanın kalbin sağından soluna ancak akciğerlerden dolaştıktan sonra geçebileceğini söylemiştir.

Marcello Malpighi (1628 - 1694)

1661'de Harvey'in göremediği arter-ven anastomozlarını bulmuştur (kapillarlar).

Bugün deri, dalak, karaciğerde küçük cisimler Malpighi'nin adıyla anılmaktadır.

Embriyoyu incelemiştir.

Antoni Von Leeuwenhoek (1632 - 1723)

İlk mikroskopçulardan en önemlisidir.

Spermatozoonları ilk gören kişidir.

Protozoonları (1677) ilk gören ve çizen,

Alyuvarların memelilerde yuvarlak,

Balık – kurbağada oval olduğunu açıklamış,

1678'de mikroorganizmaları keşfetmiş,

İradi kasların kas iplikleri demetlerinden meydana geldiğini göstermiştir.

Michael Harward

Retentio secundarium'da el yardımı ile yavru zarlarının alınabileceğini ve alırken carunculalara dikkat edilmesi gerektiğini,

Barsak dikişlerinde ilk detaylı bilgi veren,

17. yy'nin en önemli veteriner kitabını yazmıştır.

18'inci YÜZYIL

Anatomi: Harvey'in dolaşımı bulması anatominin ufuklarını açmıştır ve 18.yy' da Komparatif Anatomi büyük ilgi görmüştür.

1-Alexander Monro

Primus

Secundus – Sığır midesine kanül yerleştirmiş (meteorismus)

Tertius

2-John Hunter –İngiltere'nin ilk Veteriner Okulu "*Londra Veteriner Koleji*"nin açılmasını sağlamıştır.

Animal Economy (eseri)

Testislerin menşei, rectum – mesane arasındaki glandları,

Plasentanın yapısı vs. incelemiştir.

Fizyoloji

Albert Von Haller

DeneySEL fizyolojinin babasıdır.

Tükürüğün fonksiyonunu,

Safranın yağları eritici niteliğini,

Solunumun mekanikliğini incelemiş ve pleural boşluğa hava girmediğini ispatlamış,

Kas hareketleri ile sinir sistemi ilişkisini incelemiş,

Hastalıklardan korunma yollarını açıklamıştır.

Patoloji

Giovanni Batista Morgagni

Patolojinin kurucusudur.

Hastalıkların sebeplerinin anatomi yoluyla araştırılması “*Patolojik Anatomi*”yi ortaya çıkarmıştır.

Epidemiyoloji

Edward Jener (Pox virus)

Jener vaksinasyonu keşfetmedi fakat ışının yararlı olduğunu ispat edip, bütün dünyaya duyurmuştur.

Klinik Metotlar

Perkusyon Viyanalı Leopold Aunbrugger, 1761

Steteskop Rene Laennec, 1819

Homeopathie Friedrich Hahneman

Tetanozda Striknini ilk veteriner hekimler kullanmıştır.

1762’de Lyon’da ilk Veteriner Yüksek Okulu açılmıştır.

1764’de Kraliyet Veteriner Okulu

19’uncu YÜZYIL

Patoloji

Bichat Organların dokulardan meydana geldiğini /21 doku olduğu/ “*tissue*”

Theodor Schwann Hücre Teorisi /Hücre zarı - Çekirdek üzerine çalışmıştır.

J.Purkinje Protoplazmayı bulmuştur.

R.Virchow Selüler Patoloji’yi açıklamıştır (1858).

(En büyük Patolog)

Omnis cellula cellula

Bakteriyoloji

Agostino Bassi Mikropların hastalık yaptığını ilk belirleyen bilim adamıdır.

Louis Pasteur Bira- şarapta fermentasyonu mikropların yaptığını

“*Spontaneus generatio*”yu çürüttü

Antrax’ın saf kültürünü elde edip atenue aşı elde etti.

1885’de kuduz aşısını,

1880’de tavuk kolerası aşısını bulmuştur.

Robert Koch Sıvı kültürlerle + jelâtin katı vasat (saf kültür elde etti)

1882’de Tüberküloz etkeninin Bakteri olduğunu göstermiştir.

1892'de Tüberkülin'i yapmıştır (diagnoz).

Leon Calmette

Camille Guerin BCG 1908'de canlı tüberküloz etkeninden aşı elde etmiş,

Bu aşı danalarda denendi

1922'de insana uygulandı

Farmakoloji

Paul Erlich İlk kemoterapiyi ortaya koymuştur.

Gerhard Domagk 1935'de Prontosil kırmızısının, Streptokokları
yok ettiğini bulmuştur.

Sir Alexandar Fleming 1928'de Penicillium notatum'dan penicilini elde etmiştir.

HASTALIK KAVRAMI ve HASTALIK PARADİGMALARI

Arkeoloji, antropoloji, paleontoloji, tıp ve veteriner bilimlerinin ortak araştırmaları hastalık etkenlerinin ve hastalıkların çok eski bir tarihi olduğunu ortaya koymaktadır. En eski dönemlere ait (paleolithic) fosil kalıntıları ile insan ve hayvan iskeletleri üzerinde yapılan "*paleopathologic*" incelemeler (Ovis aries = koyun / Capra hircus = keçi / Bos taurus = sığır) bugün modern bir kentte görülen hastalıkların o zamanlarda mevcut olduğunu belgelemektedir. Dinazor, mamut, bizon ve öteki yaban hayvanları ile mağara insanların diş çürükleri, kemik ve eklemlerde yangılar (inflammation), enfeksiyonlar, nefroz ve kemik kurulukları tespit edilmiştir. Mumyalanmış insan ve hayvan ölçülerinde çeşitli hastalıkların etkeni olan bakteri, protozoon ve parazit örnekleri bulunmuştur. Son yıllarda Antartika'da yapılan jeolojik araştırmalar sırasında ise bir milyon yıldan beri yaşadığı tahmin edilen canlı ve çoğalabilen bakterilerin varlığı belgelenmiştir.

Kurtlar tarafından öldürülmüş geyikler ve dağ keçileri üzerinde yapılan incelemeler ölümlerin %95'inin hasta ve zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Buradan hareketle insanların evciltme öncesi dönemlerde avlarını daha kolay yakalayıp öldürebileceği hasta hayvanlardan seçtiği düşünülerek hastalık olgusunun ilk kez bu yolla kavranabildiği ileri sürülmektedir. Şüphesiz ki mağara insanı fazla sıcak ve soğuk havanın, bozulmuş-kokuşmuş etlerin hastalığına neden olduğunu anlamıştı. Özellikle evciltme sonu dilediği zaman taze et yiyebilmesi onu uzun ve soğuk kış günlerinde aç kalmaktan kurtarmıştı. Böylece zayıf düşmediğini ve kolay hastalanmadığını fark etmişti ve giderek gıda ve beslenmenin hastalıklarla ilgisini algılamıştı. Avlandığı hayvanlarda rastladığı hastalıklarla kendi geçirdiği ya da ölümlerinde gördüğü hastalıklar arasındaki benzerlik hayvan ve insanlarda benzer hastalıkların belki de aynı nedenlerden ileri gelebileceği düşüncesini doğurdu. Denebilir ki bu olay,

günümüzde bütün dünya ülkelerinde önemli ele alınması istenen, “*Veteriner Hekimlik ve Halk Sağlığı*” çalışmalarının tarihteki ilk adımıdır.

Gerek yaşamış ve görmüş insan toplumlarında, gerekse günümüzde hastalık etkeni hastalık kavramları ile toplumun sosyal-kültürel-bilim düzeyi arasında sıkı ilgi göze çarpar. Doğa olaylarını tanrısallıkla nitelendirmiş ya da bunlardan bazılarını seçerek çok tanrılı inanç dünyasını yaratmış toplumlarda insan gücü dışındaki her olgu tanrıların isteklerine bağlanarak yorumlanmıştır. İnsan ve sahip olduğu hayvanın hastalığı ile tanrıların hoşnutsuzluğu arasında bir ilgi kurulmuş; cin-peri, şeytan ve kötü ruhlar gibi kötülüklerin kaynağı unsurlar hastalıkların nedeni kabul edilmişlerdir. Dünyanın çeşitli yerleşim merkezlerinde ve Anadolu’da delikli kafatasları bulunmuştur. Bu deliklerin çok şiddetli baş ağrılarının nedeni olarak düşünülmüş, şeytan ya da kötü ruhların kolayca çıkıp gitmesi için açılmış olacağı ileri sürülmektedir.

Hastalıkların insan ve hayvanlara tanrıların bir cezası olarak gönderildiği inancı ise Mezopotamya milletlerinden İsrailoğulları yoluyla Hristiyan dünyasına girmiş ve Ortaçağ boyunca Kilise’den destek alarak adeta onaylanmıştır. Eski Mısır’da bu inançların yanında gıdaların, hava ve mevsim değişikliklerinin de hastalıklara yol açtığı dikkati çekmiştir.

Doğu’da Mezopotamya’da ve Mısır’da doğmuş uygarlıkların bilgi bulutları eski Yunan’da toplanmış ve bilim potasına boşalmıştır. Bu gerçeği hastalık kavramında da görebiliyoruz. “*Hipokratik Yazılar*” adı altında derlenen ve Hippocrates (M.Ö. 460-377) ile başlayıp, onun ekolü ile geliştirilen öğreti sisteminde hastalıkların belirlenmesinde doğal sebepler kabul edilmiş; tanrıların cezası, cin, şeytan gibi yabancı varlıkların etkinliği reddedilmiştir. Bu nedenle Hippocrates ve okulu bilimsel tıbbın kurucuları olarak tanımlanmışlardır. Buna “*laik hekimlik*” denilmektedir. Hipokratik yazılarda; hava, su, yer ve mevsim değişikliklerinin organizmayı etkilediği, ana beden sıvılarının (kan, sarı safra, kara safra, balgam) dengesini bozarak hastalıklara neden olduğu belirtilmiştir. Galen (131-201) ile genişletilerek güç kazanan bu görüş “*humoral teori*” adıyla 19’uncu yüzyılın yarısına kadar tıpta geçerli olmuştur. Bu arada eski Yunanlı bilgin Demokritus (M.Ö. 460-362) maddenin yapısında temel gördüğü bölünemeyen küçük ve homojen üniteler olan atomların organizmadaki fiziksel düzensizliklerin hastalıkları doğurduğunu ileri sürülmüştür.

IV. yüzyılda yaşamış Bizans veteriner hekimi Apsyrus, humoral teoriye inanmakla birlikte hastalıkların iç organlardaki bozukluklarla ilgisine dikkati çekmiştir. Yüzlerce yıl sonra Morgagni (1682-1771) “*Hastalıkların Köklerinin ve Nedenlerinin Anatomi Yolu ile Araştırılması*” adlı eserinde hastalıkların belli organlarda ortaya çıkan değişikliklerden kaynaklandığını açıklamıştır. Bu görüş “*Organlar Patolojisi*” adı ile geliştirilmiştir. Bichat (1782-1802) organların dokulardan yapıldığını, hastalıkların yerleştikleri dokulara göre değişik belirtiler gösterdiğini ileri sürmüştür.

Bütün bu görüşleri çok iyi değerlendiren Virchow (1812-1902) kendisinden önce mikroskop yardımıyla yapılan araştırmalardan da yararlanarak 1858’de “*Hücre Patolojisi (Cellular*

Pathologie)”ni yayımlamıştır. Buna göre hastalıkların belirtileri organizmayı şekillendiren hücrelerde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu görüş, insan ve hayvan hastalıklarının görülen (makroskopik) ve gözle görülmeyen (mikroskopik) nedenlerini araştıran modern patoloji’nin temelini oluşturmuştur.

Hastalıklar ve nedenleri konusundaki bu genel kavramlar ve teoriler dışında şüphesiz pek çok görüş ortaya atılmıştır. Bazı salgın hastalıkların zehirlenmeden ileri geldiği belirtilmiş. Örneğin Aristo (M.Ö. 384-322) hayvanlarda çok hızlı gelişen şarbon (anthrax) hastalığını zehirlenmeye bağlamış; bu görüş Ortaçağ’da Batılı veteriner hekimler tarafından benimsenmiş ve hastalığın bulaşıcı ve salgın niteliği üzerinde durulmamıştır. Oysaki daha 1’inci yüzyılda Romalı veteriner hekim Varro “*gözle görülmeyen yaratıkların ciddi hastalıklara yol açacağını*” belirtmiştir. Çağdaşı ve yurttaşı Columella ise salgın hastalıklarda sağlamların hastalardan ayrılmasını, çünkü bir hasta hayvanın hastalığı bütün hayvanlara bulaştıracığını belirtmiştir. Bilimsel nitelikteki bu görüşler Ortaçağda Batı’da unutulurken, Doğu’da İslâm Uygarlığında iyi değerlendirilmiştir. Veteriner ve insan hekimliği konusunda yazılmış eserlerde hastalıkların “*Allah’ın kullarına kızgınlığı sonu çıktığına*” ilişkin bir görüşe rastlanmaz. Hastalıklarda humoral teoriye yaklaşım varsa da salgınlarda bulaşma iyi kavranmıştır. İslâm hekimleri cüzzamın yakın temasla, uyuzun uyuz böcekleri ile bulaştığını açıkça yazmışlardır. IX. yüzyıl İslâm Veteriner Hekimi İbn Ahi Hizam atlarda ve koyunlardaki bazı hastalıkların bulaşıcı karakterini belirtmiş; koyunlarda kelebek hastalığının karaciğerdeki kurtlardan (*Fasciola hepatica*) ileri geldiğini söylemiştir. 14’üncü yüzyılın ünlü veteriner hekimi Ebu Bekr, Ruam (*malleus*) hastalığının atlardan diğer tek tırnaklılara geçtiği gibi insanlara da bulaştığını açıklamıştır. Ayrıca 9-14’üncü yüzyıllara ait diğer eserlerde de kuduz’un köpek ısırması ile hayvan ve insana bulaştığı vurgulanmıştır.

Batı’da Reform ve Rönesans’ın getirdiği öğrenme ve araştırma ruhu ile doğrular gün ışığına çıkarılıp yeni bilgiler üretilmiş; mikroskop gibi modern tıbbi doğuran çok önemli bir alet geliştirilmiş; gözle görülemeyen etkenlerin varlıkları ortaya çıkarılmıştır. Hastalıkların sebeplerini araştırmada mikroskobu ilk kullananlardan Kircher, 1658’deki eserlerinde “*kokuşan materyalde ve vebalı hastaların kanında mikroskopik kurtlardan*” bahsedilmiştir. 18’inci yüzyıl başlarında bu küçük organizmaların hastalıklara sebep olacağı birçok yazar tarafından belirtilmiştir. Yukarıda değinildiği gibi otopsi araştırmaları ile modern patolojinin kuruluşu ve hücre teorisinin geliştirilmesi ile çıkış gibi artan bilgiler yanında bakteriyoloji dalındaki olağanüstü gelişmeler hastalık etkeni ve hastalık kavramında modern görüşleri egemen kılmıştır. Bu temel üzerinde 20’nci yüzyılın bilimsel ve teknolojik gelişmeleri eklenerek günümüz tıp dünyasında geçerli bilgiler üretilmiştir.

Salgın Hastalıklar

Koruyucu ruhlar (iyeler) inancı, en eski dönemlerden başlayarak, Türk tarihinin her evresinde, yaşayan birer unsur olmuştur. Özellikle Volga Türklerinde yaygın olan inanışa göre, her evde bulunan ev ruhu gibi, her ahırda da **ahır ruhu (abzar iyesi)** adı verilen koruyucu bir ruh bulunmaktadır. Bunlar memnun edilmedikleri zamanlarda felaketlere neden olurlar.

Oluşum mekanizmalarına ilişkin rasyonel açıklamalar gelinceye dek, genelde “**tanrıların gazabı**”, özelde ise güçlü ve görülmez yaratıkların, karalar içindeki adamların, beyaz pelerinli kadınların ya da vahşi atlıların neden olduğu felaketler olarak kabul edilmiş olan salgın hastalıklar, insanoğlunun biyogüvenlik açısından, en büyük korkularının basında yer almıştır.

Salgınlar, tarihin her devrinde insanları tehdit etmiş; siyasi, askeri, sosyal, demografik ve ekonomik bakımdan önemli sonuçlar doğurmuştur. İnsanlar toprağı sürmekle, sığır ve koyun sürülerini ehlileştirmekle, daha önce karşılaşmadıkları birçok yeni mikropla karşılaşmışlardır. İnsan hayatına köpeğın girmesi kızamığı, ineğın girmesi ise difteri ve tüberkülozu beraberinde getirmiştir.

Tarihteki tüm diğeri unsurlar gibi, salgın hastalıklar da, görüldükleri dönemin kültürel ve ekonomik yapısını etkilemiş; yaptıkları tahribatla, yaşamın tüm alanlarını etkileyebilecek kadar, hatta birçok siyasi kavrama dahi müdahale edebilecek kadar kurumsallaşmışlardır.

Tarihteki Bazı Önemli Salgınlar ve Etkileri

Veba: “*Jüstinien Vebası*” (6’ncı yüzyıl)

Sadece İstanbul’da günde 16 bin kişinin ölmesine neden olan ve üç yıl süren vebanın ölüm bilânçosu hakkında kesin veriler bulunmamaktadır. Roma İmparatorluğının çöküşünün en önemli nedenleri arasında olduğu ileri sürülen bu salgının, ortaya koymuş olduğu tablo ile “feodalitenin” yükselişini başlatmış olabileceği iddia edilmektedir.

Kara Ölüm (14’üncü yüzyıl)

Tarihin ikinci büyük veba salgını yine Avrupa’da görülmüştür. Jüstinien Vebasının yaptığı etkinin aksine, bu salgın feodalitenin sonunu getirmiştir. Dinin ve din adamlarının veba karşısındaki çaresizliği kiliseye olan güveni azaltmıştır. Veba nedeniyle ölen din adamlarının yerlerine daha kötülerinin gelmesi ve bu din adamlarının, dini öğretileri kişisel çıkarlarına alet etmeleri kilisenin otoritesinin sarsılmasına neden olmuştur.

Çiçek (16-17’nci yüzyıllar)

Yenidünya olarak bilinen Amerika’nın keşfi ile bu kıtaya Eskidünya sakinleri tarafından götürülen çiçek, tarihin en büyük nüfus felaketine neden olarak 100 milyon yerlinin ölmesine neden olmuştur. Yenidünyadaki kültürler yok olmuş ve uygarlıklar çökmüş; bunların yerine ise Amerikan kültürleri doğmuştur. Salgın hastalıklar, birer misyoner gibi çalışarak 40 bin yerlinin bir anda

Hıristiyan olmasına neden olmuştur. Çiçeğin oluşturduğu işgücü eksikliği köleliğin başlamasına neden olurken; yüzyıllar sonra kölelerin salgın hastalık taşıyıcısı olduğu düşüncesi köleliğin kaldırılması yönündeki düşünceyi beslemiştir.

Sifiliz - Frengi (15'inci yüzyıl)

Hastalığın çıkış noktası konusundaki görüşler ve ithamlar birbirlerine komsu olan devletlerarasında gerginliğe, kavgalara, sınırlar için güven artırıcı önlemlere ve milliyetçilik refleksinin beslenmesine neden olmuştur. Kara ölüm ile başlayan “uluslaşma” ve kentleşme süreci burada hız kazanmıştır. Hastalığın bulaşmasını engelleme arayışları prezervatifin keşfi için uygun zemin hazırlarken; hastalara uygulanan ağır cıva tedavisinin yan etkisi olan kelliğin gizlenmesi arayışları peruğun keşfine neden olmuştur.

Tüberküloz (16-17'nci yüzyıllar)

Tüberküloz edebiyat tarihi açısından çok önemli bir ilham kaynağı olmuş ve “*mezarlık şiiri*” denen akımı başlatmıştır. Tedavi için İsviçre'ye giden Avrupalı zenginler İsviçre ilaç ve bankacılık sanayinin üzerine oturacağı sağlam temeller oluşturmuştur.

Sıtma (1-6'nci yüzyıllar)

Tarihin başlangıcından beri dünya üzerinde ölen erkek, kadın ve çocukların yarısı sıtmadan ölmüştür. Bu hastalık, orduların kırılmasına neden olmuş ve Roma İmparatorluğunun çöküşünde vebaya müttefik olarak katılmıştır. Yunanistan'ın siyasal enerjisini yok etmiş, erkeklerin üreme yeteneğini elinden alarak aileleri çocuksuz, çiftçileri çalışamayacak kadar güçsüz bırakmıştır.

Salgın Hayvan Hastalıkları

Salgın hayvan hastalıkları da, sadece insanlarda hastalık yapan bulaşıcı ve salgın hastalıklar gibi, tarih boyunca çok önemli kayıplara neden olmuştur, salgın hayvan hastalıklarının, geride, savaşlardan daha korkunç bir tablo bırakma potansiyeline sahip birer felaket ve afet olduğunu söylemek abartı olmayacaktır.

Roma, coğrafi konumu nedeniyle yüzyıllar boyunca salgın hastalıklarla savaşmak zorunda kalmış; buna koşut olarak, Romalı veteriner hekim yazarlar, diğer toplumlara oranla, salgın hastalıklar üzerinde daha fazla durmuşlardır. Bu yazarların bıraktığı yazılı kaynaklara göre, çok şiddetli savaşlar ve sıtma salgınları sonucu 33 kent haritadan silinmiştir.

Özellikle hayvanlara bulaşarak kıtalar ölçeğinde, büyük ve korkunç zararlara yol açan salgın hayvan hastalıklarının başında sığır vebası gelmektedir. Bu hastalığın varlığını düşündüren ilk kayıtlar Kahun Papirüsüne (M.Ö. 1900) kadar uzanmaktadır.

Özellikle, salgının ortaya çıkardığı, hayvan hastalıklarıyla mücadele ve savaşta, bilimsel yöntemler kullanan ve üniversiter kurumlarda yetiştirilmiş veteriner hekim gereksinimi, dünyanın ilk bilimsel eğitim veren veteriner okulunun açılmasına (1762, Fransa-Lyon) neden olmuştur.

SİĞİR VEBASI³

Hayvan hastalıkları arasında tarih boyunca çok önemli kayıplara sebep olmuş salgınların başında sığır vebası gelmektedir. Sığır vebasının doğurduğu sığır kıtlığı insan beslenmesinde en az iki şekilde, et ve iş verimi yönünde rol oynamıştır. Doğudan gelen bu korkunç salgınlarla Avrupa sığır vebası ile tam bir savaşa girişmenin gereğini çok şiddetle hissetmekte idi. Bunun için önce, artık ampirik olmayan, hayvan hastalıkları konusunda her yanlı bilgiye sahip olan veteriner hekimlerin yetişmesi gereği karşısında okulların açılma teşebbüsüne girişildi.

Hayvan hekimliğine ait en eski belge hatta şimdiye kadar ele geçen papirüslerin en erken yazılanı olan “*Kahun papirüsü*”nde rastlanan bir sığır hastalığının sığır vebası olduğunu tanınmış veteriner tarihçisi Smith ileri sürmektedir.

Leclainche; “*Tarihte ilk defa M.S. 376-386 yıllarındaki Avrupa’da bütün sığırları kırıp geçiren hastalığın zamanın şair ve diğer yazarları tarafından yapılan tariflere göre sığır vebası olduğu tam bir kesinlikle söylenebilir.*” demektedir.

Tam güvenilir ilk kayıtlar 1711 yılında İtalya’da görülen sığır vebası hakkındadır. Macaristan’dan ithal edilen tek öküzle hastalığın bulaştığı bildirilmektedir. O dönem **Ramazzini** sığır vebasını inceleme görevini üzerine almıştır. Ölü ve hasta hayvanlar kadar sağlam görünüşlü hayvanların da hastalık etkeni taşıyabileceklerini anlamıştır. Ahırların enfeksiyon kaynağı olduğuna dikkat çekmiştir. Ölülerin derin gömülmesi ile ahırların temizlenmesi ve tütsülenmesi gibi hijyenik tedbirleri tavsiye etmiştir. Sağlamların hastalardan ayrılması üzerinde önemle durmuştur. Yalnız tedavinin faydasızlığını müşahede etmiş olmasına rağmen yüksek dozda kinin ve zehirli ilaçlar tavsiye etmektedir. Ramazzini çalışmalarında savaş çareleri aramanın boşuna olduğunu çünkü hastalığın Allah’ın insanları cezalandırmasından başka bir şey olmadığını söylemektedir.

1711’de sığır vebası ile meşgul olan ikinci hekim **Giovanni Lancisi**’dir. Vebanın etkeni için “*son derece küçük ve zararlı parçacıkları olup bir vücuttan diğerine geçmektedir. Bulaşma tohumları yalnız hasta sığırlarla değil çok defa çoban ve veterinerler tarafından sağlamlara bulaştırılır. Bundan başka köpekler ve diğer hayvanlar da aynı işi görürler.*” demektedir.

Lancisi, tedavinin faydasızlığını anlamış ve her hasta hayvanın öldürülmesini tavsiye etmiştir. En etkili ilacın dahi vebayı tedavi edemeyeceği bildirilmiştir. Lancisi hastalıkla savaş için aşağıdaki maddeleri özetlemiştir;

³ Arşiv belgelerinde *Veba-i Bakari*; halk arasında da *Malkıran* veya *Çor* olarak adlandırılmaktadır.

- Her türlü hayvanların hasta hayvanlarla temasına mani olmak
- Hasta olanları boğazını kesmeden öldürmek
- Hastalıklı mahallelerden hayvan ve insanların çıkmasını önlemek
- Hasta hayvanlarla temasta bulunan insanların el ve yüzlerini sirke ile yıkamak, giyim eşyalarını da kükürt vs. ile tütsülemek
- Hasta hayvanlarla temas eden her türlü eşya ve malzemeyi yakmak veya sirke ile yıkamak, ahırları tütsülemek, yemlik ve yalıkları sönmemiş kireç ile temizlemek
- Ölü hayvanları ve onların her türlü artıklarını meskûn yerlerden uzaklarda derin çukurlara atmak ve çok miktarda toprakla örtmek, bütün ot ve samanları tamamı ile yaktırmak.

Tarihte ilk olarak salgın hastalıklar savaşında hastaların öldürülmesi Lancisi tarafından teklif edilmiş ve uygulanmıştır.

1714 yılında hastalık İngiltere'ye geçmiştir. Saray hekimlerinden **Thomas Bates** hastalığı incelemiş ve savaş yolları aramakla görevlendirilmiştir. Lancisi ile aynı şeyleri söylemiş ilave olarak itlaf için tazminat teklif etmiştir. Bu da salgın hayvan hastalıkları tarihinde ilk olaydır. Böylece tarihte ilk defa olarak hükümet tarafından tazminat ödenmesi İngiltere'de 1714 sığır vebası ile başlamıştır.

Hastalık Tataristan'dan, Don ve Volga nehirleri boyunca yayılıp Moskova'ya ulaştıktan sonra Lehistan, Macaristan, Prusya, Avusturya, Güney Almanya, İsviçre, İtalya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'ye bulaşıp 1711 ile 1714 yılları arasında 1.500.000 hayvanın ölümüne neden olmuştur. Bu salgında sadece Roma havalisinde 35.000 sığır ölmüştür. Aynı salgının arkasından 1714 yılında İngiltere'de alınan önlemlerle kayıp 6.000 civarında iken Hollanda'da 300.000 sığır ölmüştür. Yeterli önlemler alınmadığı için 17. yüzyılın sonlarından itibaren izleyen elli yıl içerisinde sığır vebasından telef olan hayvan miktarı sadece Almanya'da 30.000.000 iken bunlar dahil bütün Avrupa'da 200.000.000'a ulaşmıştır.

18. yüzyılın ortalarında sığır vebası Avrupa'da çok önemli bir konu haline gelmiştir. 1762'de Lyon'da ilk veteriner okulunun açılmasında başlıca rolü sığır vebası oynamıştır. Dünya artık hayvan hastalıkları ve savaşında bilgili ve tecrübeli veteriner hekimlere ihtiyaç olduğunu acı tecrübelerden sonra anlamış oluyordu. Fakat dünya yine öğrenecekti ki yalnız VH mevcudiyeti ile de bu iş başarılamayacak, iyi uygulanan kanun ve tüzükler olmadıkça salgın hastalık savaşlarında başarı sağlanamayacaktı.

İngiltere'de açılan Yeni Edinburgh Veteriner Koleji Profesörü **John Gamgee**, Avrupayı sığır vebası salgınlarından korumak amacıyla bir kongre toplanmasını teklif etmiş ve 14-18 Temmuz 1863'te Hamburg'da "*Salgın hayvan hastalıkları savaşında kaidelerin tespiti*" programı ile milletler arası ilk veteriner kongresi 99 delegenin katılımı ile toplanmıştır. Gamgee kongrede hayvan nakli ve trafiğinin bu hastalıkların yayılmasında oynadığı tehlikeli rolü belirtmiştir.

Osmanlı devleti döneminde yaşanan en büyük sığır vebası salgınlarından biri 16'ncı yüzyılda (1592) ortaya çıkmıştır. Bu salgında, Anadolu'nun bazı köylerinde hiç sığır kalmadığı, bazılarında ise 400–500 sığırdan sadece birkaçının kaldığı; halkın yemek için yoğurt ve süt bulamadığı; hatta tarlalarda öküzler yerine insanların kara sabanı çekmek için uğraştıkları bildirilmektedir.

Bekman'a göre 1877 Osmanlı-Rus harbinden sonra doğu illerimizde sığır vebası büyük kayıplara sebep oluyordu. Daha sonra hastalık yurdun her tarafına yayılmıştı. Bu hastalıkla savaş çareleri aranması gerekiyordu. Bunun için önce Sivil Veteriner Hekimlere ihtiyaç duyuluyordu. Mehmet Ali Bey'in başlattığı girişimler sonuç verdi ve 1889'da sivil veteriner hekimler öğretime başladı.

1887 yılında İstanbul'da Kâğıthane semtinde çıkan sığır vebası salgını söndürmek, yayılmasını önlemek ve korunma tedbirleri almak üzere çeşitli dairelere görüş sorulmuştu. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nezareti de cevap olarak, Paris'ten yeni dönmüş olan Zoeros Paşa ve arkadaşlarının, sığır vebasından telef olan hayvanları çukur kazıp gömmenin yeterli olmadığını, hasta hayvanların, hatta hasta hayvanların maddeleri ile bulaşık eşyanın da yakılması gerektiğini belirttiklerini ifade etmişti. Ahır gibi yakılması mümkün olmayan yerler, yoğun kibritiyyet-i nuhas mahlulü/göztaşı eriyiği ile yıkanıp temizlenmeli, sağlam hayvanlar da gözetim altında tutulmalıydı.

Sığır vebasıyla ilgili ilk bakteriyolojik araştırma 1889'da İzmit'teki salgında *Dersaadet Daiilkelp ve Bakteriyoloji Ameliyathanesi* Müdürü Zoeros Paşa başkanlığında bir komisyon tarafından yapılmıştı. Sığır vebasının tahribatını önlemek amacıyla mücadele çalışmalarına yön vermek üzere hazırlanan; "*Zabita-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatnamesi*" 1893 yılında ilk kez Bursa ilinde uygulanmıştı.

1902'de Nicolle ve Adil Bey hastalığın süzgeçleri geçen bir virüsle meydana geldiğini ortaya koymuşlardır. Bundan sonraki yıllarda aşı ve serumun da hastalığın mücadelesinde kullanılmasına başlandı.

Tieme, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'deki hayvan hastalıklarının durumunu incelerken sığır vebasının en önemli salgınlardan biri olduğunu, hastalığın mücadelesinde güçlüklerle karşılaşıldığını etraflı olarak anlatmaktadır. Özellikle yerli sığırlarda hastalık Avrupa ırklarına nazaran daha az ölüme sebep olduğundan, tipik semptomları her zaman vermediğinden ve hayvan sahiplerinin tutumu sebepleriyle hastalığın resmi makamlarca haber alınması çok gecikmekteydi.

Osmanlı Devleti topraklarında 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğunlaşan sığır vebası salgınlarına karşı çeşitli sıhhi tedbirler alınmış ancak duyarsızlık ve ihmaller, ülke içinde hastalığın yayılmasını etkilerken salgınlarla mücadelede başarısızlığın başlıca nedenleri maddi imkânsızlıklar, yetişmiş eleman eksikliği ve etkili bir kanunun uygulanamamasıdır. Hastalığın uluslararası boyutta taşınıp bulaşması ve yaygınlık göstermesinde geçmişte savaş ve göçler etkili olurken 19. yüzyılda

bu'nların yanında ulaşım imkânlarının gelişmesi üzerine uluslararası boyutta yapılan ticaret ve taşımacılık aracılığı ile bulaşma süreci hız kazanmıştır.

Özellikle Tanzimat'tan sonra görülmeye başlayan salgınlar sırasıyla 1847, 1877, 1881, 1888, 1889, 1893, 1894, 1898, 1899, 1905, 1906 tarihlerinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra da 1920-1921'deki, büyük kayıplı salgın da dâhil olmak üzere, sığır vebası salgını 1932 yılına kadar varlığını sürdürmüş ve bu tarihte tamamen eradike edilmiştir. Türk tarihinde özellikle 1847-1932 yılları arasındaki 85 yıllık dönemde aralıksız olarak devam eden sığır vebası salgınının, büyük tahribata yol açtığı ve sonuçları bakımından Osmanlı Devletinin çöküşünü hazırlayan nedenler arasında olduğu ileri sürülmektedir. Ancak salgının yol açtığı tahribatın yalnızca virüsten kaynaklandığını söylemek yanlış olacaktır. Sınırlarda ve ülke içindeki hayvan hareketlerinin kontrol altında tutulmaması, hastalık çıkan bölgelere zamanında ve yeterli miktarda serum ulaştırılamaması ve mücadeleye aktif olarak katılabilecek veteriner hekimlerin sayıca azlığı, ordunun elindeki sığırların büyük bir kısmının kaybına yol açmıştır. Dünyanın ilk veteriner okulunun açılışında olduğu gibi, sığır vebası salgınının, yine bir veteriner eğitim kurumunun açılışını hazırlayan en önemli neden olarak, Türk eğitim tarihi açısından da belirleyici rol oynadığı söylenebilir.

RUAM

Tek tırnaklıların akut ve kronik seyirli bir hastalığı olan ve insanlara da bulaşabilen ruama ilişkin en eski bilgilere Eski Yunan ve Roma Uygarlığı dönemlerine dayandığı belirtilmektedir. Aristo'nun "*Historia Animalium*" adlı eserinde "*melis*" adı altında eşeklerde kanlı burun akıntısı ile başlayan ve akciğerlere inildiğinde ölüme sebep olan hastalığın ruam olduğu kabul edilmektedir.

İslam Uygarlığı döneminde yazılmış olan çeşitli eserlerde ruamla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. İbn Ahi Hizam'ın (dokuzuncu yüzyıl), "Kitab al Hayl Val Baytara" adlı çalışmasında iyileşmeyen çıbanlar şeklinde tarif ettiği hastalığın ruamın deri formu olabileceği bildirilmiştir. Erk, Ebu Bekr'in (14'üncü yüzyıl), "Naseri" adlı eserinde, çağdaşlarının aksine burun akıntısı ile seyreden "malleus" ve "gourme" hastalıklarını birbirinden ayırdığını ve ruamın zoonotik karakterini kaydettiğini belirtmiştir.

Batı'da ise konu ile ilgili çalışmalar, özellikle 16'ncı yüzyıldan itibaren ilerlemeler göstermiştir. İngiltere'de ilk olarak Fitzherbert, 1523'te "Boke on Husbandry" adlı kitabında bu hastalıktan bahsetmiştir. Hastalığın bulaşıcı karakteri 1664 yılında Fransa'da Sollysel tarafından doğrulanırken, 1830'da zoonotik özelliği kabul edilmiş; hastalık etkeni olan *Pseudomonas mallei*, ilk olarak 1882 yılında Almanya'da Loeffler ve Schutz, Fransa'da ise Bouchard, Charrin ve Capitan tarafından teşhis edilmiştir.

Türkçe yazılan ve basılan ilk veteriner hekimliği kitapları arasında yer alan ve 1849-1853 yılları arasında yayımlandığı tahmin edilen "*Mekteb-i Harbiye-i Şahane*"de Fenn-i Baytari Muallimi

Kaymakam Ahmet Bey'e ait "*Tuhfetü'l Baytariye*" adlı kitapta, atlarda görülen gourme ve ruam hastalıklarının her ikisinin yerine de "*sakağu*" isminin kullanılmış olabileceğini bildirmiştir.

Grip ve Kuş Gribi

Binlerce yıllık geçmişi olan gripin büyük olasılıkla at, domuz ya da ördeğin evcilleştirilmesiyle başlamış olduğu düşünülmektedir.

Dünya salgın hastalıklar tarihinde "*1918 Pandemisi*" olarak bilinen ve tarihin en ölümcül salgınlarından biri olan salgın ile 1957 ve 1968 yıllarında ortaya çıkan salgınların da bu virüsten kaynaklandığı; üstelik bu hastalığın kanatlılardan insanlara sıçrayan bir hastalık olduğu bugün birçok bilim insanınca kabul edilmektedir.

TEDAVİ KAVRAMI ve MODERN TEDAVİNİN GELİŞİMİ

Şüphesiz ki insanoğlu hastalık etkeni ve hastalık kavramları yanında bir tedavi pratiği geliştirmişti. İlk zamanlarda insan ve hayvan hekimliğinin bir içgüdü ile doğmuş olabileceği ileri sürülmektedir. Biliriz ki insan ve hayvanlarda içgüdü vardır. Bu güç onları yaşamak için gıda bulmaya, tehlikelerden korunmaya ve soylarını devam ettirmek için çiftleşmeye yönelmektedir. Vücudun çeşitli arızaları, rahatsızlıkları da bu yolla giderilebilmektedir. Hayvanın çok sıcak havalarda gölgeyi, soğukta sıcağı araması, yaralarını yalaması, doğan yavrularını yalayarak temizlemesi akla gelebilen ilk örneklerdir. Hayvanlar hastalandıklarında içgüdüleri onları çare aramaya yöneltir. Kedi ve köpekler mide-barsak rahatsızlıklarında bazı bitkileri yemekte, daha sonra da kusma ya da pisleme yoluyla rahatlamaktadırlar. Oysaki bu hayvanlar et yiyen (carnivor) hayvanlardır ve çiğ otu normalde yemezler. Yedikleri otun kusturucu ya da sürgüt (müshil) etkisi bulunduğunu da onlara kimse öğretmemiştir; içgüdüleri zorlamıştır. İçgüdüleri insanı da acıktığında gıda aramaya yönelmiştir. Hastalığında, vücudun gereksindiği bitkisel, hayvansal gıda maddelerini, tuz vb. gibi mineral maddeleri aynı gücün etkisiyle arayıp bulmuş; onları değişik oranlarda yemiş; az ya da çok yediğinde değişik etkileri algılamıştır. Böylece bir yandan hastalıkta ilaç kavramı doğarken, diğer taraftan gıda ve ilaç (drog) ayrımı yapılabilmektedir. Gerçekten gıda ve drog şekli arasında kesin sınır olmadığını biliyoruz. İncir bir gıdadır, fakat çok miktarda yendiğinde sürgüt (purgatif) etki yapar. Sağlıklı bünye için yalnız gıda maddesi görülen limon ve portakal "*skorbit*" hastalığının özel ilacıdır.

Güncel olaylardan içgüdüsel yönelimin örneklerini verebiliriz. Bebek bekleyen bazı hanımların duvar sıvalarını yediği görülmüştür, çünkü vücudunun kalsiyuma gereksinimi vardır. Benzeri olarak müstakbel annenin vücudunda asit eksikliğinde turşu, karbonhidrat ihtiyacında ise tatlı istekleri çoğalacaktır. Bu olaylar binlerce yıldan beri insan toplumlarında yaşanmış ve sonunda şüphesiz ki deneye ve olumlu sonuca dökülmüştür. İnsanoğlunun hayvanlarda ve insanlardaki içgüdü yönelimlerini gözlemesi modern hekimlikteki diyetetik (gıda ile ilgili) ve farmakolojik (ilaçla ilgili) tedaviyi doğurmuştur.

Ayağını inciten bir kişi, düşünmeksizin onu ovuşturur. Zaman sürecinde bu olay bir sisteme dökülmüş ve masaj tekniği gelişmiştir. Bel ağrıları ya da romatizmada soğuk havanın ağrıyı artırdığı, sıcak tutmanın ise rahatlık verdiği algılanmış; su, kum, buhar, gübre, çamur ve lapalar gibi çeşitli uygulamalarla fizik tedavinin (fizikoterapi) ilk materyal ve yöntemleri geliştirilmiştir.

Mandaların yalnız serinlemek için değil, çeşitli böcek ve parazitlerin etkilerini gidermek amacı ile de suya girdikleri çamurda yuvarlanarak derilerini kalın bir tabaka ile korudukları gözlenmiştir. Maymunların bit ve pire gibi parazitlerini nasıl temizledikleri hayvanat bahçesinde ilgiyle izlenmektedir.

İnsanoğlu hayvanların yalanarak, göl ve akarsulara girerek sık-sık temizlendiğini görmüş ve şüphesiz kendi içgüdüleri ile de yıkanma, temizlenme gereğini duymuştur. Bu olaylarla çeşitli böcek ve parazitlere karşı savaş yöntemlerini geliştirmiş; temizlik kavramı sonu hijyen biliminin temellerini atmıştır.

Su aygırlarının (Hipopotamus) ayaklarını bataklıklardaki keskin sazlarla sürterek damarlarını deldiklerini, kan aktıktan sonra o kısma çamur buluşturarak kanamayı durdurdukları; maymunların derilerine batan dikenleri dişleriyle çekip çıkardıkları, leyleklerin gagalarını şırınga gibi kullanarak lavman yaptıkları bugün olduğu şekilde en eski insan toplumlarının da dikkatini çekmiştir. Bunları kendi üzerinde uygulamadan geri kalmamış, görgüyü-bilgiye, bilgiyi-deneye, bulguyu-yönteme dönüştürmüştür. Bu görüşe göre denebilir ki hayvanlar, içgüdüleri ve milyonlarca yıldır değişmeyen yöntemleri ile tedavi pratiğinin gerçek bulucularıdır. İnsanlar, bu temele bilgi ve becerilerini ekleyerek bir tedavi sanatı geliştirmiştir.

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE VETERİNER HEKİMLİĞİ

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde, 18.yy'nin sonu ile 19.yy'nin başlarında III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında müspet bilimde batıya yaklaşma hareketleri doğrultusunda batı usulü okullar açılmıştır.

Mühendishane-i Bahri (1773), Mühendishane-i Berri (1793), Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure (Askeri Tıp Okulu) (1826), Mekteb-i Ulum-i Harbiyye (Harp Okulu) 1834'te kurulmuştur.

1842'de açılan "*Mekteb-i Baytariyye*", çağdaş veteriner hekimliği bilgilerinin öğretilmesi ve uygulanmasında bir başlangıç, modern veteriner hekimliğin Türkiye'de temel atması olarak sayılmaktadır.

II. Mahmud zamanında Tanzimat'ın ilanı ile Millî Eğitim alanındaki yeniliklere hız verilmiştir. O zamana kadar ıslahat için daha çok Fransa'dan eleman getirilirken, II. Mahmud, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güttüğü siyaseti çıkarlarına uygun görmediğinden bu kimselerin Prusya'dan getirilmesini istemiştir. İmparatorlukta veteriner öğretimi yaptırmak üzere görevlendirilen Godlewsky'de Prusyalı bir subaydır. 1841'de hükümetin İstanbul'a "*Veteriner Okulu*"

açması için yaptığı çağrı üzerine istekli olmuş ve bu yılın sonunda İstanbul'a gelmiştir. Godlewsky'nin görevi bir veteriner okulu kurmak ve idare etmek, buraya birliklerden gönderilen genç askerleri ordu atlarının hastalıklarını teşhis ve tedavi edecek derecede yetiştirmektir. İlk dönemde (1842) öğretim süresi üç yıl olarak tespit edilmiş ve 12 öğrencisi ile ilk sınıf 1845'te mezun olmuştur. 1845'te başlayan ikinci dönem için istekli 32 öğrenciden 15'i okuma yazma bilmediklerinden birliklerine geri gönderilmiş ve kalanlarla öğretime devam edilmiştir. Öğretim günde iki saat teorik ders ve sonrasında getirilen hayvanların tedavi çalışmaları şeklinde sürdürülmekteydi.

Bu iki dönemden sonra öğretim Harp Okulu bünyesine alındı. Ahmet Paşa'nın nazırlığı sırasında okulda veteriner sınıfları açılmış, iki Harp Akademisi sınıfı, iki Harp Okulu sınıfı, İki Baytar sınıfı olarak sekiz sınıfla öğretime devam edilmiştir. Öğretim günde iki saat teorik ders ve sonrasında getirilen hayvanların tedavi çalışmaları şeklinde sürdürülmekteydi.

1873'te Harp Okulu dört yıldan üç yıla indirilmiştir. Veteriner sınıfları öğretim süresini kısaltmamak amacı ile Galatasaray'da bulunan Tıp Mektebine nakledildi. Bu sıralarda Tıbbiyenin başında nazırlık yapan Marko Paşa bulunmaktaydı. 1877'de Galatasaray'daki Tıp Okulu Gülhane'deki geniş binalarına geçince veteriner sınıfları için ayrı ayrı dershaneler verilebildi. 1888 yılı, "*Askeri Veteriner Öğretimi*"nin bir dönüm noktasıdır. Bu yılın sonunda veteriner sınıfları tekrar Harp Okuluna alınmış, ders programları yeniden düzenlenmiş ve "*Baytar Zabıt Sınıfı*" tesis edilmiştir. Aynı yıl içinde Sivil Veteriner Okulu'nun açılması için de karar alınmıştır.

Sivil Veteriner Okulu'nun 1889'da açılmasından önce, Askeri okuldan 15 kadar sivil veterinerin mezun olduğu sanılmaktadır. 1889'da Ahırkapı semtindeki Sivil Tıp Okulunda gündüzlü olarak öğretime başlayan Sivil Veteriner Okulu üçüncü sınıftan itibaren "*Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi*"ne yatılı olarak nakledilmiştir. Bu okul 1893'de 17 kişi ile ilk mezunlarını vermiştir. Mezunlar arasında Millî şairimiz M. Akif Ersoy' da bulunmaktadır. 1894'te ise Halkalı Ziraat Okulunun yetersizliği göz önünde tutularak Sultanahmet'te "*Mülkiye Baytar Mektebi Ali*"si kuruldu.

Askeri Veteriner Okulu ise 1905'de ikinci kez Tıbbiye ile birleştirildi ve bu durum 1909'da Tıp Okulu'nun fakülte şeklini almasına kadar devam etti. Bundan sonra Askeri Veteriner Okulu eğitimini bir süre müstakil olarak sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve yurdun işgali üzerine Saray Hükümeti çektiği bütçe darlığı nedeniyle Askeri Baytar Mektebini 1921'de kapattı. Ancak veterinerlerin çabaları ve Harbiye Nezaretinin itirazı ile okulun Mülkiye Baytar Mektebi ile birleştirilmesine karar verildi. Böylece sivil ve askeri öğrenciler 1921'den itibaren Selimiye'deki Baytar Mektebi Ali'sinde öğrenime devam ettiler.

28 Kasım 1928'de de okul İktisat Vekâleti'nden ayrılarak Maarif Vekâletine bağlandı ve adı "*Yüksek Baytar Mektebi*" olarak değiştirildi. 1933'de Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE) binalarının tamamlanması ile okul Ankara'ya nakledildi. Kasım 1933'ten itibaren "*Baytar Fakültesi*" adı ile öğretime başladı. Okulun tesisleri mükemmeldi. Bütün önemli dersler için Almanya'dan birer

profesör getirilmişti. Yüksek Baytar Mektebinde müderris ünvanı ile çalışan öğretim üyeleri burada doçent ünvanı ile çalışmaya başladılar. Tabana doğru diğer kademeler; şef asistan, baş asistan, birinci sınıf asistan, ikinci sınıf asistan olarak tespit edilmişti. Fakültenin ilk Dekanı da Dahiliye Enstitüsü profesörü “*Prof. Dr. Max Gebhart*”tır. Baytar Fakültesi’nde öğretim dört yıl olarak belirlenmişti.

1937’de “*Baytar*” kelimesinin yerine “*veteriner hekim*” kabul edildi ve fakültenin adı “*Veteriner Fakültesi*” oldu. Öğretimde 1934’e kadar kullanılan Arapça deyimlerin yerini de Latince terimler aldı. 1939’da fakülte öğretim süresi 5 yıla çıkartıldı. Bu suretle veteriner hekimlik öğretimi daha iyi yapılmaya başlandı. 1933’ten 1940’a kadar geçen süre içinde öğretim kadrosunda bulunanlardan bir kısmı profesörlüğe, bir kısmı da doçentliğe yükselmişlerdir. Almanya’dan gelen profesörlerin bir kısmı da memleketlerine dönmüşlerdir.

1946’da Ankara Üniversitesi (AÜ)’nin kurulmasıyla Ankara’daki yüksekokullar bu üniversitenin fakülteleri haline geldiler. Ancak YZE’ye bağlı fakülteler kuruluş kanunları gereği üniversiteye katılamıyor ve birçok haktan yararlanamıyorlardı. 30 Haziran 1948’te çıkartılan yeni bir kanun ile Veteriner Fakültesinin AÜ’ye girmesi sağlandı. AÜ Veteriner Fakültesi uzun yıllar Türkiye’de tek Veteriner Fakültesi olarak eğitim-öğretime devam etmiştir.

VETERİNER HEKİMLİĞİ EĞİTİM - ÖĞRETİMİ

OSMANLI DÖNEMİ

1842 - İlk Veteriner Hekimliği Okulu (Askerî)

1889 - İlk Sivil Veteriner Hekimliği Okulu

1921 - Askerî ve Sivil okulun birleştirilmesi “*Baytar Mekteb-i Alîsi*”

CUMHURİYET DÖNEMİ

1923-Yüksek Veteriner Okulu..... (İstanbul)

1933-Y.Z.E. Veteriner Fakültesi (Ankara)

1948-Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Ankara)

1970-Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Elazığ)

1972-İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi (İstanbul)

1978-Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Bursa)

1982-Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Konya)

1982-100. Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Van)

1985-Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Kars)

1993-Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi(Diyarbakır)

- 1993-Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi(Aydın)
- 1995-Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Kayseri)
- 1995-Mustafa Kemal Üniversitesi Veteriner Fakültesi..... (Hatay)
- 1995-Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi..... (Urfa)
- 1995-Kırıkkale Üniversitesi Veteriner Fakültesi(Kırıkkale)
- 1995-Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Samsun)
- 1996-M. Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Burdur)
- 1997-Afyon Kocatepe Üniversitesi Veteriner Fakültesi (Afyon)
- 1997-Hitit Üniversitesi Veteriner Fakültesi (*).....(Çorum)
- 1997-Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi(Erzurum)
- 1997-Marmara Üniversitesi Veteriner Fakültesi (*).....(İstanbul)
- 2008-Balıkesir Üniversitesi Veteriner Fakültesi..... (Balıkesir)
- 2009-Yakındoğu Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Lefkoşa)
- 2010-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Veteriner Fakültesi(*)(Ankara)
- 2010-Cumhuriyet Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Sivas)
- 2012-Aksaray Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Aksaray)
- 2012-Bingöl Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Bingöl)
- 2012-Namık Kemal Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Tekirdağ)
- 2013-Çukurova Üniversitesi Veteriner Fakültesi(Adana)
- 2013-Siirt Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Siirt)
- 2015- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Milas Veteriner Fakültesi (Muğla)
- 2016-Kastamonu Üniversitesi Veteriner Fakültesi..... (Kastamonu)
- 2017-Bozok Üniversitesi Veteriner Fakültesi.....(Yozgat)
- 2018-Dokuz Eylül Üniversitesi Veteriner Fakültesi(İzmir)
- 2019-Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Veteriner Fakültesi.....(Konya)

*** Yasal olarak kurulma kararı çıkmış ancak eğitim-öğretim yapılmayan fakülteler.**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HAYVAN HASTALIKLARI İLE MÜCADELE

Cumhuriyet döneminden önce veteriner hekim sayısının yetersiz oluşu, sınırların kontrol edilememesi, devam eden savaş yılları, hepsinden önemlisi de önemli sorunlarla ciddi olarak ilgilenilmemiş olması nedeniyle koruyucu veteriner hekimlik ve hayvan ıslahı hizmetleri çok yetersiz şekilde yürütülmekteydi. Cumhuriyet'in ilanı ile ilk ele alınan konulardan biri, hayvancılık ve hayvan hastalıkları olmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan yorgun ve fakir çıkılmasına karşılık veteriner hekimliği öğretiminin ıslahı öncelikle planlanmış ve salgın hastalıklarla mücadele hizmetlerini esasa bağlayan 1234 sayılı "*Hayvan Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun ve Nizamnamesi*" 1928'de yürürlüğe girmiştir. Hayvan sağlığında en çok uğraşılan ve büyük kayıplara neden olan hastalık "*Sığır Vebası*" olmuştur. Ülkemizde yüzyıllardan beridir görülen bu hastalık, çeşitli yollarla daima Anadolu'ya dışarıdan girmiş ve önlem alınmadığından dolayı yerleşip kalmıştır. Özellikle 1926'da hastalığın ülke genelinde yaygın biçimde seyretmesi, acil önlemlerin alınmasına sebep olmuştur. Sığır Vebası ile mücadelede, o günün şartlarında gerekli olan sığır vebası serumunun üretimini sağlamak üzere bugünkü Pendik ve Etlik Enstitülerimizin nüveleri 1922'de kurulmuştur. Büyük fedakârlıklarla yapılan mücadele sonucu Sığır Vebası hastalığı 1932'de söndürülmüştür.

Hastalık daha sonra 1969'da İran ve 1991'de de güney komşularımızdan Ülkemize sıçramış, ancak doku kültüründe üretilen aşının etkisi ve yurt çapında eradikasyon-itlef çalışmaları ile kısa sürede yeniden eradike edilmiştir.

Veteriner hekim sayısı ve hayvancılığa verilen önem arttıkça birçok salgın hastalıkla mücadele hizmetlerine hız verilmiştir. "*Etlik ve Pendik Bakteriyoloji Enstitüleri*"nde Sığır Vebası serumu yanında mandalardaki "*Barbon*" ve kanatlılardaki "*Kolera*" hastalığına karşı aşı üretimine başlanmıştır. 1924'de "*Koyun Çiçek Virüsü*" üretilmiş ve Koyun Çiçek serumu hazırlanmıştır. Ayrıca Anthrax serumu üretimine başlanmıştır. Pendik Bakteriyoloji Enstitüsü'nde daha sonra Anthrax, Yanıkara aşılı ile Tetanoz ve Barbon serumları üretilmeye başlamıştır. 1934'de Ruam ile mücadeleye öncelik tanınmış ve 1937'de Ruam oranı % 0,3'e düşmüştür. 1949'da Lymhangitis Epizootica hastalığı tamamen söndürülmüştür. 1960'da baş gösteren At Vebası salgını etkili bir mücadele ve aşılama ile 1961'de eradike edilmiştir. Şap Hastalığı ile mücadele yıllardır devam etmekte olup zaman zaman yurdumuza sıçrayan SAT 1, ASIA 1 gibi ekzotik tipler eradike edilmiştir. Şap aşısı üretmek üzere kurulan "*Ankara Şap Enstitüsü*" halen ihtiyaçlar için gerekli aşı üretimini hızla sürdürmektedir. Yeni aşılar üretmek üzere kurulan "*Manisa Tavuk Hastalıkları Araştırma ve Aşı Üretim Enstitüsü*" kapanana kadar ve yeniden organize edilen diğer Enstitülerde birçok kanatlı hastalığına karşı aşı üretimi sürdürülmektedir.

Hayvan Hastalıkları ile mücadelenin daha da etkin bir şekilde yürütülmesi ve 1234 sayılı kanunu günümüz şartlarına uydurmak üzere 1986'da 3285 sayılı "*Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu*" değişiklikleri ile yürürlüğe konulmuştur.

HAYVAN ISLAHI KONULARINDA ÇALIŞMALAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda zamanında sığırcılığın ıslahı konusunda sistemli bir çalışma yapılmıştır. Sığırdan yararlanmada birinci sırayı onun iş verim gücü almıştır. Öncelikle gerek tarım işlerinde, gerekse harplere giden orduların ağırlıklarının taşınmasında kullanılmıştır. Et ve süt verimi ise ikinci ve üçüncü sıralarda düşünülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş yıllarında, ıslah çalışması bir yana, mevcut sığır varlığı hem sayıca hem de verimce geriye gitmiştir. Cumhuriyet'ten sonra diğer konularda olduğu gibi ülkenin sığır varlığının ıslahı da ele alınmıştır. Daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında “*Karacabey Harası*” kurulmuş, bunu on yıl içinde “*Çifteler, Çukurova ve Sultansuyu Haraları*”nın kuruluşu izlemiştir. Haralara verilen görev, yüksek kaliteli damızlık hayvanlar yetiştirerek onları halkın hizmetine sunmak ve böylece halk hayvanlarının verim gücünü artırmak olmuştur. Hızla kalkınmakta olan Türkiye'nin ihtiyacının yerli ırkların karşılamayacağı görüşünden hareketle 1925'de Karacabey Harasına Avusturya'dan Montafon sığırları getirilmiştir. Harada bir yandan Karacabey Montafonu yetiştirilirken diğer yandan da halk hayvanlarının melezleme ile ıslahına geçilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında sığır ıslah çalışmaları büyük ölçüde durmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sağlanan dış yardımlardan tarım sektörü de payını almıştır. Ancak bu pay esas olarak bitkisel üretim alanında kullanılmış, hayvansal üretim ikinci plana itilmiştir. Bununla beraber 1958'de Türkiye'ye Amerika'dan sütçü ve etçi yeni sığır ırkları getirilmiştir. Sütçü ırklardan Holştaynların Marmara ve Ege Bölgelerinde, Jerseylerin Karadeniz Bölgesinde hem saf hem de melezleme ile yetiştirilmesine geçilmiştir. Her iki ırkta götürüldükleri bölgelerde başarılı olmuşlar ve halk tarafından tutulmuşlardır. Etçi ırklardan Anguslar Konya bölgesine, Herefordlar ise Kars bölgesine getirilmişlerdir. Ancak o zamanın şartlarında başarılı olmadıkları kanaatine varılarak yetiştirmeden vazgeçilmiştir. İlk zamanlar Hara ve Devlet Üretim Çiftliklerine verilirken sonraları özel firmalar da ithal damızlık hayvan alımına girmiş ve yurtdışından getirdikleri damızlık hayvanları özel işletmelere satmışlardır. Keza koyun ıslahı konusunda da veteriner hekimliğinin önemli katkıları bulunmuştur. Karacabey Merinosu ve Konya (Orta Anadolu) Merinosu bunlara örnek olarak verilebilir.

Hayvan ıslahında önemli bir yeri olan suni tohumlama hizmetleri halen bir taraftan devlet eliyle yürütülürken bir yandan da özel girişimcilere (bazı dönemlerde) izin ve teşvikler getirilerek bu hizmetin etkinliği artırılmaya çalışılmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde, hayvan niceliği bakımından dünyada belli bir aşama kaydetmişken, birim hayvan başına alınan verim yönünden oldukça aşağılardadır. Tüm Cumhuriyet tarihini kapsayan gelişme sürecinde yapılan ıslahla ilgili olumlu çalışmalar yanında; yetiştiricinin eğitim eksikliği, hayvan hastalıklarının yeterince kontrol edilememesi, hayvansal ürünlerin yeterince değer bulamaması gibi sebepler anılan durumun başlıca nedeni olarak görülmekte ve bu konuda programlı yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır.

Günümüzde bir yandan öğretim yapan veteriner fakültelerinin ve dolayısıyla mezun veteriner hekimlerin sayılarının artması, diğer bazı mesleklerdeki kadar olmasa da, iş istihdamında bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bununla beraber Cumhuriyet sürecinin gelişiminde hür girişimciliğin avantajlarını değerlendirebilen veteriner hekimler için mesleğin devlet hizmetlerinin yanı sıra, özel sektörde veya özel veteriner hekimlik kapsamında yürütülmesi için de birçok fırsatlar söz konusudur.

VETERİNER HEKİMLİKLE İLGİLİ ULUSAL ve ULUSLARARASI

KURUM ve KURULUŞLAR

a. ULUSAL

- 1) Türk Veteriner Hekimleri Birliği (TVHB) – Merkez Konseyi,1954 (6343sayılı Yasa)
- 2) Veteriner Hekim Odaları (VHO) 63 adet
- 3) Türk Veteriner Hekimleri Birliği Vakfı (1988)
- 4) Veteriner Hekimleri Derneği (1930)
- 5) Tarım ve Orman Bakanlığı Çevre, hayvan, hayvancılık ilişkisine bağlı hizmetler,
- 6) Sağlık Bakanlığı Zoonotik hastalıklar, hijyen ve gıda güvenliği
Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Veteriner Halk Sağlığı Daire Başkanlığı,1996 Yılı 7706 sayılı
- 7) İçişleri Bakanlığı
 - a. İl, ilçe belediyelerinde
 - b. Mülki İdareler, Özel İdareler >> Bölgesel çalışmaların ve yerel programların yürütülmesinden, Veteriner hekimliği hizmetleriyle ilişkili ve sorumludurlar
- 8) Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı >> Hayvan ve hayvansal ürünlerle ilgili ithalat ve ihracatı planlaması, değerlendirmesi konularından sorumludur.
- 9) T.C. Ziraat Bankası >> Yetiştiricilerin kredi ve girdi temini
- 10) Tarım Kredi Kooperatifleri
- 11) TÜBİTAK
- 12) Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK)
- 13) Et Balık Kurumu (EBK), Yem Sanayi, Yapağı ve Tiftik A.Ş., vb

b. ULUSLARARASI

	Kuruluş	Türkiye'nin üyeliği
1) WVA	1863	1865
2) OIE	1924	1945
3) FAO	1949	1947
4) WHO	1948	1947
VPH	1949	
5) FVE	1975	2001

Eğitim-Öğretim Kurumları

- 6) WVA-CVE >> Dünya Veteriner Hekimleri Birliği Eğitim-Öğretim Komitesi
WVA (DVHB) Mesleki Etik Yasası yayımlamıştır.
- 7) EU-ACVT >> Avrupa Birliği Veteriner Hekimliği Eğitim-Öğretim Danışma Komitesi
- 8) EAEVE >> Avrupa Veteriner Hekimliği Eğitim Kurumları Birliği

A. VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSAL KURULUŞLAR

A.1. TÜRK VETERİNER HEKİMLERİ BİRLİĞİ (TVHB)

Türkiye sınırları içerisinde meslek ve sanatlarını icra eden bütün veteriner hekimlerin katıldığı TVHB; veteriner hekimler arasındaki mesleki deontolojiyi ve dayanışmayı korumak, veteriner hekimliğin kamu ve kişi yararına uygulanıp geliştirilmesini sağlamak ve meslek mensuplarının hak veya yararlarını korumak amacı ile kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde mesleki bir kuruluştur.

VHO'nun iki yılda bir Eylül ayında yapmış oldukları Genel Kurul'da seçilen Büyük Kongre Delegelerinin seçtiği "*Merkez Konseyi*" vardır. Merkez Konseyi ve TVHB'nin diğer organları iki yılda bir Kasım ayında yapılan seçimle belirlenmektedir.

TVHB'yi oluşturan organlar şu şekildedir;

Büyük Kongre

Merkez Konseyi

Yüksek Haysiyet Divanı

Denetleme Kurulu

Veteriner Hekim Odaları

A.2. VETERİNER HEKİM ODALARI (VHO)

6343 sayılı “Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına ve Türk Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun” doğrultusunda, TVHB Merkez Konseyi’nin onayı ile kurulmuşlardır.

Veteriner Hekim Odaları;

Yönetim Kurulu (5)

Onur Kurulu (5)

Denetim Kurulu (2)

Büyük Kongre Delegeleri (Oda Başkanları Tabi Delege + $\leq 150 = 4$

151-300 = 5

301-600 = 6

601-1000 = 8

1000 üzeri her 500 = +1)

Veteriner Hekim Odaları

1. Adana	17. Elazığ	33. Kocaeli	49. Tokat
2. Adıyaman	18. Erzincan	34. Konya	50. Trakya
3. Afyon	19. Erzurum	35. Kütahya	51. Trabzon
4. Aksaray	20. Eskişehir	36. Malatya	52. Uşak
5. Ankara	21. Gaziantep	37. Manisa	53. Van
6. Antalya	22. Giresun	38. Mardin	54. Yozgat
7. Aydın	23. Hatay	39. Mersin	55. Zonguldak
8. Balıkesir	24. Isparta	40. Muğla	56. Amasya
9. Bolu	25. İstanbul	41. Nevşehir	57. Iğdır
10. Burdur	26. İzmir	42. Niğde	58. Ağrı
11. Bursa	27. Karaman	43. Ordu	59. Bartın
12. Çanakkale	28. Kahramanmaraş	44. Osmaniye	60. Batman
13. Çorum	29. Kars	45. Sakarya	61. Bitlis
14. Denizli	30. Kastamonu	46. Samsun	62. Çankırı
15. Diyarbakır	31. Kayseri	47. Sivas	63. Muş
16. Düzce	32. Kırşehir	48. Şanlıurfa	

A.3. TÜRK VETERİNER HEKİMLERİ BİRLİĞİ VAKFI (TVHBV)

30 Nisan 1988'de "Vakıflar Kanunu"na göre kurulmuştur.

Amaç: "Mesleği ve meslektaşlarımızı en iyi ve güçlü bir şekilde temsil etmek."

-Meslektaşlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı esas alan mesleki bir kurumdur.

1- İkraz	6- Mesken kredisi
2- Evlenme kredisi	7- İş kredisi
3- Tedavi yardımı	8- Emeklilik yardımı
4- Ölüm yardımı	9- Öğrenci bursu
5- Maluliyet	

A.4. VETERİNER HEKİMLERİ DERNEĞİ (VHD)

7 Şubat 1930'da kurulmuştur. Temel de amaçları TVHBV ile aynıdır. Ancak "Dernekler Yasası"na tabidir.

B. VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR

WORLD VETERINARY ASSOCIATION (WVA)

(Dünya Veteriner Hekimler Birliği- DVHB)

1863'de (1762'de ilk Veteriner Okulu'nun açılmasından 101 yıl sonra) John Varm tarafından kurulmuştur.

Türkiye'de bu kuruluşa, 1865'te yani 2 yıl sonra, bu kuruluşun 2. toplantısına katılmıştır.

Temelde Görevleri

- I. Sığır vebasıyla mücadele
- II. Uluslararası hayvan ticareti
- III. Sıhhi prensipleri uygulama ve çalışma usullerini belirleme
- IV. Hastalıkların coğrafi dağılımını belirleme

Amaç:

Hayvan hastalıklarını önlemek ve insanlara geçmesini engellemek için çalışmalar yapmaktır.

Sığır vebasının Osmanlı İmparatorluğu'nda da var olduğunu belirtilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'na ambargo konulmuştur. 1865'de Viyana'da toplanan 2nci Dünya Veteriner Hekimleri Birliği toplantısına Veteriner Ahmet Bey katılmıştır. Bu hastalığın sadece Türkiye'de değil diğer ülkelerde de olduğunu ve ambargonun kaldırılmasını istemiştir. Ülkemizde 1923'te hayvan

hastalıklarına karşı atılımlar başlamış, ancak Avrupa'dan gelen gözlemciler 50 yılda bu hastalıkların üstesinden gelinemeyeceğini söylemişlerdir. Ambargo, ancak 1939'da 11. DVHB toplantısında kaldırılmıştır.

WORLD ORGANIZATION for ANIMAL HEALTH (OIE)

25 Ocak 1924'te Emanuel Leichlainche tarafından kurulmuştur.

Kuruluş Amacı

-Dünya üzerinde bulaşıcı hayvan hastalıklarının çıkışı, yayılması ve bunlarla mücadele konularında hükümetlere bilgi vermek.

-Bulaşıcı hayvan hastalıklarının kontrolü ve denetiminde uluslararası ilişkileri ve standardizasyonu sağlamak. Salgın hastalıklar ofise bildirilecek ve hastalıklara karşı diğer ülkeler tedbir alacak (Aşı vb).

-Üye ülkeler arasında hayvan ve hayvansal ürün ticaretinde izlenecek politikalarda bir örneklik sağlamak.

(Herhangi bir salgın hastalık çıktığında onunla ilgili hastalığı alan hayvanı başka ülkelere geçiremeyeceksin).

FOOD and AGRICULTURE ORGANIZATION (FAO) (Gıda ve Tarım Organizasyon)

16 Ekim 1945'te Kanada'nın Quebec kentinde kurulmuştur (Birleşmiş Milletler 'den sonra). 42 üye ülke bulunmaktadır. Şu anda merkezi Roma'dadır.

Temel Amacı: II. Dünya Savaşında meydana gelen açlık sorununu çözmekti. Bu savaştan sonra, Ekim alanları büyük zarar görmüş, gıdaya bağlı stres sorunları baş göstermiştir.

Kuruluş Amacı

-İnsanların yaşaması için gerekli olan gıda maddelerinin en iyi koşullarda ve belirli standartlarda uygun olarak üretimini sağlamak. -üretim

-Bütün gıda maddelerinin ve tarım ürünlerinin üretim ve dağıtımlarının güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamak. -dağıtım

-Tarımla uğraşan insanların yaşam koşullarını ve standartlarını yükseltmek. -yaşam

-Bu ürünlerin dünya ekonomisine katkısını arttırmak ve insanlığın açlık sorununa karşı bunları kullanmak. -ekonomiye katkı

Türkiye 1947'de üye olmuştur.

-Pendik Veteriner ve Kontrol Araştırma Enstitüsü, FAO'ya bağlı bir kuruluştur.

FAO'da 2 Aralık 1946'da Dr. Philips tarafından "*Hayvansal Üretim Dalı*" adında bir bölüm oluşturulmuştur.

Amacı: Yetiştirme, besleme, yerleştirme, hayvan kayıplarını paraziter ve zoonotik hastalıkların kontrolü suretiyle azaltmaktır. Hayvansal ürünlerin en iyi şekilde pazarlanması, hayvan yetiştiricilerine bilimsel ve teknik destek sağlamak.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO)

7 Haziran 1948’de kurulmuştur. 55 üye ülke bulunmaktadır, merkezi İsviçre’nin Cenevre kentidir.

Kuruluş Amacı

-Tüm dünyada görülebilecek sağlık sorunları ile ilgilenmek ve bu sorunların giderilmesi için çözümler üretmek.

-Sağlık sorunlarının çözümlenmesi için üye ülkeler arasında teknik işbirliğini ve bilgi iletişimini sağlamak.

-Açlık tehlikesi geçiren ülkelere yardım, yiyecek göndermek, yurt dışına giderken aşı istenmesi.

-Hangi ülkelerde ne gibi hastalıklar görüldüğünü uluslararası bültenlerle belirtmektedir.

Sonuç

OIE/FAO/WHO – Veteriner hekimlerin sadece hayvan sağlığıyla değil insan sağlığında da sorumlu olduğunu göstermektedir.

VETERINARY PUBLIC HEALTH (VPH - Veteriner Hekimliği Halk Sağlığı Ünitesi)

1949’da WHO’nun Cenevre’deki merkezinde kurulmuştur.

Epidemiyoloji (hastalık yayılması), Zoonotik hastalık konularında (çıkış, yayılım) ortaya çıkabilecek sosyo ekonomik problemlere karşı kuruldu.

Gıda zehirlenmesi, intoksikasyonlar, karşılaştırmalı hekimlik konularında araştırma ve çalışmalar yapmaktadır.

FAO’yla “*Alimentarius Commission Codex*” = Uluslararası Gıda Talimatnamesini oluşturmuşlardır.

Uluslararası alanda eğitim-öğretim standardizasyonu konusunda üç kuruluş vardır.

1) (WVA-CVE) Dünya Veteriner Hekimleri Birliği Eğitim-Öğretim Komitesi

WVA’nın yıllık toplantısında alınan kararları dikkate alarak “*Veteriner Hekimleri Eğitim ve Öğretiminin Minimal Standartlarını*” belirler ve dört yılda bir kez toplanan, Dünya Veteriner Hekimleri Kongresinin onayına sunar. Üye ülkeler bunları dikkate alarak Veteriner Hekimliği eğitimini organize ve revize ederler.

2) EU-ACVT Avrupa Birliği Veteriner Hekimleri Eğitim – Öğretim Danışma Komitesi

3 ana konuya ağırlık verir.

- 1- Veteriner hekimliği diplomasına yönelik “Temel Eğitim”
- 2- Daha ileri diplomalara yönelik “Geliştirme Eğitimi”
- 3- Güncel bilginin alınmasına yönelik “Sürekli Eğitim”

3) EUROPEAN ASSOCIATION of ESTABLISHMENT for VETERINARY EDUCATION (EAEVE - Avrupa Veteriner Hekimliği Eğitim Kurumları Birliği)

1986’da kurulmuştur.

İlk kez 27 Mayıs 1988’de toplanmıştır.

1992’de 5. Asamble Türkiye’de yapılmıştır.

-Diploma eşitliği

-Kredi eşitliği getirilmiştir.

Birliğin Görevleri

-Avrupa’daki ve dolayısıyla dünyadaki veteriner fakültelerinde eğitim-öğretim, araştırma-uygulama alanlarında haberleşme ağı kurmak: bunların yayılmasını, değişimini sağlamak.

-Avrupa Veteriner Fakülteleri arasında lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim programlarında zorunlu standardizasyonu sağlamak.

-Avrupa’daki veteriner fakülteleri arasında öğretim elemanı ve öğrenci değişimini sağlamak.

-Eğitim-öğretim ve araştırma metotlarını geliştirmek

-Araştırma sonuçları ile her türlü yayının, uzmanlık ve doktora tezlerinin değişimini sağlamak.

-Yeni veteriner fakültelerinin açılmasında, öğrenci sayılarının saptanmasında dikkate alınacak zorunlu kriterleri belirlemek.

-Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden başlayarak, istekleri halinde diğer Avrupa Veteriner Fakültelerinde de incelemeler yaparak değerlendirme raporları hazırlamak.

-Tüm bu çalışmalar hakkında “Avrupa Birliği Veteriner Hekimliği Eğitim- Öğretim Komitesi (ACVT)”ne bilgiler vermek ve bu komitenin önerileri doğrultusunda çalışma grupları oluşturarak faaliyetini sürdürmek.

Lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim-öğretim konularını sistematik olarak işlemektedir.

1993'de;

1-Veteriner Fakültesi sayıları - kalite durumları (Komisyon kurulmakta)

2-Bütün Avrupa ülkelerinde diploma eşitliği (en az 4 yıl + 5000 saat)

3-Mezuniyet sonrası eğitim (ihtisaslaşma, en az 3 yıl)

VETERİNER HEKİMLİĞİ İSTİHDAM ALANLARI

I. AMAÇLARI AÇISINDAN VETERİNER HEKİMLİĞİ HİZMET ALANLARI

1. Ülkenin hayvan varlığını korumak, hayvan hastalıklarını önlemek, hayvan neslini iyileştirmek, aşı, serum vb. biyolojik madde üretmek, hastalıklar ve beslenme konularında araştırma yapmak üzere:

a. Tarım ve Orman Bakanlığı

b. Yerel yönetimler

c. Özel sektör

d. Sağlık Bakanlığı

e. Milli Savunma Bakanlığı

2. İnsanları zoonotik hastalıklardan korumak (sağlıklı ve kaliteli gıda amacıyla):

a. Resmi ve özel mezbahalarda

b. Entegre hayvancılık tesislerinde

c. Tavuk kesimhanelerinde

d. Süt ve süt ürünleri tesislerinde

e. Et ve et ürünleri tesislerinde

f. Şarküterilerde

g. Hayvansal ürün satan marketlerde

h. Hayvansal ürün üretimi yapan yerlerde

ı. Milli Savunma Bakanlığında

3. Hayvanlara tedavi edilmesi ve sağlıklarının korunması üzerine:

a. Resmi ve özel hayvan hastanelerinde

b. Veteriner hekim poliklinik ve muayenahanelerinde

4. İlaç ve biyolojik madde üretimi için:

- a. İlaç firma ve laboratuvarlarında

5. Sağlıklı hayvan yemi üretmek için:

- a. Yem işletmelerinde

5996 sayılı Kanun kapsamında resmi kontrollerden sorumlu meslek mensupları veteriner hekimler, ziraat mühendisleri ve su ürünleri mühendisleridir (balık yemi üreten işletmeler).

6. Ülkenin veteriner hekimi ve yardımcı personeli ihtiyacı için (Eğitim öğretim amaçlı):

- a. Veteriner Fakültelerinde
- b. Hayvan Yetiştiriciliği Meslek Yüksek Okullarında
- c. Hayvan Sağlık Meslek Liselerinde
- d. Diğer

II. İŞLEVİ AÇISINDAN VETERİNER HEKİMLİĞİ HİZMET ALANLARI

1. Serbest veteriner hekimliği

Klinisyen veteriner hekimler

- a. Ev ve Süs Hayvanı (Pet) veteriner hekimliği hizmetleri
- b. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan hekimliği hizmetleri
- c. Kanatlı veteriner hekimliği hizmetleri
- d. Süs (Egzotik) hayvan hekimliği hizmetleri
- e. Yaban hayatı veteriner hekimliği

2. Kamu (Resmi) veteriner hekimliği

- a. TOB ve ilgili birimler
 - Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü (GKGM)
 - TİGEM, TÜGEM, TAGEM, EBK vd.
- b. Yerel yönetimlerde - Belediyeler
- c. Askeri veteriner hekimliği
- d. Araştırmacı veteriner hekimliği
 - Üniversitelerde
 - Veteriner Fakültelerinde
 - Araştırma Enstitülerinde

e. Sınır kapılarında – Kontrolör

3. İşyeri veteriner hekimliği

a. Mezbaha veteriner hekimliği - Gıda kontrolü

b. Gıda satışı ve üretimi yapan yerlerde (Market vb) sorumlu veteriner hekimliği - Gıda kontrolü

c. Hayvancılık işletmelerinde

d. Damızlık firmalarında

4. Diğer alanlar

a. İlaç firmaları, ilaç depoları

b. Veteriner hekim odaları

c. Yönetici veteriner hekimliği

VETERİNER HEKİMLİĞİ HİZMETLERİ

I. HALK SAĞLIĞINA HİZMETLERİ

1. Yeterli- dengeli beslenmede
2. Zoonotik enfeksiyonlarda ve halk sağlığında
3. Kimyasal kirlenmelerde
4. Gıda enfeksiyon ve zehirlenmelerinin önlenmesi ve kontrolü
5. Nükleer kazalarda

II. İNSANLIĞA HİZMETLERİ

1. Ekonomiye katkı
2. Salgın hayvan hastalıkları
3. Paraziter hastalıklar
4. Zoonotik hastalıklar
5. Kan nakli
6. Difteri ve Tetanos toksini
7. Spinal anestezi
8. Kırık tedavisi
9. Subkutan enjeksiyon
10. Konserve ve gıda zehirlenmesi

I.1. YETERLİ ve DENGELİ BESLENMEDE VETERİNER HEKİMİN ROLÜ

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation - WHO)'ne göre dünya nüfusunun

% 28'i yeterli - dengeli besleniyor (2700-3000 Cal/gün + 27 g/gün hayvansal protein),

%12'si yarı aç - yarı tok (2200-2700 Cal/gün + < 27 g/gün hayvansal protein),

%60'ı aç yaşamaktadır.

Genel Sonuçlar

1. Türkiye, gelişmiş ülkelere göre
1/4 oranında az yumurta
1/3 oranında az süt
1/2 oranında az et tüketmektedir.

Araştırmalar Türkiye'de nüfusun %20-45'inin dengesiz beslendiğini göstermektedir.

2. Günümüzde hayvansal proteinlerce zengin besinlerin tüketimi gelişmişlik ölçüsü haline gelmiştir.

3. Ülkemizde bugün için açlık tehlikesi yoktur. Ancak dengesiz beslenme sorunu açıkça görülmektedir. Kendi kendine yeten 7 ülkeden birisi miyiz?

4. Ülkemizde doğan her bebekten %11,5'i yetersiz-dengesiz beslenmeden dolayı ölmektedir. Bu oran 1988'de %21,8 idi (5 yaşına kadar).

5. Hayvansal ürünlerin üretim faaliyetleri halk sağlığının korunmasında önemlidir. Hayvansal gıda maddeleri yeteri kadar üretilmeyen ülkelerin yetersiz-dengesiz beslenmenin yıkıcı ve yıpratıcı etkisinden kurtulması çok zor görülmektedir.

“Dünya Sağlık Cemiyeti Yıllık Kongresi”nde İngiliz Stableforth şöyle diyor: “Bugün ülkelerde gıda maddeleri üretimini yükseltmeden insan hastalıklarına karşı savaşın anlamı açlık ve kutluk demektir. İnsan hastalıklarına karşı savaş yapılmaması ise iş gücü, insan enerjisi ve ileri teşebbüslerde büyük gediklerin açılmasına sebep olur. Hâlbuki hayvanlarda salgın hastalıklara karşı savaş, gıda maddeleri üretimini yükseltir ve ülkelerde hem beslenme standardını artırır hem de insanları hayvanlardan geçen salgınlara karşı korur.” diyerek veteriner hekimliğin hayvansal üretimdeki ve insan sağlığındaki fonksiyonunu anlamlı bir şekilde ifade etmiştir.

6. Hayvansal protein insan sağlığının temel taşı olduğuna göre, insan sağlığında başarılı olabilmenin yolu hayvansal üretim sektörüne ve veteriner hekimliği hizmetlerine bağlıdır. Veteriner hekimler;

- Hayvan ırklarının ıslahı
- Hayvanların yetiştirilmesi

- Hayvanların beslenme sorunları ve hastalıklarıyla mücadele ederek hayvansal ürünlerin miktar ve kalitesinin artırılmasını sağlamaktadır. Hayvansal ürünlerin sofralara güvenli bir şekilde gelmesi için kontrollerini yapar (“farm to table” “ahırdan-çatala” gıda kontrolü).

I.2. ZOONOTİK ENFEKSİYONLAR ve HALK SAĞLINDA VETERİNER HEKİMİN ROLÜ

WHO ve Gıda ve Tarım Organizasyonu (Food and Agriculture Organization - FAO) 50’si çok önemli 200 zoonotik hastalık belirlemiştir.

Zoonotik hastalıkların bulaşmasında esas rol insandadır (Tarım ve Orman Bakanlığı - Sağlık Bakanlığı).

Genel anlamda zoonotik hastalıkların çözümü:

1. Veteriner hekimler ve Tarım ve Orman Bakanlığı programlı çalışmalı,
2. Halk bilinçlendirilmeli,
3. Ciddi yatırımlar yapılmalı (Eradikasyon ve hastalıklarla mücadele),
4. Koruyucu önlemler alınmalıdır.

I.3. ÇEVRE ve TOPLUM SAĞLIĞINI TEHDİT EDEN KİMYASAL KİRLENMELERDE VETERİNER HEKİMİN ROLÜ

Kimyasal kirlenmelerin önlenmesi için:

1. Hayvanların sağlıklı beslenmesi
2. Kesilen hayvanların etlerinin kontrol ve analizi
3. Toksikoloji çalışmalarının artırılması gerekir.

I.4. GIDA ENFEKSİYONLARI ve ZEHİRLENMELERİNİN ÖNLENMESİ ve KONTROLÜNDE VETERİNER HALK SAĞLIĞI HİZMETLERİ

Gıda enfeksiyonları ve zehirlenmelerinin önlenmesi:

1. Hayvansal gıdaların meradan sofraya gelmesine kadar geçen süreçte bir dizi tedbir alınmalı (ahırdan-çatala gıda kontrolü),
2. Ulusal Kontrol Programları oluşturulmalı ve uygulanmalı,
3. İlgili Bakanlıklarda Veteriner Halk Sağlığı birimlerinin kurulmalıdır.

“Sağlıklı hayvan sağlıklı hayvansal gıdanın ön koşuludur” (Veteriner hekim!)

I.5. NÜKLEER KAZALARDA VETERİNER HEKİMİN ROLÜ

Veteriner hekimler:

1. Radyasyona maruz kalan kasaplık hayvanları korumak,
2. İnsan ve diğer canlıları da korumak,
3. Hayvansal gıdaları kontrol etmek,
4. Genel hizmetlerin etkinliğini artırma yönünde yeterli deneyim, beceri ve sorumluluk sahibi olarak eğitilmiş olmaları

Nükleer faciada veteriner hekimlerin ne gibi sorumlulukları vardır?

1. Elektromanyetik dalgalar karşısında insanlar gibi hayvanların da kapalı yerlere alınmasını sağlamak
2. Bu yerlerin pencere vb bölümlerinin naylonla kapatılmasını sağlamak
3. Arazideki hayvanların bir araya toplanıp üzerlerini naylonla örttürmek
4. Hasta olan hayvanların sürüden ayırıp, enfeksiyonların yayılma riskini önlenmek

II. VETERİNER HEKİMLERİN İNSANLIĞA HİZMETLERİ (KATKILARI)

1. Evcilleştirme
2. Zoonotik hastalıkların önlenmesi
3. Salgın hayvan hastalıklarının önlenmesi, ekonomiye katkı:

Ancylostomiasis (Kist hidatik) tedavisinde

Carbon tetrachloride'in kullanılması

Maurice Hall ve ark.

4. İlk kan nakli 17.yy

Richard Lover

5. Difteri ve tetanoz toksininin bulunması

Gaston Ramon

(Pasteur Enstitüsü)

6. Spinal anestezi metodu 1885

Corning

Hekimliğe ilk aktaran Viyana Veteriner Okulu Kliniğinden

Prof.Dr. Frans Benesch

7. Kırıklarda bandajsız tedaviyi

Otto Stader

8. Deri altı (subcutan) enjeksiyon

Tabourin ve Pravaz Lyon

Veteriner Okulu

9. Konserve gıdalarda zehirlenme nedeni olarak

Botulismusun toxinlerinin olduğunu Alman bakteriyolog

Karl Meyer

10. Tatlı yonca zehirlenmeleri üzerinde

Frank Schofield

11. Brucella abortus bang üzerinde

Bang

12. B.C.G'nin bulunması ve uygulanması

Calmette ve Guerin

13. Canlı hücre kültürü 1930

S.Tahsin Aygün

MESLEK BÜYÜKLERİMİZ

Mehmet Akif Ersoy

Veteriner Hekimliğin Mehmet Akif Ersoy'un Şairliği ve Aydın Kimliği Üzerine Etkisi*

*Bu çalışma, Türkiye Yazarlar Birliği tarafından düzenlenen 100. Yılında İstiklâl Marşı Büyük Bilgi Şöleninde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy, 22 Kasım 1873 yılında İstanbul'un Fatih semtinde doğmuştur. Annesi Tokatlı Hacı Emine Şerife Hanım, babası Fatih Medresesi müderrislerinden Tahir Efendi'dir. Mehmet Akif, eğitim hayatına Fatih semti "*Emir Buhari Mahalle Mektebi*" de başlayarak, ilk tahsilini "*İptidai Mektebi*"nde (ilkokul) tamamlamıştır. İlkokul eğitiminden sonra *Fatih Merkez Rüştiyesi*'ne (ortaokul) başlamıştır. Bu arada babasından Arapça dersleri, Fatih Camisi hocalarından Es'ad Efendi'den Farsça dersleri almıştır. Ortaokulu bitiren Mehmet Akif, "*Mülkiye Mektebi*"ni tercih etmiştir. Mülkiyenin üç yıllık hazırlık/lise kısmını bitirdikten sonra evlerinde çıkan bir yangında evini ve sonraki süreçte ise babasını kaybetmiştir. Ailenin tüm sorumluluğunu üzerine alan Mehmet Akif, mezun olduğunda iş garantisi ve yüksek maaş vad edilen yeni açılan dört yıllık "*Mülkiye Baytar Mektebi Alisine*" girmeye karar vermiştir (Çantay, 1966; Erişirgil, 1986; Kuntay, 1986; Sinmez ve Yaşar, 2011; Kop, 2017).

Bu çalışmada, Mehmet Akif Ersoy'un veteriner hekimliği eğitim-öğreniminin, mesleki bilgi, tecrübe ve hizmetlerinin, onun şair ve aydın kişiliğine olan etkilerinin değerlendirilmesi amaçlandı. Mehmet Akif Ersoy'un eğitim-öğrenim dönemi ve mesleki hayatı ile Safahat isimli eseri içerisinde bilim ve bilimsel değerler ile ilgili tespit edilen metinler nitel bir bakış açısıyla ve çeşitli bilimsel görüşlerle desteklenerek değerlendirildi. Çalışmada, sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri kapsamında dokümanlar yoluyla elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak düzenlendi.

Veteriner Hekimliği Eğitim-Öğrenim Dönemi

XIX. yüzyılın sonlarına kadar salgın hayvan hastalıklarını önleme, tedavi ve korunma amacıyla ihtiyaç duyulan veteriner hekimler Askeri Veteriner Okulundan (Askeri Baytar Mektebi) karşılanmaktaydı. Fakat askerî veteriner hekimler ordununun ihtiyaç duyması halinde aslı olarak görevli buldukları birimlere dönmek zorundaydılar. Vilayetlerde görevlendirilecek sivil veteriner hekimleri yetiştirecek müstakil bir okul ise yoktu (Keskin, 2005). Hayvancılığın ve hayvansal ürünlerin korunması, ekonomik hayatı zorlamaya başlayınca, Osmanlı idarecileri daha önce askeri veteriner sınıfı mezunlarıyla karşılamayı planladıkları sivil veteriner hekim ihtiyacı konusunda yeni tedbirler

almaya başlamış ve sivil veteriner teşkilatının kısa sürede geliştirilmesine çalışılmıştır (Soydan, 2011). Bu dönemde, Veteriner İşleri Genel Müfettişliği görevini yürüten Baytar Miralayı Mehmet Ali Bey⁴ öncülüğünde kurulan bir bilim kurulu Ankara, İzmit, Konya ve Sivas illerine memleket hayvancılığı ve salgın hastalıklar ile ilgili durum tespitinde bulunmak üzere görevlendirilmişlerdir. Bu denetim ve gözlemler sonucunda Mehmet Ali Bey, Anadolu’da sığır ve bası salgınlarının verdiği zarar ve kayıpları içeren raporlarında sivil bir veteriner okuluna acilen ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Mehmet Ali Bey, sivil veteriner okulu ihtiyacını ziraat ve hayvan sağlığı alanında Osmanlı Devleti’nin ilk süreli yayını olan “*Vasıta-i Servet*” adlı dergide yayımladığı makalelerinde de gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Mehmet Ali Bey’in de içinde yer aldığı tıp ve veteriner okulları öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon sivil veteriner okulunun kuruluşu ile ilgili hazırlıklara başlamıştır (Melikoğlu Gölcü ve Özgür, 2015). Fakat bütçe ve yer imkânsızlıkları dar bir zamanda böyle önemli bir okulun kurulmasına imkân vermediğinden ilk iki sınıf eğitimi anatomi, fizik, kimya, botanik ve zooloji bilimlerine ait derslerin okutulacağı “*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*”de verilmek üzere, kalan iki sınıf meslek öğrenimi de o sırada inşaat halinde bulunan “*Halkalı Ziraat Mektebi*”nde yatılı olarak tamamlanmak üzere, 1888/1889’da dört yıllık bir “*Mülkiye Baytar Mektebi*” kurulmuştur. Aynı yıl öğrenci kabulüne başlayan bu mektebe kayıt olan 25 öğrencinin 19’u iki yıl sonra inşaatı tamamlanan (1891) Yeşilköy Küçük Halkalı Köyü’ndeki Halkalı Ziraat Mektebi’ne yatılı olarak nakledilmişlerdir. Bundan bir sene sonra Ziraat Mektebi öğrencileri de okula kabul edilmeye başlanmıştır. Okulun adı da “*Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi*” (Fotoğraf 1) olarak değiştirilmiştir (Kuntay, 1986; Soydan, 2011). Mehmet Akif, bu okula ilk kayıt yaptıran öğrencilerdendir (Fotoğraf 2).

Emin Erişirgil (1986, 29), Mehmet Akif’in veteriner okuluna kayıt oluşunu onun ağzından şöyle nakletmektedir:

“...Fatih Merkez Rüştüyesi’ni bitirince babam beni tahsil yolunu tayinde serbest bıraktı. Ben de Mülkiye’ye girmeyi tercih etmiştim. O yıl Mülkiye Mektebinin teşkilatı değişti. Üç yıl idadi kısmı, iki yıl yüksek kısım oldu. Yüksek kısmın birinci sınıfına geçtiğim zaman babam ölmüş ve evimiz de yanmıştı. Dışımı sıkıp Mülkiyeyi bitirebilirdim, ama o yıl Sivil Baytar Mektebi kurulmuştu. Bu mektebe girmeyi gençleri teşvik için olacak, mezunlarına 800 kuruş maaş verileceği vaat ediliyordu. Mülkiye’den çıkanlara bundan daha az maaş verilirdi. Birkaç arkadaşla beraber bu mektebi tercih ettik ve oraya kaydolduk.”

Kuntay (1986)’a göre, Mehmet Akif, sivil veteriner okulunda, birçoğu doktor olan hocalarından etkilenecek okulun ders ve laboratuvarlarına büyük istek ve coşkuyla devam etmiştir.

⁴ Mehmet Ali Bey (1853-1923) Orman ve Ma’âdin ve Ziraat Nezareti Beşinci Şube Baytar Müfettişi, Umûr-Baytariye Müdürü, Mülkiye Baytar Mektebi ve Muavin Baytar Mektebinin kurucusu.

Mehmet Akif'in öğrenciliğinin son yılında, Paris'ten yurda dönen Dr. Rıfat Hüsamet'in Paşa⁵ Halkalı Ziraat ve Veteriner Okulu'nda ilk kez mikrop bilimi (bakteriyoloji) dersini vermeye başlamıştır (Dinçer, 2011). Mehmet Akif, bu yeni bilimsel gelişmeyi Dr. Rıfat Hüsamet'in bizzat kendisinden öğrenmiştir. Mehmet Akif, hocasından Louis Pasteur'ün mikrop bilimini ve bazı insani değerlerini de öğrenme fırsatı bulmuştur. Bilim tarihinin en başarılı isimlerinden biri olan Pasteur, fermantasyon (mayalanma) tekniğini, kuduz, şarbon ve tavuk kolerası aşılımlarını keşfeden, spontan generasyon teorisini çürüten, tıp ve veteriner bilimlerinde çığır açan bir bilim insanıdır (Gerald, 2014). Kuntay (1986), Pasteur'ün Hıristiyan olduğunu, ancak Mehmet Akif'in onun adını söylerken gözlerinin büyüdüğünü ve sesinin değiştiğini aktarmaktadır:

“Bana, Pasteur'ün resmini gösterir:

-“Bu ne ilahi yüzdür” der, öperdi. Sonra acı acı gülümser, ilave ederdi:

-“Mu'tekid de” (İnançlı da).”

Erişirgil (1986, 20), baytar dairesi işleri kâatibi iken bir sohbetinde, Mehmet Akif'in ona “*Okur yazar bir Müslüman genci eğer Pasteur'ü bilmezse ayıptır*” dediğini ve Mehmet Akif'in:

“Bizim hocalarımızdan biri Doktor Rıfat Hüsameddin Beydi, şimdi paşadır. Bu mübarek hoca Fransa'da okumuştur. Baytar Mektebinde hocalığa başladığı zaman bize Pasteur'ü anlatmıştı. Pasteur ne büyük adammış Yarabbi! Onun nasıl bütün insanları seven kalbi, kiliseye giderek İsa önünde eğilirken ne büyük imanı vardı! Zaten onda bu iman olmasaydı, insan sevgisi de olmazdı ya...” dediğini nakletmiştir.

Manevi bir evden yetişen Mehmet Akif bu müspet (pozitif) bilimli okulun artık bütün maneviyatıyla içinde olup, kimya laboratuvarından çıkıp botanik laboratuvarlarına girmekte, toprağın altını ve üstünü okumakta, yerden bıkınca meteorolojik gözlemlerin yapıldığı rasathaneye (Çeşme, 2014) tırmanmaktadır. Mehmet Akif'i Halkalı'nın tahta mihrablı camisine gitmek için ne imam Mehmet Efendi, ne de laboratuvarına koşmak için Dr. Rıfat Hüsamet'in hiç zorlamadılar. Bu okul, Mehmet Akif'in sağlam bir dini bilgi ve imanla, pozitif bilimin muhteşem bir uyumunu sağlayan fikir ve karakter yapısını oluşturmuştur (Kuntay, 1986).

Halkalı Veteriner Okulu'nun dersleri ve eğitimi çok disiplinli bir şekilde sürdürülmekteydi. Öğrencilerin çoğu Mehmet Akif gibi babasız ve fakir ailelerin çocuklarıydı. Bu çocukların okulda

⁵ Dr. Rıfat Hüsamet'in Paşa (1863-1922), Pasteur Enstitüsü'nde iki yıl çalışmış, yurda döndüğünde Tıp ve Veteriner Okullarında öğretim üyesi olarak görevlendirilmiştir.

başlayan dostlukları ömürlerinin sonuna kadar sürmüştür. Fazlı⁶, Ali Rıza⁷ ve Hasan⁸ bu dostlarından sadece birkaçıydı. Mehmet Akif'in "Doru" adında, Halkalı Veteriner Okulu'nun harasında bulunan bir dostu daha vardı. Bu hırçın ata Mehmet Akif'ten başkası binemiyor, Mehmet Akif "Onu sadece benim ediyorum" diyordu (Kuntay, 1986).

Mehmet Akif'in, Halkalı Baytar Okulu'nun son iki yılında şiire olan ilgisi daha da artmıştır. Okul müdürü Mehmet Ali Bey, edebiyata meraklıdır ve Mehmet Akif'in içindeki bu yeni yangını körüklemiştir. Mehmet Ali Bey, Mehmet Akif'in gazellerine her gün şaşmakta, Mehmet Akif'in şairliği de her gün artmaktaydı. Mehmet Akif'in 28 Aralık 1893'te "Hazine-i Fünûn" adlı dergide yedi beyitlik bir gazeli yayınlanmıştır. Bu gazel, Mehmet Akif'in bilinen ilk basılı eseridir (Kop, 2017).

Mehmet Akif, Halkalı Baytar Mektebi'nde öğrenci iken, bir konuşma yapmıştır. Birinci senenin sonunda, "İlm-i Emraz-ı Umumiye" (Genel Hastalıklar İlmî) sınavlarının başlayacağı zaman okul müdürü Mehmet Ali Bey ve Mehmet Akif sırayla konuşma yapmışlar ve bu konuşmalar o dönemki Sabah Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Mehmet Akif'e bu konuşma birinci dönem sonunda yapılan sınavlarda en yüksek notları alması dolayısıyla yaptırılmıştır. Mehmet Akif'in okulun daha ilk döneminde birinci olması ve bundan dolayı konuşmasının bir gazetede yayımlanmış olması önem taşımaktadır (Gözeller, 2012).

Okul müdürü Mehmet Ali Bey konuşmasında, okulun kuruluş sebebini, zaman zaman devletin zarara uğramasına yol açan ve insan hayatını tehdit eden hayvan hastalıklarını ortaya çıktığı yerde yok ederek salgına dönüşmesini önleyecek "erbab-ı fennin teksiri" olarak açıklamıştır. Mektebin yönetim ve eğitim kadrosunun kısa sürede veteriner hekimlik ilmiyle ilgili üç bin sayfadan fazla tercüme yaptığını söyleyen Mehmet Ali Bey'e göre, bu büyük başarı ve birazdan imtihana girecek öğrencilerin kazandığı bilgiler, belirlenen hedefe ulaşacağını göstermektedir (Gözeller, 2012).

Sabah'ın 15 Haziran 1892 tarihli nüshasında yayımlanan haber şöyledir:

"Dünkü sayımızda yazıldığı gibi Padişahımızın seçkin devrinin güzel eserlerinden olan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin Baytarlık Bölümü birinci sene öğrencilerinin Genel Hastalıklar Dersleri sınavları, Padişahın iradesiyle bulunması gereken gözetmen öğretmenler tarafından evvelki cumartesi günü yapılmış ve sınava başlandığı sırada bu okulun müdürü Mehmet Ali Bey tarafından aşağıya alınan bir konuşma yapıldıktan sonra da öğrencilerden Akif Efendi de arkadaşlarına hitaben aşağıdaki yazıyı okumuştur. Gözetmenler, sınavın mükemmel bir surette yapılmasıyla öğrencilerin bir senelik bilimsel çalışmalarının cidden takdire layık görüldüğünü teşekkür makamında söyledikten sonra ilmin koruyucusu Padişah

⁶ Fazlı, Ziraat Enstitüleri Umum Kâtibi ve Baytar Fakültesinde profesör

⁷ Ali Rıza, Baytar Umum Müdürü

⁸ İslimyeli Hasan Tahsin Efendi, Edirne Baytar Müfettişi

hazretlerinin ömür ve başarılarının artması için yapılan dua, tek dil ve tek yürek olarak Allah'ın huzuruna yükselmiştir.”

Öğrencilerden Mehmet Akif'in konuşması (Fotoğraf 3):

“Muhterem arkadaşlarım!

Girmekle mutlu olduğumuz şu Baytarlık mesleğinin nicelik ve değerinin yüceliği hakkında uzun uzadıya konuşma yapmaya gerek görmüyorum. Çünkü her birimiz o bilimin tahsilinden zevk aldığımız için bu konudaki sözlerim gereksizlik derecesine iner. Bilimin yüce kapılarının herkese açık, öğretimin her bakımdan mükemmel olduğu şu ilerleme devrinde yükselmek isteyenler her zaman başarılarıyla övünebilmektedirler. Çünkü çağımızda hiçbir kimse yoktur ki gayret gösterdiği halde kavuşmaya heves eylediği bilim ve erdeme ulaşmasın. İşte hükümdarca yüksek görüşüne göre Baytarlık mesleğine büyük önem verdiği bilinen Padişah efendimizin vatan evladına bir lütfu bulunan şu Üniversite'yi, yukarıda söylediğim sözlere yeteri derecede delil olarak gösteririm. Bu günde de, baytarlığın esası ve hastalıkların teşhisinin aracı bulunan “Ehil Hayvanların Genel Hastalıkları İlmi” dersine bir seneden beri yaptığımız mesai ve çalışmanın meyvelerini devşirmekle ayrıca mutlu oluyoruz. İmtihanımıza teşrif ile bizleri onurlandıran mümeyyizlerimize (gözetmen), müdür ve öğretmen efendilerimize tekrar tekrar teşekkürleri takdim eder ve Cenab-ı Hak ilmin koruyucusu Padişah efendimiz hazretlerinin ömürlerini uzatsın' duasıyla konuşmamı sonlandırırım.” (Sabah Gazetesi, 1892, 2).

Tercüman-ı Hakikat Gazetesinin (1892) bir haberinde (Fotoğraf 4), Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin ziraat kısmının resmi açılış töreninde, bir yıl önce (1891) baytar talebesi olarak gelip üçüncü sınıfı okumuş olan 19 öğrenciden çok iyi derecede not alan Mehmet Akif ve arkadaşları Yusuf ve Agop Efendilere ödül verildiği bildirilmiştir.

Veteriner Hekimlik Dönemi

Mehmet Akif, Halkalı Ziraat ve Baytar ve Mektebi'nden 22 Aralık 1893'te mezun olmuştur. Mehmet Akif, 26 Aralık 1893 tarihinde Orman, Ma'âdin ve Ziraat Nezareti Islahat-ı Hayvaniye ve Umûr-ı Baytariye (Orman, Maden ve Ziraat Bakanlığı Veteriner İşleri ve Hayvan Islahı) adındaki beşinci şube memurluğuna tayin edilmiştir. Birkaç ay sonra aynı bölümün Baytar Müfettiş yardımcılığına sınıf arkadaşı Simon ile beraber getirilmiştir (Fotoğraf 5). İlerleyen dönemlerde Mehmet Akif, Veteriner İşleri Müdür Yardımcılığına 7 Eylül 1909 tarihinde terfi ettirilmiştir (Sinmez ve Yaşar, 2011).

Mehmet Akif, 20 yıl hizmet verdiği Orman, Maden ve Ziraat Bakanlığı'ndaki görevleri sırasında birçok seyahat yapmıştır. Başta Rumeli, Arnavutluk, Anadolu ve Arabistan'da hayvan alımı ve bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele çalışmaları altında veteriner hizmetlerinde bulunmuş ve mesleği gereği köylülerle sıkı temaslar kurmuştur (Düzdağ, 1997).

Bilgegil (1971)'in yayınladığı Sicil-i Ahval kayıtlarına göre, bu görevlerin bir kısmını 1893-1896 yılları arasında baytar müfettişi olarak Edirne'de yürütmüştür. Mehmet Akif'in Edirne'de çalıştığı zamanları Edirne Milletvekili Şeref Aykut şöyle aktarmaktadır: “*Benim bir hurde beygirim vardı. Akif bunun üzerine meşhur kıl heybesini atarak biner, köy köy gezerdi. Türk köylerinden topladığı bin bir destanı içli ve duygulu gönlünden taşarak anlatırdı*” (Kuntay, 1986, 170).

Mehmet Akif, Edirne'deki görevinden sonra orduya alınacak atları seçmek için oluşturulan bir heyetle birlikte Adana, Halep ve Şam vilayetlerine gitmiştir. Bu görevleri sırasında halkı yakından tanıma fırsatı bulmuş, halkın sosyal ve ekonomik durumunu, sıkıntı ve dertlerini yerinde görme imkânına sahip olmuştur (Kuntay, 1986). Mehmet Akif, mezuniyetinden bir yıl sonra adı değişen Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'nda Resmi Yazışma Kuralları dersi hocalığına 17 Ekim 1906 tarihinde atanmıştır. 25 Ağustos 1907'de Çiftlik Makinist Mektebi'nde Türkçe öğretmenliğine, 11 Kasım 1908'de Dârü'l Fünûn Edebiyat Fakültesi'ne Türk Dili ve Edebiyatı hocası olarak tayin edilmiştir. Aynı dönemde Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'nin Zabıta-i Sıhhiye (Sağlık Zabıtası), Kitabet-i Resmîye (Resmî Yazışma Kuralları), Kitabet-i Baytariye (Veteriner Hekimlik Yazışma Kuralları), Hukuk-u Ticariye (Ticaret Hukuku) ve Kanun-u Tıp (Tıp Mevzuatı) derslerinin hocalığını da yürütmesi istenmiş ancak Mehmet Akif, vazifelerinin yoğunluğu nedeniyle bu görevleri kabul etmemiştir (Çantay, 1966). Mehmet Akif, Anadolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı Şehzadebaşı İlmiye Mahfelinde Arap Edebiyatı dersini (Toprakçı ve Baysülen, 2017), Kahire'de 1925-1936 yılları arasında Câmîu'l-Mısriyye Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersini vermiştir. Böylece yurt içinde halkın ikinci bir dil öğrenmesine, yurt dışında ise Türk dilinin öğretilmesine hizmet etmiştir (Okay ve Düzdağ, 2003; Özgen, 2013).

Mehmet Akif, yirmi yıl hizmet ettiği Orman, Maden ve Ziraat Bakanlığında dönemin Veteriner İşleri Müdürü Abdullah Bey⁹ tarafından 1913 yılı başında Mısır'a iki aylık süreyle görevlendirilmiştir. İstanbul'da hiç eksik olmayan sığır vebasına, Sultanahmet'teki Bakteriyolojihane-i Baytari kurumunda yürütülen üretim faaliyetlerinin yol açtığı iddia edilmiş ve şehir içi bulaşmaların önlenmesi amacıyla kurumun Pendik'e taşınmasına karar verilmiştir. Binanın temeli Pendik'te 1910 yılında atılmış fakat Balkan Harbi sırasında yapımı durdurulmuştur. Bu süreçte kurumun başka yerde inşasından kazanç elde etmek için Orman, Maden ve Ziraat Bakanına baskılar yapılmış ve sonucunda kurumun Pendik'ten başka bir yerde inşaatına karar verilmiştir. Veteriner İşleri Genel Müdürü Abdullah Bey bu karara itiraz etmiş, ancak bu duruşu, memuriyetinden azledilmesine sebep olmuştur. Mehmet Akif, görev dönüşü Abdullah Bey'in bakan tarafından haksız yere görevden alınmasıyla karşılaşınca 11 Mayıs 1913 tarihinde bakanlığa verdiği bir dilekçeyle istifa ederek bakanlıkla ilişkisini kesmiştir (Erişirgil 1986, 170).

⁹ Abdullah Bey, 1894'de Alfort Veteriner Okulundan (Fransa) mezun olan, Mülkiye Baytar Mektebinde Emraz-ı Hariciye dersi hocalığı yapan bir aydındır.

İstifa dilekçesi şöyledir:

“Orman, Ma’âdin ve Ziraat Nezaret-i Celilesi’ne”

Umur-ı Baytariye Müdürü Abdullah Efendi'nin yerden göğe kadar haklı olduğu Bakteriyojihaneye meselesinden dolayı azli üzerine acizleri de memuriyetimden suret-i kat'iyede istifa ediyorum...

Umur-ı Baytar Müdür Muavini

Mehmet Akif

Bakan, Mehmet Akif'in dostları ile istifasını geri alması ricasında bulunmuş ancak Mehmet Akif *“Müessesenin yeri uygundur, adam kayırmak, başkasının yerini alıp onu zengin etmek için iltimas yapılmak istenmektedir. Göz göre göre milletin parasının heba olmasına iştirak edemem. Bu benim mesleğime ve ahlakıma uymaz”* diyerek reddetmiştir. Mehmet Akif'in meslektaşları onun genel müdürlüğe talip olmasını istemişler fakat Mehmet Akif, *“Arkama küfe koyun, meslek için götürürüm, fakat beni Nazır karşısına çıkaracak vazife teklif etmeyin”* diyerek bu teklifi reddetmiştir (Erişirgil, 1986, 169).

Mehmet Akif'in, mesleği ve meslektaşlarına son derece bağlıyken mesleğinden ve memuriyetten ayrılış nedeni, mesleğine ya da meslektaşlarına küskünlüğü değil; haksızlığa tahammül edemeyen kişiliğidir (Dinçer, 2011). Erişirgil (1986)'e göre, Mehmet Akif Edebiyat Fakültesine atanmasından dört yıl sonra arkadaşı Felsefe Profesörü Ferit Bey¹⁰'in fakülteden kadro dışı bırakılması nedeniyle görevinden istifa etmiştir. Mehmet Akif, Ziraat Bakanlığı'ndaki memuriyetinden ve Darülfünun hocalığından hep aynı haksızlığa tepki olarak istifa etmiştir (Çantay, 1966). Bu istifalardan sonra artık resmi iş olarak üzerinde sadece Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki Kitabet-i Resmiye dersi hocalığı kalmıştır (Erişirgil, 1986).

Mehmet Akif istifa ettikten sonra 18 Aralık 1913 tarihinde *“Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanunu Muvakkati”* (Geçici Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu) yürürlüğe girmiştir. Mehmet Akif, kanuna hazırlık safhasında oluşturulan komisyona Genel Müdür Yardımcısı olarak katılmış, yirmi yıllık meslek tecrübesiyle taslağın kanunlaşma sürecinde bizzat rol almıştır. Bu yasada, kanun hükümlerinde yer alan salgın hastalıklar belirlenmiş, itlaf, tazminat, ihbar ve saklama konuları detaylı olarak anlatılmış, ayrıca hayvan pazarı, panayırı ve mezbahalarda alınması gereken sağlık önlemlerine ve uygulanacak cezalara yer verilmiştir (Melikoğlu Gölcü ve Osmanağaoğlu, 2011). Bu Kanun Cumhuriyetin hayvancılık konusundaki en temel kanunlarından biri olan 1234 sayılı *“Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu”* 1928'de yürürlüğe girinceye kadar, 15 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır (Dinçer, 2011).

¹⁰ Ferit Kam (1864-1944), Eski şiir ve düzyazı türlerinin anlaşılması ve çözülmesi derslerini veren bilim insanıdır. Darülfünun ve Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde dersler vermiştir.

Erişirgil (1986, 34)'e göre, Mehmet Akif veteriner hekimlik mesleğinin “*Hayvanların sıhhatini koruma, tedavi eyleme ve iyileştirme imkânlarını köylüye öğretmenin memlekete yapılacak değerli hizmetlerden*” olduğunu bildirmektedir. Veteriner hekimliği tarihçisi Bekman (1940)'a göre, Mehmet Akif, yüksek tahsilinin kendisine tanıdığı unvan olan baytarlığa çok önem vermektedir. Mehmet Akif'in meslek aşkı ve özlemini en veciz şekilde ifade ettiği dizeleri Köse İmam ile konuşmasında görülmektedir:

“*Kimi bid'atçı diyor. Duyduğum ancak bunlar.*

-*Daha var mıydı, İmam?*

-*Var ya, unuttum. Baytar*

-*Keşke baytarlık edeydim...*

-*Yine et mümkünse.*

-*Yapamam.*

-*Belki yapardın be...*

-*Unuttum be Köse.*

“*Keşke zihninde kalaymış, ne kadar lazımmış.*

Beni dinler misin evlat? Gene kabilse çalış:

Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar,

Bize insan hekiminden daha lazım baytar” (Ersoy, Safahat, 380).

Türk veteriner hekimliğinin önemini çok iyi anlatan bu dizeler Türkiye’de hayvancılığa verilmesi gereken değeri hatırlatması dolayısıyla önemlidir. Türk veteriner hekimliği laboratuvarlarda ve enstitülerde mikrobiyoloji alanında yüksek ve mütevazı hizmetleriyle, insan ve hayvanların ortak hastalıklarına karşı verdikleri araştırmalarla, mezbahalardaki çalışmaları ile yalnız ekonomik hayatımızda değil, aynı zamanda insanların sağlıklarını korumak yolunda ciddi müspet değerlere yükselmektedir. Ayrıca Türk köylüsünün yanında olan, onun her türlü derdini yakından takip eden Türk veteriner hekimlerinin yeri çok büyüktür. Bu itibarla yüksek tahsil gören, pozitif bilimlere genel olarak takip eden Türk veteriner hekimleri arasında Mehmet Akif gibi milli duyguları şiirlerinde hissedilen ve yaşatan eşsiz bir şahsiyetin çıkması pek doğal ve her daim mümkündür. Eğer Mehmet Akif veteriner hekimliğinin gerektirdiği vazifeleri yerine getirmek için “*Türk köylerinde dolaşmasaydı, Türkün yüksek cevherini, asil özünü yerinde ve içinde tetkik etmeseydi ne bir İstiklal Marşı yazabilir, ne de Çanakkale şiirini doğurabilirdi*”. Bu bağlamda veteriner hekim Mehmet Akif, şair Mehmet Akif'e “*yükseklik vasfını*” kazandıran bir değer olmuştur (Uygur, 1937).

Mehmet Akif'in dostlarına özellikle meslektaşlarına karşı vefası ve sevgisi çok yoğundur. Kuntay (1986), bu konudaki bir hatırasında, Mehmet Akif'in, Halkalı Veteriner Okulu'nda birlikte okuduğu dostu Hasan ile ilerleyen yıllarda kim önce ölürse, hayatta kalanın daha önce ölenin ailesine bakacağına dair karşılıklı sözleştiklerini, İslimyeli Hasan Tahsin Bey'in Edirne Baytar Müfettişi olarak görev yaptığı sırada vefat etmesi nedeniyle (1910), Mehmet Akif'in sözünde durarak Hasan'ın yetim

üç çocuğunun (Cevdet, Süheyla, Bedia) bakımını üzerine aldığı ve bu çocuklardan Cevdet'in baytar mektebinde okurken 1914 yılında vefat etmesi üzerine Mehmet Akif'in çok üzülerək “*Meslek-i ilmisindeki kudretinden, mesaisinden dolayı henüz on yedi yaşlarında iken heyeti tahririyemiz arasına giren, ilmi, fenni makaleler yazmak suretiyle risalemize pek kıymetli hizmetlerde, muavenetlerde bulunan zavallı Cevdeti, vaasefaki, pek çabuk elimizden kaçırdık, O, bize çok yazılar yazacaktı, O çocuk âlemi İslama çok hizmetlerde bulunacaktı*” (Düzdağ, 1997, 52,53) dediğini bildirmiştir.

İstanbul'un işgali ile beraber Şefik Kolaylı idaresinde bugünkü adıyla İstanbul Pendik Veteriner Kontrol Enstitüsü (Bakteriyolojihane-i Baytari)'nün bir bölümü serum öküzler ve aletleri de dâhil olmak üzere Eskişehir Sıcaksular'daki Hacı Ali Ağa'nın hanına taşınmıştır. Burada savaş boyunca ordunun sığır vebası serumu ihtiyacını karşılamak amacıyla “*Serum Darülistihzari*” kurularak serum üretimi gerçekleştirilmiştir (Soydan, 2011; Karagül, 2017). Enstitünün o zamanki müdür vekili olan Şefik Kolaylı, Yunanlılara karşı savaşan Kuvayı Milliyeci birliklerin hayvanlarına yaptığı ameliyatlara Mehmet Akif'in çok ilgili olduğunu ve “*Keşke memleketin şu buhranlı zamanında baytarlığını unutmamış olsaydım da atıl bir insan kalbini taşımasaydım*” diye üzüldüğünü ve enstitü hademeleriyle birlikte hayvanları yatırmak için uğraştığını bildirerek, Mehmet Akif'in mesleğine ne kadar düşkün olduğunu ifade etmiştir (Dinçer, 2011, 175).

Mehmet Akif'in mesleğine karşı olan sevgi ve bağlılığı ömrünün sonuna kadar sürmüştür. Mısır'da kaldığı zaman zarfında Pendik Bakteriyolojihane-i Baytari Müdürü Şefik Kolaylı¹¹'ya yazdığı mektuplarda, bakteriyolojihane hakkında bilgi ve fotoğraflar istemiş, genç veteriner hekimlerin mezuniyet sonrası bu laboratuvarlarda mutlaka eğitim almalarının gerekliliğinden bahsetmiştir. Bunlardan 29 Nisan 1935 tarihli mektubunda, Mehmet Akif, Kolaylı'dan Umur-ı Baytariye Müdürü Ali Rıza Bey'in vefatına ilişkin üzüntüsünü dile getirmiş, meslek, meslektaşlar ve bakteriyolojihane hakkında haberler vermesini istemiştir. Mesleki konulardaki gelişmelerden duyduğu memnuniyeti belirtmiş, memleketimizin hayvan varlığı ve bilgili veteriner hekimler ile yükselmeye layık olduğuna işaret etmiştir. Bu mektuplardan birinde kendisindeki insan ve tabiat sevgisinin baytar mektebi sıralarında mayalanmaya başladığını da yazmıştır (Dinçer, 2011).

Dinçer (2011), Mehmet Akif'in, Şefik Kolaylı'ya yazdığı mektubunda, okuldan mezun olan öğrencilerin bu laboratuvarlarda eğitim almalarının faydalı olacağını önermesinin, Mehmet Akif'in meslekten ayrı kaldığı dönemlerde bile mesleki eğitimle ilgilendiğini, günümüzde uygulanan staj ve mezuniyet sonrası hizmet içi eğitimler düşünüldüğünde Mehmet Akif'in bu öngörüsünün doğruluğunun ve haklılığının daha iyi anlaşılacağını bildirmektedir. Buna binaen, Mehmet Akif'in her

¹¹ Şefik Kolaylı (1886-1976), Bakteriyolog, Pendik Bakteriyolojihane-i Baytari Müdürü (1924-1939), Mehmet Akif'in Mülkiye Baytar Mektebine yazdırdığı öğrencisi ve kadim dostu, ünlü şair ve neyzen Tefik Kolaylı'nın kardeşidir.

bir bireyin eğitim sürecine katılımını sağlayan, ezbercilik yerine uygulamalı eğitim verilmesini tavsiye eden “İlerlemeci” eğitim akımında yer aldığı da söylenebilir (Toprakçı ve Baysülen, 2017).

Mehmet Akif, 26 Ağustos 1908’de “Osmanlı Cemiyet-i İlmiye-i Baytâriyesi” (Osmanlı Veteriner Bilimi Derneği) adıyla kurulan ilk veteriner derneğinin kurucuları arasında yer alarak bu derneğin yönetim kurulunda başkan yardımcısı olarak görev almıştır. Bu dernek, hayvan hastalıklarının söndürülmesi, hayvan ıslahı ve üretimi amacıyla kurulmuştur (Soydan, 2011). Derneğin kuruluşundan bir ay sonra on beş günde bir defa yayınlanan “Mecmua-i Fünun-u Baytariye” (1908-1910) adlı bir dergi çıkmaya başlamıştır. Bu derginin yayın kurulu üyeleri arasında Mehmet Akif de vardır. Dergi, veteriner hekimlikle ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalara, bilimsel araştırmalara, hayvancılık ve halk sağlığı konularına yer veren ilk bilimsel nitelikli meslek dergisidir (Melikoğlu Gölcü ve Osmanağaoğlu Sanal, 2012).

28 Şubat 1911’de İstanbul’da Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti (Yüksek Veteriner Okulu Mezunları Derneği), 1908’de kurulan Osmanlı Cemiyet-i İlmiye-i Baytariyesi adlı derneğin devamı olarak kuruluşunu gerçekleştirmiş, dernek faaliyetlerine 17 Haziran 1914’e kadar devam etmiştir (Bekman, 1940). Bu derneğin yönetim kurulu başkanlığı görevi Mehmet Akif’e verilmiştir. Bu derneğin yayın organı olan “Risale-i Fenn-i Baytari” (Veteriner Bilimi Dergisi) Mehmet Akif, Cafer Fahri ve Civani Bey tarafından çıkarılmıştır (Dinçer, 2011).

Mehmet Akif, “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası” adında yayın hayatına giren bilimsel derginin ilk sayısında (Mart/Nisan 1917) okulun yeri, yapıları ve tarihçesini anlatan bir yazı kaleme almıştır (Ersoy, 1917). Mehmet Akif, Halkalı Ziraat Mektebi’nde okutulmak üzere Mikail Çilingiryan ile birlikte Zeytin Ağacı (*L’Olivier*) isimli Fransızca, İtalyanca ve Türkçe kitap ve makalelerden tercüme yoluyla hazırladıkları derleme niteliğinde bir ders kitabı da yazmıştır. Kitapta, Anadolu kültüründe bin yıllardır farklı tüketim ve kullanım alanları bulunan zeytinin tarihçesi, türleri, üretimi, aşılınması, budanması, gübrenmesi, sulanması, toplanması, yetiştiriciliği, zeytin ağacı hastalıkları, haşeratları ve zarar veren etkenler hakkında bilgiler verilmiştir (Ersoy ve Çilingiryan, 2020).

Çantay (1966, 38,39) veteriner hekimliği eğitiminin Mehmet Akif üzerindeki katkısını “*Baytar Mektebinden çok dolgun ve olgun fen bilgileriyle çıkan üstad, resmi ve hususi meşgaleleri, zamanında da boş durmadı. Şarkın ve garbın içtimai, edebi, fenni ilimlerini, cereyanlarını tetkik ve tetebbu etti. Mesela, Fatih Camii, Süleymaniye kürsüsü, Fatih kürsüsü ne kadar, Âlimanedir. O, bu ve diğer bütün eserlerinde ilmin, fennin en mu’dil ve en ince bahislerini şiir ve san’atla çok mahirane işlemiştir*” sözüyle ifade etmiştir. Bu satırlarda Mehmet Akif’in almış olduğu veteriner hekimlik biliminin şiirlerine olan etkisi apaçık bir dille ifade edilmiştir.

Mehmet Akif, hem laik hem de dinî bir eğitim almıştır; laik eğitimi Mülkiye Baytar Mektebi eğitimine, dini eğitimi ise babasına borçludur. Mehmet Akif, bu iki eğitim sayesinde Doğu ve Batı kültür ve medeniyetini yakından tanıma imkânı bulmuştur. O, laik-modern veteriner hekimliği eğitimi

sayesinde, iyi bir gözlemci olmuş ve gezdiği yerleri bir bilim insanı mantığıyla incelemiştir. Onun karşılaştırma temelli yaklaşımını veteriner hekimliği eğitimine bağlamakta olasıdır (Aydın, 2012).

Mehmet Akif'in, iki meslek büyüğüne karşı da sevgi ve hürmeti olmuştur. Bunlar Baytar Miralayı Mehmet Ali Bey ve Baytar Miralayı İbrahim Bey'dir. Mehmet Ali Bey "*Vasıta-i Servet*" ve "*Mecmua-i Fünun-u Baytariye*" adlı dergileri çıkaran, ilk sivil veteriner okulunu ve sivil veteriner teşkilatını kurarak müdürlük görevini üstlenen, ilk veteriner hekimlik derneğini kuran ve bütün bu faaliyetlerde Mehmet Akif'e hocalık ve müdürlük yapan kişidir. İbrahim Bey ise Türk veteriner tarihinde "*İcmâl-i Baytarî*" (1890) adlı eseri ile tanınan Adana, Halep ve Şam'daki görevlerinde Mehmet Akif ile birlikteki heyetin başkanı olan kişidir (Kuntay, 1986). Mehmet Akif, İbrahim Bey'den Adana'da Fransızca ve Rus dillerini öğrenmiştir. Mehmet Akif, İbrahim Bey'deki aydın özelliklerini şöyle sıralamaktadır: "*Şark'ın ve Garb'ın ilmi ve fennî güzelliklerini kendinde toplamak, irfan, fazîlet ve hayat tecrübesine sahip olmak, birkaç yabancı dil bilmek, alçakgönüllü ve bilgili olmak*" (Şenler, 2011). Mehmet Akif, "*Avrupa'ya takılıp memleketinin toprağına iğreti basanı ve kaşlarına kadar Şark'a batarak, gözü Avrupa'yı görmeyen*" iki tip kişiliği sevmemektedir. Kuntay (1986, 240), Mehmet Akif'in Doğu-Batı adamı olan İbrahim Bey'e olan sevgisini "*Bu ihtiyar miralayın seciye kuvvetine ve kafa kıymetine âşıktı*" sözleriyle ifade etmiştir.

Mehmet Akif, İbrahim Bey'e Şam'dan gönderdiği taahhütlü mektupta:

*“O simayı safın, o parlak nigâhın,
O tavrın, o güftar-ı irfan penâhın,
Hüda şahit olsun gözümden çekilmez,
Bu avare dil “yar”der başka bilmez.”
Demek, görünmeyeceksin ilel-ebed bana sen,
Demek, uzaktasın ey yâr-ı mihriban benden!
Hayâta sen beni rabteylemiş iken, şimdi
Aceb nasıl yaşarım, söyle, âh sensiz ben?”* diyecektir (Ersoy, Safahat, 90).

İbrahim Bey öldüğü zaman, Mehmet Akif onu bir türlü unutamamıştır. Her defasında İbrahim Bey için "*tek adamlardan biri*" demiştir. Kuntay (1986, 241), Mehmet Akif'e İbrahim Bey'e neden bu kadar hayranlık duyuyorsunuz diye sorduğunda: "*Biliyor musun sen? dedi; İbrahim Bey'in oğlu Lütfü'yü ben tam yedi sene öz oğlu sandım. Üvey çocuğuna bu kadar şefkatli olan adam gördün mü sen?*" cevabını vermiştir.

Mehmet Akif, arkadaşı Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine 1926-1936 yılları arasında Mısır'a gitmiş ve ömrünün son on yılını burada geçirmiştir. Bu dönemde kızı Suat Hanım ve damadı Veteriner Binbaşı Ahmet Bey'e (Fotoğraf 6) 1 Mart 1928 ve sonuncusu 23 Mart 1936 tarihini taşıyan mektuplar yazmıştır. Mehmet Akif, 22 Eylül 1930 tarihli mektubunda, damadı Ahmet Bey'e sıtmadan korunmak için önlemler almalarını tavsiye etmekte, üzüm şirasının bu hususta iyi geleceğini önermektedir. Bu mektupta, Ahmet Bey'e tavuk ve inek yetiştiriciliğine devam edip etmediğini de

sormaktadır (Özalp, 2011). Haziran 1932 tarihli mektubunda Ahmet Bey'e, yurdun kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına bir olduğunu ve her tarafında hizmet edilmesi gerektiğini ve bu bilinçle uzak yakın, soğuk sıcak demeden çalışılması gerektiğini yazmıştır (Özalp, 2011).

Mehmet Akif, 1933 tarihli mektubunda Ahmet Bey'in aldığı atı tebrik etmekte ve resmini yollamasını rica etmektedir (Özalp, 2011). Şubat 1934 tarihli mektubunda Ahmet Bey'e; yakında terfi etmesini tebrik edeceğini, tam bir ciddiyet ve hedef dairesinde görevinize devam ettikçe terfi ve ilerlemelerin birbirini takip edeceğini söylemiştir. Mektupta Mehmet Akif, Ahmet Bey'in kırsağını görmeden âşık olduğunu bildirmiş, damadının kurduğu çiftlikte bu kırsağı iyi bir şekilde yetiştirmesini ve bir inek ya da sütlü iki keçi almasının da faydalı olacağını belirtmiştir (Özalp, 2011).

Mehmet Akif, Ahmet Bey'e yazdığı diğer bir mektupta (1933-1936?), kırsağın adını değiştirmemelerini, doğacak taya kendisinin bulduğu üç isimden birinin verilmesini istemektedir. Bol süt bulup yoğurt yapıyor musunuz diye sormaktadır. Mektupta, Baytar Mektebi¹²'nin Ankara'ya nakledildiğini, eğitim kadrosundan Hayvanat Muallimi Giritli İsmail Hakkı Bey'in İstanbul'da bırakıldığından bahsetmektedir. Bakteriyolojihane-i Baytari'nin kaldığından ya da gittiğinden haberinin olmadığını bildirmektedir. Mehmet Akif, Ahmet Bey'e, Baytarî Mecmua¹³ adındaki mesleki derginin yayın hayatına devam edip etmediğini sormakta, veteriner hekimlikle ilgili yeni kitapların basılıp basılmadığını, Avrupa'da çıkan dergilerden istifade edilip edilmediğini ve bu konularda kendisine bilgi verilmesi halinde çok memnun olacağını ifade etmiştir (Özalp, 2011).

Mehmet Akif, kızı Suat Hanıma yazdığı bir mektubunda, Milas'ta sıtma (malarya) hastalığının durumunu sormuş, hastalıktan korunmak için torunu Ferda Kadın'a ve kızı ile damadına kinin¹⁴ yutmasını tavsiye etmiştir (Özalp, 2011). Bir diğer mektubunda hanımının göğsünün tuttuğunu, parmaklarında dolama (*panaris*) gibi şişkinlikler oluştuğunu, doktora gittiklerini ve ilaç tedavileriyle (kuvvet şiringası) iyileştiğinden bahsetmektedir. Mektupta tavuk ve inek yetiştiriyor musunuz diye sormakta, kurt yavrusunun (köpek) gelişimi hakkında bilgiler istemektedir (Özalp, 2011). Diğer bir mektupta, kızına ineğin pek güzel bir hayvan olduğunu, ilerde yavrusunu da seveceklerini, sütsüz ineklerinin yerine sütlü bir inek almalarını tavsiye etmektedir (Özalp, 2011).

Nisan 1934 tarihli diğer bir mektupta Suat Hanım'a süt içmesini, hazımsızlık durumunda yoğurt yemesini ve ayran içmesini tavsiye etmektedir (Özalp, 2011). Kasım 1935 tarihli mektubunda

¹² Askeri ve sivil veteriner okulları Baytar Mekteb-i Âlisi (Selimiye) çatısı altında 1921 yılında İstanbul'da birleştirilmiş, buradan Ankara'da inşaatına başlanan Yüksek Ziraat Enstitüsü binalarına 1933 yılında nakledilmiştir. Bu okul, Ankara'da Baytar Fakültesi adıyla eğitim-öğretime devam etmiştir.

¹³ Baytarî Mecmua (*Revue Vétérinaire de Stamboul*), Cumhuriyet döneminde veteriner hekimliği üzerine yayımlanan ilk dergi olup, 1923-1933 yılları arasında yayın hayatına aralıksız devam etmiştir. Derginin yayımlanmasında, hayvan hastalıklarının önlenmesi, veteriner hekimliği ve hayvancılığın geliştirilmesi öngörülmüştür. Dergi, her ikisi de İstanbul'da faaliyet gösteren Baytar Mekteb-i Âlisi ile Bakteriyolojihane-i Baytarî çalışanlarından oluşan heyetin katkılarıyla yayımlanmıştır.

¹⁴ Kinin (analogları klorokin ve hidroklorokin) sıtmadan korunmak ve sıtma sporozoitlerinin vücutta tutunmalarının engellemek amacıyla kullanılan bir alkoloittir.

kızına Ahmet Bey'in terfisinden dolayı çok sevinçli olduklarını bildirmiştir. Mektupta kısırağın ne âlemde olduğunu ve koşturup koşturmadıklarını sormaktadır (Özalp, 2011). Mart 1936 tarihli mektubunda, Ahmet Bey'in gönderdiği at resmine (Fotoğraf 7) binaen kısırağın çok güzel olduğunu, bakımının yerinde olduğunu, Arap kısırağı için bir metre elli üç santimetrenin yüksek bir boy olduğunu bildirmektedir (Özalp, 2011). Bir diğer mektubunda, kızına oralarda bülbül sesleri geliyor mu diye sormuş, Mısır'da mübarek bülbül sesine hasret kaldıklarını ve bülbülsüz bahardan zevk almadıklarını yazmıştır. Mektupta, kızına kısıraklarının yaramaz olup olmadığını, çocuklara alışıp alışmadığını sorarak, kısırağı görmeden de âşık olduğunu belirtmektedir. Aynı mektupta, doğacak tayın adının donuna/rengine göre verilmesini; al veya doru ise “şafak”, kır ise “fecir”, yağızsa “fella” isimlerinin verilmesini tavsiye etmektedir. Kızına yoğurt yiyor musunuz diye soran Mehmet Akif, bol bol ayran içmenin çok faydasının görüleceğini ve ihmal edilmemesini yazmıştır (Özalp, 2011). Kızına yazdığı başka bir mektupta, tavuk beslemelerinin çok iyi olduğunu ve torunu Ferda'ya taze yumurta yedirmesini tavsiye etmiştir (Özalp, 2011).

Mehmet Akif'in veteriner hekim olarak uluslararası düzeyde tanıtılmasının ölümünün 20. yıldönümüne rastladığı; PTT Genel Müdürlüğünün 1956'da Mehmet Akif'in fotoğrafı üzerinde İstiklal Marşı'ndan birer mısra bulunan üç seri pul çıkardığı (Fotoğraf 8); bu pulların Alman Hoechst İlaç Firmasının “*The Blue Book: for the veterinary profession*” adlı bilimsel dergisinin (1960-1982) 1971 yılı sayısında yer aldığı ve Mehmet Akif Ersoy'un biyografisine yer verildiği, bu sayıda ismi geçen Pasteur, Koch, E.V. Behring, Erlich, Roux, Marex, Cruz, Calmette, Henle, Ramon gibi dünyaca ünlü bilim insanları arasında Mehmet Akif'in de yer aldığı bildirilmektedir (Dinçer, 2011). Bu gelişmelerin Mehmet Akif'in uluslararası otoritelerce bilim insanı olarak tanınması açısından değerli olduğu ileri sürülebilir.

Safahat'ta Veteriner Hekimliğin Bilimsel İzdüşümü

Mehmet Akif, döneminin sosyal, kültürel, ekonomik ve dini konularını içeren şiirlerini kitaplaştırdığı Safahat'ta halkın sorunlarını, sıkıntılarını ve karanlıktan aydınlığa çıkabilmenin yollarını güçlü ve güzel şiirleri ile dile getirmiştir. Çağdaşları olan fikir ve sanat adamları içinde bilime en fazla önem veren, geri kalmışlığın acısını en çok dile getiren ve bu konularda çözümler üreten bir şair ve düşünürdür. Bu duyarlılığın ve bilincin arkasında, şüphesiz Mehmet Akif'in aydın kişiliği yer almaktadır (Yıldırım ve Yıldırım, 2015).

Safahat'ın altıncı kitabı olan “*Asım*”, insan ve toplumla ilgili sorunların ve çözüm önerilerinin ele alındığı bölümlerden oluşmaktadır. Eserde, Asım'ın, “*maddenin kudret-i zerriyesi*” ilmini tüm Müslümanlar adına öğrenmek ve eğitimini tamamlamak üzere arkadaşlarıyla beraber Almanya'ya gitmeye karar vermesinden bahsedilmiştir (Ayata, 2014). Mehmet Akif, bir yazısında “*Batı karşısında maddeten ve mânen sefaletе düşmemek için onların seviyesine yükselmek, elde etmeye çalıştıkları, geleceğın ilmi sayılan atomu da öğrenmek gerekir*” demiştir (Gür, 2007, 417). Mehmet Akif,

geleceğin bilimini müthiş olarak tanımlayarak, maddenin en küçük yapı taşı olan atomu öğrenmenin gerekliliği ve değeri hakkında şu ifadelere yer vermiştir:

*“Yarının ilmi nedir, hâlbuki gayet müthiş:
Maddenin kudret-i zerriyyesi uğraştı iş.
O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.
Ona yükseldi mi, artık değişir ruy-i zemin;
Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min,
Öyle milyonlarla değil, na-mütenahi kudret!”* (Ersoy, Safahat, 463).

Batı'nın bunu gerçekleştirmesiyle birlikte dünyanın da değişeceğini söyleyen Mehmet Akif'in bu dizelerinin bir kehanet olmadığı bugün artık daha iyi anlaşılabilir (Özbalcı, 1987). Atom teorikte 1939 yılında parçalanmış, insanlık atom bombasından 1945 yılında haberdar olmuştur. 1939 yılında Otto Hahn ve Fritz Strassmann nükleer fisyonun temel matematiği ve atomlarla bombalandığında uranyum çekirdeklerinin ayrılması gerçeğini keşfetmişlerdir (Walker, 2006). Oysaki Mehmet Akif, Asım'ın sonunda yer alan yukarıdaki mısraları, 1919'lu yıllarda yazmıştır. Mehmet Akif'in, atom enerjisinin büyüklüğünü ve önemini çok önceden işaret etmesi onu geleceği öngören bir aydın olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Safahat'ta Köse İmam, ilerlemenin ilk şartı olarak ilim öğrenmeyi ve onu elde tutmayı görmektedir. Ona göre “Çin-i Mâçin”deki bir ilmi gidip öğrenmek” için “dağ taş” demeden gerekirse “altı aylık yol” açılmalıdır. Şiirlerde, Köse İmam'ın öne çıkardığı iki eğitim kurumundan biri kendi eğitim anlayışımızı temsil eden medreseler, diğeri batılı eğitim sistemini taklit eden mekteplerdir. O, bu iki eğitim kurumunu da beğenmeyerek yargılamaktadır (Gökçek, 2005). Medreseler, İbnü'r-Rüşd, İbn-i Sînâ, İmam Gazâlî, Seyyid Şerif Cürcanî ve Fahrettin er-Razî gibi dünya çapında bilim insanlarını yetiştirmekten artık uzaktır:

*“Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hani göster bakayım şimdi de İbnü'r- Rüşd'ü?
İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazâlî görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?”* (Ersoy, Safahat, 433,434).

Atalarımızın ilme verdiği değeri birçok kez vurgulayan Mehmet Akif, ilim dünyasından uzaklaşılmasıyla toplum olarak Batı dünyasının emrine girildiğini belirtmektedir (Moğul, 2012).

*“Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevî kudreti gündün güne meflûc olarak,
Bir düşüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak.
Garb'in emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;*

Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.

Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfânından” (Ersoy, Safahat, 461).

Mehmet Akif, Batı'nın bilim ve teknolojisine hayranlıkla bakmaktadır (Çetin, 2007). Hocazade, Asım ve arkadaşlarının Almanya'ya, yani Batı'ya gidip ilim öğrenmelerini istemektedir. Mehmet Akif'e göre, çalışkanlık aynı zamanda kendinden üstün medeniyetlerin ilmini, tekniğini vatana getirmek ve halkın istifadesine sunarak diğer toplumlarla boy ölçüşecek konuma gelme anlamına da gelmektedir (Moğul, 2012). Karamsar olmadan, kötülöklere kanmadan, azimle, gece gündüz didinerek, yılmadan gözler sadece Batı'nın “*yalnız ilmîne*” dönerek çalışılmalıdır. Avrupa'daki ilmi seviyenin yüksek olmasını her fırsatta Türk milletinin kaybı olarak gören Mehmet Akif'in ülkenin ilerlemesi için önerdiği yöntem ise bizden üç yüz yıl daha ileride olan Batı ilim ve tekniğinin elde edilmesi için gece gündüz çalışılması ve ölkemize getirilmesinin gerektiğidir (Özbalcı, 1987; Öz, 2013). Mehmet Akif, ülkenin geleceği ve medeni milletler seviyesine yükselebilmesi için bilimin yolundan ayrılmamak gerektiğini söylemektedir. Bu yolda milli kültür temelli eğitimin önemine vurgu yapmaktadır (Toprakçı ve Baysülen, 2017).

Osmanlı modernleşmesinin bir yapı taşı olarak kabul edilen yurt dışına öğrenci gönderme uygulamasının, II. Mahmut döneminde (1808-1839) topçuluk, mimarlık, mühendislik gibi alanlarda başladığı bildirilmektedir. Sivil veteriner okulunun kurulması kararının, XIX. yüzyıl Avrupa'sında gelişen modern bilimin ışığında eğitim gören çağdaş veteriner hekimlerden oluşan bir öğretim kadrosuna duyulan ihtiyacı ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 1889 ve 1890 yıllarında Fransa'ya gönderilen ve Türkiye'ye döndükten sonra sivil ve askeri veteriner okullarının kadrosuna alınan veteriner hekimler ile veteriner hekimliği eğitim-öğretiminde yapılan iyileştirme çalışmalarının genel olarak başarılı sonuçlar verdiği ileri sürülebilir. Gerek veteriner hekimliği öğrenimi gerekse veteriner hekimliğin çeşitli alanlarında uzmanlık eğitimi için Avrupa'ya gönderilen bu kişilerin, Türkiye'de veteriner hekimliğin kurumsallaşması ve öğretiminde büyük rol oynadığı ve Türk veteriner hekimliğin gelişimine yön verdiği söylenebilir (Melikoğlu Gölcü, 2019). Dinçer'e (2011) göre, Mehmet Akif, 1890'lı yıllarda bilim ve teknolojiyi Batı'dan getirip uygulamış olan meslektaşlarının yaptıklarını Asım neslinin de yapmasını istemektedir. Mehmet Akif'e göre, Asım'ın nesline düşen en önemli vazife, bir an evvel Batı'ya giderek bilim ve tekniği öğrenmektir. Mehmet Akif dizelerinde hayranlık duyduğu Batı biliminin yurda getirilmesine yönelik beklentilerini açıkça belirtmektedir.

“Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;

Sâde Garb'ın, yalnız ilmîne dönsün yüzünüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,

Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları.

Aynı menba'ları ihyâ için artık burada;

Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.” (Ersoy, Safahat, 462-463).

Mehmet Akif, pozitivistin Avrupa'ya yansımından “*Süleymaniye Kürsüsünde*” şiirinde dolaylı olarak bahsetmiş ve Avrupa halklarının büyük bir gayretle çalışmasından söz etmiştir. Toplum kalkındırmanın yolunun bilim ve teknikten geçtiğini savunan bu akım birçok açıdan önemlidir. Bilimin toplumsal etkisi üzerinde duran Mehmet Akif, bilimsel faaliyetlerin Batı'da olduğu gibi ülkemizde de kurtarıcılık misyonu üstleneceğini belirtmektedir (Moğul, 2012).

Mehmet Akif, Doğu medeniyeti ile ilgili analizlerinin gözleme dayandığını kanıtlamak istercesine Doğu'ya yaptığı seyahatleri hatırlatmaktadır. Bu yaklaşımı bir bilim insanı tutumunu sergilemektedir (Aydın, 2012). Süleymaniye Kürsüsünde, Doğu medeniyetine ait gözlemlediği yerleri şöyle tarif etmektedir:

“Bana siz âlemi İslâm-ı sorun, söyleyeyim,

Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.

Şark-ı Aksâ'dan alın, Mağrib-i Aksâ'ya kadar.

Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var!” (Ersoy, Safahat, 188).

Mehmet Akif'e göre, Doğu uygarlığı bilgiye, refaha, erdeme, bilime ve yeniliğe açık ve değer veren bir uygarlıktır. Batı uygarlığı, Doğu uygarlığının birikimlerinden faydalanmış ve feyzalmıştır. Mehmet Akif, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*O zaman ilimce, fence o kadar ileride idik ki, cahil frenkler tahsil için ta Avrupa'dan kalkıp Bağdat'a gelirler; ulemây-ı İslam'dan ders alırlardı. Endülüs medreselerinde birçok krallar, birçok papazlar, vaktiyle okumuşlardı. Öyledir, dar'ül-irfân idi orası. Sonra cehalet yavaş yavaş taammün etti. Nihayet biz de bu hale geldik*” (Ersoy, Safahat, 295).

Bilim tarihine bakıldığında, VIII. ve XIII. yüzyıllar arasında dünya biliminin öncüleri Müslüman bilim insanlarıydı. Bu asırlarda batılıların “*Alpharabius*” olarak bildikleri Farabi, “*Avicenna*” diye isimlendirdikleri İbn-i Sina, “*Aliboron*” olarak tanıdıkları astronomi ve matematik dehası El-Bîrûnî, cebirin kurucusu El-Hârizmî, sibernetiğin kurucusu El-Cezeri, sosyolojinin duayeni İbn-i Haldun gibi çok değerli bilginler, bilim bayrağını en yükseklerde taşıyorlardı (Yıldırım ve Yıldırım, 2015). Mehmet Akif, bir zamanlar İbn-i Sina gibi büyük bilim insanlarının yetiştiği Doğu'daki ünlü bilim merkezlerinin bugün içine düşmüş olduğu geriliğe ve bilim dışılığa karşı büyük bir üzüntü duymaktaydı:

“O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak;

Zilletin koynuna girmiş uyuyor mustağrak!

İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim,

Tek çocuk vermiyor ağışuna ilmin, ne akim!

O rasad-hânei dünyâ, o Semerkand bile;

Öyle dalmış ki hûrâfâta o mâzisiyle.

Sayırsız medrese var gerçi Buhara'da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,

Ne bu dünyada soran var, ne de ahirette geçer!” (Ersoy, Safahat, 194,195).

Doğa bilimleri içindeki pozitivist akımın sanatta varlığını realizm akımı içinde hissettirmektedir (Fıncıoğlu, 2016). Güçlü bir gözlem tekniği ve inceleme yeteneğine sahip olan Mehmet Akif, Türk şiirinde gerçek anlamda realizmi uygulayan bir sanatçıdır (Rayman, 2011). Mehmet Akif, ilmin doğasında merak ve araştırma olduğunu ifade ederek, bilimsel çalışmaların hayatta çok önemli bir yer kapladığından bahsetmektedir. Mehmet Akif'in deneysel bilimlere derin sevgi ve saygısı, realiteyi doğru olarak anlama ve şiirlerinde doğru olarak anlatma becerisini kazandırmıştır. Müfredatı teorik pozitif bilimler ve uygulamalı deneysel bilimlere dayalı veteriner okulunda okumaktan gelen gözlem, bilgi ve düşünce birikimi onun şahsiyetinde realiteye objektif ve çözümsel bakma alışkanlığını (Duymaz, 2011) ve realiteye bağlılık çizgisinin gelişmesini kolaylaştırmış ve onu Türk şiirinin gerçekçi şairlerinden biri durumuna getirmiştir (Moğul, 2012).

Bilimin araştırmaya ve meraka dayalı olduğunu bildiren şair, aynı zamanda bilimin aklın eseri olduğunu da vurgulamakta ve akıllı bir mikroskop gibi kullanarak bilim yapılması gerektiğini (Moğul, 2012) ifade etmektedir:

“Bakın vücûduna bir hurdebîn alıp, lâkin

Bu hurdebîn olacak kendi nûru idrâkin.” (Ersoy, Safahat, 271).

İlmî dünyada geri kalışımıza çok üzülen Mehmet Akif, tarihimizden hatırlatma yaparak ve örnek vererek gençlere atalarının mirasına sahip çıkmaları gerektiğini söylemektedir. Ona göre tarihimizdeki ilmî gelişmeler atalarımızın ilme verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Mehmet Akif, bilim adamlarının ilmî gerçekleri yanlış anlayışını, bazı bilinenlerin ise noksanlıklarla oluştuğunu görerek bu durumu zihinlere resmetmektedir. Mehmet Akif içinde bulunduğu devirde tembelliğin toplumun üstüne sinmesine dikkat çekerek hizmet veren bilimsel kurumların da ataların gayretiyle yapıldığını vurgulamaktadır. Torunların ise bilimi kullanmadığı gibi geliştirme gayreti içinde bulunmadıklarından söz etmektedir (Moğul, 2012):

“Kamer hesâbı, güneş devri, sonra, miladi,

Deyip de üç yılı ezber bilen zeki millet,

Durur mu hiç yalnız bir sa’atle durmaz evet!” (Ersoy, Safahat, 255).

“Oyup sıçan gibi her dört adımda bir kemeri,

Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri

Hayır, deden sana, bak hastahaneler yapmış!

Yanında Mekteb-i Tıbbiye’ler, neler yapmış!

Şu gördüğün kocaman kütle yok mu Dârü’t-Tıb.” (Ersoy, Safahat, 258,259).

Mehmet Akif, medeni bilimlerden beklenen menfaatlerin olduğunu, bilimin hayata faydalı olduğunu aktarırken, bizdeki bilimlerin hiç işe yaramadığını, fen bilimlerinden yeterince yararlanamadığımızı bildirmektedir:

“Ulûm-i hâzıradan beklenen menafidir.

Demek, birincisi ilmin: Hayata nâfi'idir.

O halde bizdekiler sadra hiç değil şâfi.

Fünûn-i müsbeteden istifâdemiz menfi” (Ersoy, Safahat, 355).

O, bilimin güzelliğinden ve değerinden bahsederken bilim insanlarını da desteklemekte, onların halka kılavuzluk etmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Mehmet Akif, pozitif bilimlere olan ihtiyacı çok iyi anlamıştır. Ona göre, halka yol gösterecek biricik kılavuz bilim insanlarıdır:

“Halka yol gösterecek bir kılavuz var: Ulemâ.

Kalanın hepsi de boş.” (Ersoy, Safahat, 403,404).

“Taammüm etmesi lazım maarifin ancak;

Okuryazarsa ahali, ne var yapılmayacak?

Donanma, ordu, birer ihtiyac-ı mübrîmdir,

O ihtiyacı, fakat, öğretene muallimdir” (Ersoy, Safahat, 295).

Bu sözler, Mehmet Akif'in, bir ulusun eğitim-öğretim sisteminin lokomotifini olan okul ve öğretmenleri her şeyin üstünde tuttuğunu göstermesi bakımından değerlidir. Bu yüzden Mehmet Akif önceliği donanmaya, tecrübeli ordulara değil, öğretmen ordusuna vermektedir. Doğu ve Batı'daki gelişmeleri çok yakından takip edecek kadar bilgili ve donanımlı bir aydın olan Mehmet Akif, Almanya seyahati sırasında Alman aydınlarının neler yapabildiğini hayranlıkla izlemiştir (Özbalcı, 1987). Safahat'ta, ordularını Sedan'da Almanlar'a teslim etmek zorunda kalan Fransızların dilinden şu sözleri nakletmektedir:

“Muallim ordusudur harbeden Prusya'lının;

Muallim ordusu, lakin, asıl muzaffer olan!” (Ersoy, Safahat, 295).

Onun “Berlin Hatıraları” adlı şiirinde ifade edildiğine göre, Almanya'da aydınlar toplumun beynidir; lokomotifidir. Onlarla halk arasında derin uçurumlar ve engeller yoktur. Değişik görüşler, fikir ayrılıkları olsa da, halkın menfaati, milletin saadeti söz konusu olunca hepsi aynı noktada birleşmektedirler (Özbalcı, 1987). Almanya'da bir okulla bir mabedin birlikteliği, milletin beyin ve kalbini aynı şekilde besleyip aydınlatmaktadır:

“Nasılsa mektebimiz tıpkı öyle mabediniz.

Ne çan sadâsı boğar san'atın teranesini,

Ne susturur medeniyet bu ahiret sesini” (Ersoy, Safahat, 353).

Mehmet Akif, cehaletle mücadele için öncelikle mahalle mekteplerinin açılmasını ve halk ile aydın sınıfı arasındaki kopukluğun ortadan kalkmasını istemektedir. Mehmet Akif'e göre, sosyal adaleti, birliği ve iç huzuru sağlamak için aydınlarla halk arasında sağlıklı bir iletişimin ve bütünlüğün kurulması gerekmektedir. Bunun için aydınlar öncelikle ilericilik gerekçesiyle din düşmanlığından ve halka yabancı ideoloji ve siyaset yapmaktan vazgeçmelidir (Öz, 2013). Bu bütünlüğün en güzel

örneğini Japonya’da gören Mehmet Akif, Japonların gelenek, görenek ve modernizmi nasıl birlikte yaşadığını (Özbalcı, 1987) anlatmaktadır:

*“Siz gidin, saffet-i İslami Japon'larda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efradı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı sıyanette ferid;
Müslüman denmek için eksiği ancak Tevhid.
Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat;
Acizin hakkını i'laya samimi gayret;
En ufak şeyle kanaat, çoğu kudret varken;
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, namusuna yan bakmayarak,
Yedi kat ellerin evladını kardeş tanımak;
“Öleceksin!” denilen noktada merdane sebat;
Yeri gelsin, gülerek, oynayarak terk-i hayat;
Daha bunlar gibi çok nadire gördüm orada.
Âdemin en temiz ahfadına malik bir ada.
Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız;
Herkesin sandığı meydanda, bilinmez hırsız”* (Ersoy, Safahat, 197).

Mehmet Akif’in, en önemli isteklerinden birisi de İslamiyet ile çağdaş ilmi birleştirmektir (Özbalcı, 1987). Ona göre, Batı’nın bilim ve tekniğini öğrenmekle, onun kültürünü ve ahlaki değerlerini benimsemek ve taklit etmek aynı şeyler değildir. Mehmet Akif, bu konuda örnek bir tutum sergileyen Japonlara hayranlık duymaktadır (Özbalcı, 1987; Yetiş, 1992):

*“Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...
O da sahiplerinin lahik olan izniyle.
Dikilip sahile binlerce basiret, im'an;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garbın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!”* (Ersoy, Safahat, 197).

Mehmet Akif’e göre, yukarıdaki dizelerde; Japonlar ülkelerine belli ölçülerde olmak kaydıyla Batı medeniyetinin yalnız bilim ve tekniğinin girmesine izin vermişler, maskaralık olarak nitelenen ahlaksızlıklara karşı inanç ve kararlılıkla dikilmişlerdir. Moda şeklinde gelen fenalıkları gümrükte çürümeye terk ederken, Batı’nın sadece değer taşıyan eşyalarının girişine izin vermişlerdir. Mehmet Akif Japonların, milli ve manevi değerlerini kaybetmeden ve Batı karşısında herhangi bir aşağılık duygusuna kapılmadan çağın gerektirdiği bilim ve tekniğe erişmeyi başararak birçok ülkeye örnek olduklarına dikkat çekmektedir (Özbalcı, 1987). Japonya örneğinin yanında Hindistan’daki müspet gelişmeler karşısında da hayranlık duyan Mehmet Akif, şu dizeleri yazmıştır:

“Öyle, maymun gibi, taklide özenmek bilmez;
Hiss-i milliyeti bağlamdır onun, eksilmez!
Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız.” (Ersoy, Safahat, 198).

Almanya, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerle Doğu'yu kıyaslayan Mehmet Akif, bu milletlerin çok çalıştıkları, kendi milli ve manevi değerlerini korudukları ve taklide katıyen yer vermedikleri için yükselebildiklerini hayretle görmekte ve kendisinde oluşan kanaati şöyle dile getirmektedir (Özbalcı, 1987):

“İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkisi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesai, bu uzun boylu sefer,
Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.
O kanaat de şudur: Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını.
Veriniz hem de mesainize son süratini.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi “mahiyet-i ruhiyye'niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz.” (Ersoy, Safahat, 215,216).

Bu dizelerde, Batı'nın bilim ve sanatına hızlı bir emek harcayarak ulaşılmışının şart ve elzem olduğu, sadece bilim ve sanatın milletinin olmadığı, ilerlemenin sağlanabilmesinin ancak milli ve manevi değerler kılavuzluğunda sağlanabileceği anlatılmıştır (Özbalcı, 1987).

Mehmet Akif, uzmanlaşmadan ve iş bölümünden yanadır (Keskin, 2005). O, her işe uzmanının soyunması gerektiğini, aksi durumda milli kurtuluşumuzun mümkün olmayacağını bildirmektedir (Öz, 2013):

“Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe
Kalır selâmet-i milliyemiz (millî kurtuluşumuz) öbür gelişe!
Neden vezai'fi (görevleri) taksime hiç yanaşmıyoruz?
Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,
Öbür gelişte (ölümden sonra dirilişte) de mümkün değil selâmetimiz
Yazık, yazık ki bu yüzden bütün felâketimiz” (Ersoy, Safahat, 292).

Mehmet Akif, milleti oluşturan tüm halkların ve bireylerin bilgisiz ve cehalet içerisinde olduğunu ve bu cehaletten ancak okul, öğretmen ve bilim ekseninde aşılabileceğini dile getirmektedir:

*“Bu derde çare bulunmaz –ne olsa- mektebsiz
Ne Kürd alfabeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arap
Ne Çerkes’in, ne Lazın var bakın elinde kitap!
Hulâsa milletin efrâdı (bireyleri) bilgidен mahrum.
Unutmayın şunu lâkin: “Zaman: Zaman-ı Ulûm! (bilim çağı)
Demek ki; atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir, işte en birinci adım;
Fakat bu hatveyi (adımı) ilkin tasarlamak lâzım
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!
“Muallimim” diyen olmak gerektir imanlı,
Edebli, sonra liyakatlı, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: vazife, çünkü büyük.” (Ersoy, Safahat, 296).*

Bu mısralarda Mehmet Akif, “Zamân-ı ulûm” yani bilim çağı diyerek belki de çağa ilk defa ismini veren bir aydın olmuştur. Nitekim ancak seksenli yıllardan itibaren “bilim çağı, bilim toplumu, bilgi toplumu” gibi tanımlar dünya literatüründe yerini almıştır (Yıldırım ve Yıldırım, 2015). Aynı mısralarda Mehmet Akif, öğretmen ordusunun, önüne gelen her şeyi tüketerek zarar veren çekirge ordusu gibi olmamasını, bir öğretmenin öncelikle imanlı, edepli, liyakatli ve vicdanlı olması gerektiğini belirtmektedir. Aranılan vasıfları taşımayan öğretmenler tıpkı çekirgeler gibi yeni filizlere, nesillere zarar verecektir (Yetiş, 1992).

Mehmet Akif, milletin devletine bağlılığının devamı ancak çağın bilimlerini gençliğe öğretmekle mümkündür (Keskin, 2005) diyerek uyarıda bulunmaktadır:

*“Evet, ulûmunu asrın şebaba öğretelim;
Mukaddesâta, fakat çokça ihtiram edelim
Eğer hayatını kastyliyorsanız vatanın:
Bakın, anâsır-i İslâmî hangi râbitanın
Devamı bağlayabilmiş bu müşterek vatana.” (Ersoy, Safahat, 297).*

Mehmet Akif, bilimin gelişip ilerleyebilmesi için ülkede huzurun, bilime hürmetin ve saygının olması gerektiğini dile getirmektedir:

*“Niye ilmin adı yok koskoca millette bugün?
Çünkü efkâr-ı umûmiyye aleyhinde bütün;
Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde fînûn,
Önce gâyetle büyük hürmet arar, sonra sükûn,
Asr-ı hazırda geçen fenlere sâhîp denecek,*

Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek?” (Ersoy, Safahat, 211).

Mehmet Akif, geçmişe özlem duyarak Süveyş Kanalı'nın açılmasının omuz gücü ile değil bilimle ve çalışmakla mümkün olduğunu, bu bilim ve tekniğe ulaşmanın çok uzun bir zaman aldığını belirtmektedir (Öz, 2013):

*“Süveyşi açtı herif...Doğru...Neyle açtı fakat ?
Omuzlamakla mı ? Heyhat ! Öyle bir fenle,
Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsile”* (Ersoy, Safahat, 291).

Mehmet Akif, ülkenin geri kalmışlığının nedenleri arasında medreselerin çağın gerekliliklerine göre hareket etmemelerini ve bu duruma devam etmekte inatçı olmalarını göstermektedir. O, medreselerle beraber mülkiye, tıbbiye, bahriye, baytar mektebi, ziraat mektebi, mühendishane gibi eğitim kurumlarının yetersizliğini, kalifiye eleman yetiştirmekte geride kaldıklarını ve bu durumun bizi yurt dışına bağımlı hale getirdiğini ifade etmektedir. Mehmet Akif, bu okullardan bahsettikten sonra şöyle devam etmektedir:

*“Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Ziraat. Şu? Mühendishâne
Çok güzel, hiç biri hakkında sözüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersâneye, yâhut denize,
Mutlaka âdetimizdir, koşarız, İngiliz'e,
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedebilir.”* (Ersoy, Safahat, 406).

Mehmet Akif'e göre, ulvi gaye bilgiyi insanlığa yarayacak şekilde kullanmaktır. O, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yükseköğretim amacıyla yurtdışına giden Türk gençliğinden Batı'nın bilim, edebiyat ve sanatını alıp kendi memleketine getirmesini istemektedir (Özgen, 2013):

*“Fransız'ın nesi var? Fuhşu bir de ilhâdı;
Kapıştı bunları yirminci asrın evlâdı!
Ya Almanın nesi var? Zevki okşayan birası;
Unuttu ayranı ma'tûhe döndü kahrolası!
Heriflerin, hani dünya kadar bedâyi'i var:
Ulûmu var, edebiyatı var, sanâyii var.
Giden birer avuç olsun getirse memlekete;
Döner muhitimiz elbet muhit-i marifete.”* (Ersoy, Safahat, 305).

Mehmet Akif, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde yaşananları Hasta şiirinde şöyle ifade etmektedir:

*“Öksür Oğlum... Nefes al. Oldu giyin;
Bakayım nabzına ...A'la.. Sana yavrurum, kodein*

Yazayım, Öksürüyorsun, O, keser, pek iyidir...

Arsenik hapları al, söylerim eczacı verir.

Hadi git, kendine iyi bak..." (Ersoy, Safahat, 45).

Bu dizelerde, Mehmet Akif'in, kodein ve arsenik içerikli ilaçların kullanımını önermesi hekimlik bilgisinin göstergesidir. Kodein, afyondan elde edilen narkotik türevi bir ağrı kesicidir. Öksürük, ağrı kesici olarak kullanım alanı bulmaktadır (Aşıcıoğlu vd., 2013). İnorganik arsenik türleri ise o zamanlar sıtma, frengi, lösemi ve sedef hastalığı gibi rahatsızlıkların tedavisinde başarıyla kullanılmıştır (Bilici Başkan ve Pala, 2009).

Kuntay (1986), Mehmet Akif'e hasta şiirinin aslını merak edip sorduğunda, Halkalı Ziraat Mektebi'nde hocalık yaptığı dönemde Ahmet adında bir öğrencisinin verem olduğunu ve ona yazdığını nakletmektedir:

"Bence doktor onu siz soyarak dinleyiniz!

Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.

Sade bir nezle-i sadriyemi illet? Nerde!

Çocuğun hali fenalaştı şu son günlerde." (Ersoy, Safahat, 44).

Bu şiirde, hekim hastayı (Ahmet) o zamana kadar hiç soymadan dinlemiştir. Hekim veremi göğüs nezlesi sanmıştır. Doktorların inanmadıkları bu hastalık Ahmet'i her gün daha da kötüye götürmüştür. Hekimler Ahmet'in kuruntudan zayıfladığını ve bununda ilacı olmadığı için evham getiren çocuğu telkinle iyileştirmeye çalışmışlardır. Leblebi unundan yaptıkları hapları Ahmet'e vermişler, her gün bunlardan 4 tane yutmasını tavsiye etmişlerdir. Veremin geç teşhis edilmesi neticesinde Ahmet ölmüştür. Kuntay hatırasında (1986), Mehmet Akif'in çocuğun ölümüne çok üzüldüğünü ve ağladığını aktarmaktadır.

Kuntay (1986), Mehmet Akif ile mektuplarında Mehmet Akif'in sıtma (malarya) hastalığına yakalandığını, Cebeli Lübnan'daki bir hekiminde kendisine sıtma teşhisi koyduğunu, Mehmet Akif'in Prenses Emine Abbas Halime yazdığı mektupta; "... *Sıdkı Bey isminde bir hekim bendenizle çok alakadar oldu. Kanımda malarya bulunduğunu söyleyerek kinin'i mahlul (eriyik) halinde beş gün tahtelcild (deri altı) zerketti, bundan hayli fayda gördüm..."* dediğini aktarmıştır. Fakat sonraları bu hastalığa kendisinde inanmadığı aynı mektupta görülmektedir:

"... Lakin Mısır'a döndükten bir süre sonra, akşamları, yine hararet başladı. Dilaver Bey şırıngayı tekrar ettiyse de tesiri olmadı. Şimdi içerden bir Alman ilacı veriyor. Akciğerde kalpte bir şey olmadığını hekimler birlikte söylüyorlar ki bundan kendim de eminim. Yalnız karaciğerle dalak büyümüş. Gençliğimde iki üç defa malaryaya tutulmuştum. O iki uzvun büyümesini bendeniz buna hamletmek istedim. Çünkü hekimlerin saydıkları diğer esbap ile hiç münasebetim olmadı. Yalnız bir dizanteri muayenesi kalmıştı, onu da Mısır'a gelince yaptırdım, olmadığı tebeyyün etti. Şayet malaryadan olsaydı, bu kadar şırınganın kat'i bir tesiri görülecekti. Binaenaleyh asıl sebep anlaşılmaş demektir. Muvaffak olabilirsem, on

beş gün için olsun, bir hastahanedeki kalarak müşahade altına girmek ve neticeye göre tedavi edilmek istiyorum (Kuntay, 1986, 138,139).

Mehmet Akif, bir mecmuasında: “*Uyuz hastalığına tutulan deve sine bir Arap’ın Ali’den dua istediğini ve Ali’nin de: Uyuz deveye duadan ziyade katran lazım! diye cevap verdiğini*” yazmıştır (Kuntay, 1986). Bilgiye ve bilime büyük değer veren Mehmet Akif, batıl inançların, hurafelerin de amansız düşmanıdır. Ona göre gerçekte hiç ilgisi bulunmayan hurafeler, “*ahmak aldatmak için söylenen ve hiç dinlenmemesi gereken*” şeylerdir (Kavcar, 2011):

*“Ahmak aldatmak için söylenir şeylermiş,
Bu hurâfâtı hakikat diye kim dinlermiş?”* (Ersoy, Safahat, 439).

Mehmet Akif’e göre, asılsız ve boş inançların İslam dininde hiç yeri yoktur. Fakat tembel ve cahil insanlar, işin kolayına kaçmış, din adına birçok hurafe uydurmuştur:

*“Çalış” dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun;
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!”* (Ersoy, Safahat, 280).

*“O rasathanei dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurafata o mazisile:
Ay tutulmuş, “koyalım şeytanı kalkın!” diyerek
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!”* (Ersoy, Safahat, 194).

Nerede bilgisizlik varsa, orada nifak ve ahlaksızlık bulunacağı inancında olan Mehmet Akif, ay tutulması karşısında, “*Koyalım şeytanı kalkın!*” diyerek dümbelek çalmaya kalkışan binlerce Türkistanlı kadını ve erkeği eleştirmekte ve hurafelerin gereksizliğini anlatmaktadır (Kavcar, 2011). Mehmet Akif, halkın bazı bilimsel olayları farklı yorumlayarak bilim dışı yöntemlere başvurduklarını ve bu duruma örnek olarak ay tutulmasının şeytani bir olay olduğuna inanan halkı göstermektedir (Öz, 2013).

Mehmet Akif’in bilime olan inancına, İstanbul’da görülen kolera salgınına gidermek için önceden olduğu gibi para ile tutulacak hafızların memlekette dolaştırılmasını hükümete öneren 1911 tarihli Sırat-ı Müstakim’e gelen bir mektuba verdiği cevapta rastlamaktayız. Mehmet Akif’in bu mektuba cevaben kaleme aldığı “*Koleraya Dair*” başlıklı yazısında, nadir ve bulaşıcı görülen ne kadar hastalık varsa kurtulmak için tıbbın tavsiye edeceği koruyucu ve tedavi edici tedbirlerden başka yapılacak hiçbir şey olmadığını söylemesi, kendisinin bilimsel yöntem ve teknikleri öncelendiği şeklinde yorumlanabilir (Yetiş, 1992; Öz, 2013).

Mehmet Akif, Şark’ın her tarafının, arazilerin bakımsız olduğunu, hastalıkların yaygın olduğunu, hurafelerin her tarafı kapladığını ve bunların tembelliğin işareti olduğunu gözlemlemiştir:

*“Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş halâ-yi câriler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sâriler
Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;*

Mezar mezar dolaşır hasta baktıran sağlar.

Ataletin o mülevves teressübatı bütün!” (Ersoy, Safahat, 277).

Realitenin estetik arayışlar arasında kaybolmasına müsaade etmeyen, olayları olduğu gibi görmeyi ve göstermeyi öncelikli gaye edinen Mehmet Akif (Koç, 2015), yükseköğreniminde aldığı veteriner bilimleri derslerinin de etkisiyle tabiatta gözlemlediği çekirge, bülbül, baykuş, at, fil, inek, öküz, keçi, koyun, karga, köpek, deve, yılan, ayı, ejderha, manda, sırtlan ve aslan gibi hayvanları imgeler üzerinden metaforlar oluşturarak kendine öz üslubuyla şiirlerine nakış nakış işlemiştir:

“Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek

Dururdu bî-hareket, kol kanad kımıldamıyor!” (Ersoy, Safahat, 85).

“Al okut, Avrupa tahsili desinler, gönder,

Sonra bir bak ki, meğer karga imiş beslediğin!” (Ersoy, Safahat, 193).

“Kahraman milleti gördün ya: biraz silkindi,

Leş yiyen kargaların sesleri birden dindi!” (Ersoy, Safahat, 202).

“İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit

Bularak, fuşş ekiyor salma gezen bir sürü it!” (Ersoy, Safahat, 205).

“Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş” (Ersoy, Safahat, 233).

“Muallim ordusu derken, çekirge orduları

Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!” (Ersoy, Safahat, 296).

“Ufuklarında sönük bir ziyâ, cılız bir ümîd

Belirmesiyle, bakarsın deminki baykuşlar

Meşîmesinde fezanın o nuru boğmuşlar!” (Ersoy, Safahat, 357).

“Geceden girdiği dehşetli mugaylân-zârı,

Gündüzün geçmek için kâfile olmuş develer,

Eğrilip büğrülerek yangına düşmüş ejder” (Ersoy, Safahat, 363).

“Yerliden az kaba, Maltız keçisinden çok ufak,

İki mahzûn öküzün seyrine münkâd olarak” (Ersoy, Safahat, 394).

“Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarla;

Koca mer’a dolu baştan başa sağmallarla.

Köylünün kırları tutmuş, yayılırken davarı,

Sökemezsin, sarar afakını yün dalgaları!

Dolaşır sal gibi göllerde hesapsız manda,

Fil sanırsın, hani, bir çıksa da görsen karada.

Geniş alnıyla yarar otları binlerce öküz,

Besiden her birinin sırtı, bakarsın, düm düz.

*Tarayıp hepsini evlâd gibi, bir bir kınalar.
Tepeden kuyruğu dikmiş, inedursun danalar,
Dalar etrâfa köyün damgalı yüzlerce tayı;
İnletir at sesi, kısırak sesi gömgök ovayı.”* (Ersoy, Safahat, 395).

*“Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.
Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,
Bir bakar insana yan yan ki, yuz olmuş manda,
Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.
Bir selam ver be herif! Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.”* (Ersoy, Safahat, 410,411).

*“Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin”* (Ersoy, Safahat, 443).

“Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,” (Ersoy, Safahat, 479).

*“Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yedi!”* (Ersoy, Safahat, 513).

SONUÇ

Mehmet Akif, ömrünün 24 yılını, veteriner hekimliğin bilimsel ortamında ve mesleğini icraa ettiği toplumun içinde geçirmiştir. Mehmet Akif'in çağdaşı pek çok şair, hayatı boyunca İstanbul sınırından bir kez olsun çıkmamışken, Mehmet Akif, yıllarını Rumeli, Arabistan ve Anadolu da salgın hayvan hastalıklarının mücadelesi sırasında toplumla iç içe geçirmiştir. Mehmet Akif'in düşünce ve ruh dünyası bu toplumda gelişmiş, veteriner hekim Mehmet Akif'ten, şair Mehmet Akif doğmuştur.

Mehmet Akif'in veteriner okulunda aldığı fen bilimleri realist bir yazar/şair olmasında önemli bir rol oynamıştır. Nitekim fen bilimleri, karakterinde bulunan mistik yönünü dengede tutarak onun hayatı daha gerçekçi yorumlamasına neden olmuştur. Ayrıca veteriner hekimlik hizmetleri nedeniyle gezdiği yerler, karşılaştığı insanlar ve halkın sıkıntılı ve dramatik hali onun halkı daha yakından tanımasını sağlamıştır. Bu durum sonraları yazacağı millî ve destanî şiirlerinin de zeminini hazırlamıştır (Dayanç, 2012).

Toplumsal bilimlerde doğal bilimlerdeki gibi deney yapmak pek mümkün olmadığından, bu eksikliği gidermek için karşılaştırmalı yöntem sıklıkla başvurulmaktadır. Karşılaştırmalı (komparatif) yöntem, belirli olayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan fonksiyonel faktörleri sınıflandırmayı ve açıklamayı amaçlayan bir araştırma yöntemini ifade için kullanılan bir terimdir (Aydın ve Hanağası, 2017). Mehmet Akif'in birçok şiirinde gizli bir karşılaştırma ifadesi sezilmek mümkündür. Bu yaklaşım kişilere farkında olmadan olaylara çok yönlü bakabilme ve realitiye yaklaşabilme yeteneğini kazandırabilmektedir. Mehmet Akif'in şiirleri bu açıdan incelenince onun

sanatına, kişiliğine ve bilgisine veteriner hekimliğin etkisini daha objektif bir şekilde değerlendirebilmek mümkün olabilecektir (Dinçer, 2011).

Mehmet Akif'in şiir ve mektuplarında meslek sevgisi ve aidiyetliğine, tek tıp-tek sağlık konsepti içerisindeki koruyucu hekimlik ve veteriner halk sağlığı bilincine, zootekni bilgisine ve hayvan sevgisine rastlanılmaktadır.

Mehmet Akif, kendi döneminin en önemli dillerini öğrenen ve öğreten, eğitimin temel ilkelerini çok iyi kavrayan ve uygulayan bir eğitimcidir (Düzdağ, 1997; Demirtaş ve Nacar, 2018). Mehmet Akif, bilim, okul ve eğitim üçgeninde şiirlerine bilimsel bir yaklaşım kazandırmış, çalışkanlığı ve sorumluluğu, bunlarla beraber özgürlük kavramını da bilimsel çalışma yapma kavramına bağlamıştır. Safahat'ta en çok rastlanan değer % 17.9 ile bilimsellik değeridir (Moğul, 2012). Bu sıklık, bilimin ve bilimselliğin Mehmet Akif Ersoy'un hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Safahat'ta, Mehmet Akif'in, "*asr-ı ulûm*" diyerek çağa adını ilk defa verdiği, "*maddenin kudret-i zerriyesi*" tanımıyla atom enerjisinin önemine çok önceden işaret ettiği tespit edilmiştir. Safahat'ta tespit edilen bilime saygı, bilimsel liyakat, bilimin önemi ve gerekliliği, bilimsel yöntem, bilim insanı-aydın tanımı ve tıp bilgisi gibi bilimsel değerlerin Mehmet Akif Ersoy'un aydın kimliğinde bilimin ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Mehmet Akif, Türk Milletine tarihi, toplumsal ve edebi bir başeser olan Safahat'ı, İstiklal mücadelesinin ruhunu en iyi yansıtan ve milli mutabakat metni olan İstiklal Marşı'nı armağan etmiştir. Mehmet Akif'in, bu eserlerle Türk halkını aydınlatmaya ve eğitmeye devam ettiği söylenebilir. Bu eserlerin doğmasına sebep olan duygu, düşünce ve bilimsel bakış açısının Mehmet Akif'in şahsiyetinde oluşmasını sağlayan esas dinamiğin onun edindiği pozitif bilimli veteriner okulu ve veteriner hekimliği mesleği olduğu ileri sürülebilir.

Fotoğraflar:

Fotoğraf 1: Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (Kaynak: Soydan, 2011).

Fotoğraf 2: Mehmet Akif'in Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebinde iken çekilmiş fotoğrafı (Kaynak: Çetin, 2003).

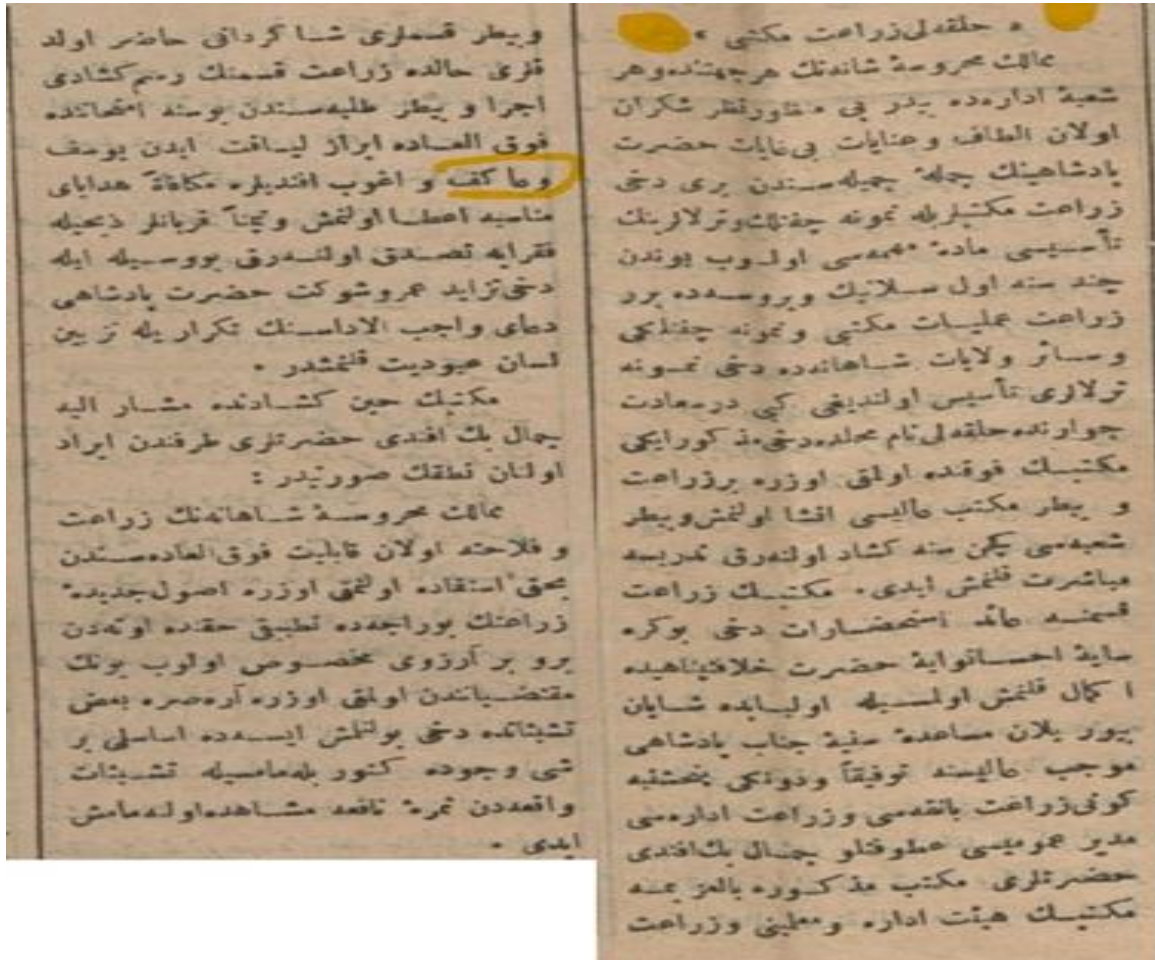

Fotoğraf 3: Mehmet Akif'in Sabah Gazetesinde yayımlanan konuşmasının orijinal hali (Kaynak: Sabah Gazetesi, 1892).

دو نکی نسخه مزده بیان اولندی بی وجهه
عصر کزین خلافتینا هینک آثار محاسن دتارندن
اولان حلقه لی ذراعت و بیطر مکتبک قسم
بیطریسی برنجی سنه طلبه سنک امراض عمومیه
درس لری امتحاننه باراده سنیه جناب پادشاهی
حضور ی لازم کلان میز ل طرفندن اولکی
جمعه ایرتسی کوی اجرا اولمش و امتحاننه بدأ
ایدلدیکی صرده مکتب مذکور مدیر فطانت
سمیری عزتو محمد علی یک اقتدی طرفندن
صورتی آیده مندرج نطق بلیغ ایراد ایدیلوب
ختامنده طلبه دن عاکف اقتدی دخی رفقاسنه
خطایا زرده کی مقاله بی قرائت ایلمشدر - مین
یک واقندیلر امتحانک صورت مکملده اجرا
سیله شاگردان اقتدی لک برسنه لک مکتسبات
علمه لرینک جدا شایان تقدیر کورلدیکی مقام
تشکرده بیان ایلدکن سکره جمله طرفندن
حای علم و معارف اولان شوکتلو پادشاهن
اقتدمن حضرت لرینک تزاید ایام عمر و اقبال
جناب خلافتینا هیلری ادعیه خیریه سی یکدل
ویکزیان اوله رق رفع بارکاه احدیت قلنمشیدر
مدیر مکتب محمد علی یک اقتدینک نطق
میز یک اقتدی لرا!
دور جلیل حضرت پادشاهی آثار مجله سنندن
اولان صنوف عالیسی بو مکتبده تشکیل قلنان منلیکه

بیطر مکتبی طلبه سنک ایلک سنه دوره تدریسیه -
لرینک ختام بولسنه مینی بوسنه کندیلرینه تدریس
اولسان قنون متنوعه دن علم امراضک اساسی جامع
اولان علم امراض عمومیه امتحانلرینک اجرا سنه
شروع اولتیور.
تفصیله حاجت یوقدرکه مکتبک اساس تشکیلی
آرهلوق آرهلوق ظهور ایله ثروت ملکبه بی برچوق
سنه دنبرو رخنه دار ایدن وطولایسیله حیات بشریه بی
دخی تدید ایلسان عمل متنوعه حیوانیه نک ظهوره
کلدیکی موافقه دفع و احساسی بحق تأمین ایده جک
ارباب فنک تکثیر می مقصدینه مبتنیدر.
شومقصد مهمک حیزارای حصول اولسنه بر
سنه دنبرو مکتبک هیئت اداره و تدریسیه سنک صرف
ایندیکی مساعی بی مدت قلیله ظرفنده قنون بیطریه نک
شعبانندن وجوده کنتوریلان اوج بیک صحیفه بی
تجاوز آثار مترجمه و امتحانلرینک اجرا سنه ابتدار
ایده جکمز شاگردانک کوره جکمز درجات مکتسباتی
ایک ایده جکنندن بونلری هیئت امتحانیه نک انظار
تقدیریه لرینه عرض ایله کافه امور و خصوصانده رهبر
توفیقات اقتاز ایلدیکنم دهوات تزاید ایام عمر و شوکت
حضرت پادشاهی بی تکراراً ذکر وادا ایدرم.

Fotoğraf 4: Mehmet Akif'in Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde yayımlanan haberi (Kaynak: Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 1892).

Fotoğraf 5: Mehmet Akif'in Baytar Müfettiş Yardımcılığına atandığını gösteren belge (Kaynak: BOA. İ.OM. Dosya No:1, Gömlek No: 20).

ائمة العالمة
 محمد اکف
 عکف

همدی بیعتدن برده بازار سار صفا نون کی قدر بیعتدنک اسلر صونه مؤیدلری حاری حدودلر

رابطه درجی	اسم	افندی
۱	عائف	افندی
۲	سورن	افندی
۳	حص	افندی
۴	غوب	افندی
۵	سعد	افندی
۶	اسم	افندی
۷	برسف	افندی
۸	صبی	افندی
۹	تای	افندی
۱۰	تزییر	افندی
۱۱	خلیل	افندی
۱۲	جمال	افندی
۱۳	ارسی	افندی
۱۴	یانر	افندی
۱۵	حص	افندی
۱۶	کمال	افندی

قرآن دن در درجی برلان ضابطه صحره صحره صحره صحره صحره صحره
 همدی بیعتدن برده بازار سار صفا نون کی قدر بیعتدنک اسلر صونه مؤیدلری حاری حدودلر
 ضابطه صحره صحره صحره صحره صحره صحره صحره صحره صحره صحره صحره صحره
 سراسر بیعتدنک حاکم

i.om 1/20 2

I.OM.00001.00020.002

Fotoğraf 6: Mehmet Akif 'in kızı Suat Hanım ve damadı Veteriner Albay Ahmet Bey (Kaynak: Özalp, 2011).

Fotoğraf 7: Mehmet Akif'in kızı Suat Hanım ve kısrağı (Kaynak: Özalp, 2011).

Fotoğraf 8: Mehmet Akif'in 20. ölüm yıldönümü anısına basılan hatıra pulları (Kaynak: Okay ve Düzdağ, 2003).

BAYTAR MİRALAYI MEHMET ALİ BEY

TÜRK VETERİNER HEKİMLİĞİNİN YOLBAŞÇISI: BAYTAR MİRALAYI MEHMET ALİ BEY*

Mehmet Ali Bey, İstanbul/Üsküdar'da 1853 yılında dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini sırasıyla “*Sıbyan Mektebi*”, “*Toptaşı Mekteb-i Rüştîyesi*” ve “*Kuleli Mekteb-i İdadi-i Askerî*”de tamamlamıştır. Üniversite eğitimine 1870 yılında “*Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne*”de veteriner sınıfında başlamış, okulun son iki senesini Galatasaray binasındaki “*Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*”de tamamlayarak 27 Haziran 1874 tarihinde “*Askeri Baytar Mektebi Ulûm-ı Baytariye ve Cerrahiye*” diploması alarak mezun olmuştur.

Mehmet Ali Bey, mezuniyetinden iki ay sonra baytar teğmen rütbesiyle Askeri Baytar Mektebinde genel hastalıklar ve hıfzıssıhha derslerini vermek üzere muallim muavini olarak göreve başlamıştır. Bir sene sonra, 3 Temmuz 1875 tarihinde kendisine baytar üsteğmen rütbesi verilmiş ve 13 Ağustos'ta Askeri Tıp Okuluna “*ilm-i emraz-ı umumiye-i baytariye*” muallimi olarak atanmıştır. 17 Temmuz 1876 tarihinde ise yüzbaşılık rütbesine terfi etmiş ve “*Istabl-ı Âmire*” fahri baytarlığı uhdesine verilmiştir. 5 Aralık 1877 tarihinde sol kolağalığına (kıdemli yüzbaşı) terfi etmiştir. Mehmet Ali Bey, Beşinci Ordu'da hizmet vermek üzere Şam'a memur olarak gönderilmiştir. Bu vazifeden sonra İstanbul “*Harbiye Nezareti Süvari Dairesi*”nde Çiftlikat-ı Hümayun işlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu vazifeler sırasında hayvan yetiştiriciliği ve ıslahı hakkında hazırladığı raporlar üst makamların dikkatini çekmiş ve 1880-1881'de Rusya haralarında incelemelerde bulunmak üzere Moskova'ya vazifelendirilmiştir. Rusya seyahatinden sonra Üsküdar/Şemsi Paşa'da bulunan Askeri Hayvan Hastanesi'ne müdür olarak tayin edilmiştir. Mehmet Ali Bey, 28 Mart 1881 tarihinde sağ kolağalığına terfi etmiş ve bu rütbede iken Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde baytar müfettişliği vazifesine yükselmiştir. Mehmet Ali Bey, 12 Aralık 1884 tarihinde ise binbaşılığa terfi etmiştir.

Mehmet Ali Bey'in özverili çalışmaları ve özellikle hayvan hastalıklarının tehlikeli bir boyut kazanması üzerine 1884 yılında “*Ticaret ve Ziraat ve Orman ve Maadin Nezareti*”ne tayin edilmiştir. Kayıtlarda, memuriyet yeri “*Dersaadet Ziraat Odası Heyet*” ve unvanı “*Tıbbi Baytari Müfettişi Mehmet Ali Bey*” olarak kaydedilmiştir. Mehmet Ali Bey'e, bu terfiden iki sene sonra 16 Mayıs 1886 tarihinde kaymakamlık (miralay/albay) rütbesi verilmiştir.

Mehmet Ali Bey, meslek hayatı süresince hayvan hastalıkları ile mücadele etmiş ve raporlar yazarak alınacak tedbirlere işaret etmiştir. Nitekim İstanbul Kartal ve Dersaadet civarı ve Anadolu'daki (İzmit, Ankara, Konya ve Sivas) salgın hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında hazırladığı raporlara üst makamlarca büyük itimat ve önem gösterilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, XIX. yüzyılın sonlarına kadar salgın hayvan hastalıklarını önleme, tedavi ve korunma amacıyla ihtiyaç duyulan veteriner hekimler Askeri Veteriner Okulunda

yetiştirilmiştir. Ancak vilayetlerde hizmet verebilecek sivil veteriner hekimleri yetiştirecek müstakil bir okul ise bulunmamaktadır. Hayvancılığın ve hayvansal ürünlerin korunması, ekonomik hayatı zorlamaya başlayınca, Osmanlı idarecileri daha önce askeri veteriner sınıfı mezunlarıyla karşılaşmayı planladıkları sivil veteriner hekim ihtiyacı konusunda yeni tedbirler almaya başlamış ve sivil veteriner teşkilatının kısa sürede geliştirilmesine çalışılmıştır. Bu süreçte, Mehmet Ali Bey, 1888 yılında Nafia Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan “*Umur-ı Baytariyye Müfettişliği*”ne atanmıştır. Mehmet Ali Bey öncülüğünde kurulan bir bilim kurulu Ankara, İzmit, Konya ve Sivas illerine memleket hayvancılığı ve salgın hastalıklar ile ilgili durum tespitinde bulunmak üzere görevlendirilmişlerdir. Bu denetim ve gözlemler sonucunda Mehmet Ali Bey, Anadolu'da sığır vebası salgınlarının verdiği zarar ve kayıpları içeren raporlar düzenlemiş, bu raporlarda sivil bir veteriner okuluna acilen ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir.

Osmanlı'da veteriner hekimliği ve ziraat konularını birlikte işleyen ilk bilimsel meslek dergisi, Mehmet Ali Bey ve arkadaşları tarafından 1 Mayıs 1880 tarihinde yayın hayatına başlayan “*Vasıta-i Servet*” adlı dergidir. Bu dönemde Mehmet Ali Bey, sivil veteriner okulu ihtiyacını bu dergide yayımladığı makalelerinde de gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Mehmet Ali Bey'in de içinde yer aldığı tıp ve veteriner okulları öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon sivil veteriner okulunun kuruluşu ile ilgili hazırlıklara başlamıştır. Fakat bütçe ve yer imkânsızlıkları dar bir zamanda böyle önemli bir okulun kurulmasına imkân vermediğinden ilk iki sınıf eğitim-öğretimi “*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*”de verilmek üzere, kalan iki sınıf meslek öğrenimi de o sırada inşaat halinde bulunan “*Halkalı Ziraat Mektebi*”nde yatılı olarak tamamlanmak üzere, dört yıllık bir “*Mülkiye Baytar Mektebi*” (1888/1889) kurulmuştur. Mehmet Ali Bey, Halkalı Ziraat Mektebi (1891) ve bir sene sonraki ismiyle “*Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi*”nin (1892) ilk müdürü olarak da görev almıştır.

Bu okulda öğrencilerin birinci sene sonunda gireceği “*İlm-i Emraz-ı Umumiye*” (Genel Hastalıklar İlmî) sınavları öncesinde düzenlenen bir törende, Okul Müdürü Mehmet Ali Bey ve öğrencilerden o dönemki okul birincisi Mehmet Akif (Ersoy) birer konuşma yapmışlardır (Sabah Gazetesi, 15 Haziran 1892). Okul Müdürü Mehmet Ali Bey konuşmasında, okulun kuruluş sebebini, zaman zaman devletin zarara uğramasına yol açan ve insan hayatını tehdit eden hayvan hastalıklarını ortaya çıktığı yerde yok ederek salgına dönüşmesini önleyecek hususun “*erbab-ı fennin teksiri*” olarak ifade etmiştir. Okulun yönetim ve eğitim kadrosunun kısa sürede veteriner hekimlik ilmiyle ilgili üç bin sayfadan fazla tercüme yaptığını söyleyen Mehmet Ali Bey'e göre, bu büyük başarı ve birazdan imtihana girecek öğrencilerin kazandığı bilgiler, belirlenen hedefe ulaşacağını göstermektedir.

Mehmet Ali Bey, Mülkiye Baytar Mektebi'nin her alanda daha iyi olması için çok çalışmıştır. Dönemin en parlak bilimi olan bakteriyolojinin baytar ve tıp okullarında okutulmadığını gören Mehmet Ali Bey, 1893 yılından itibaren okul müfredatlarına bu dersi ekletmiş ve Dr. Rıfat Hüsamettin Paşa tarafından verilmek üzere okul hocaları için ayrıca bir kurs da açtırmıştır.

Mehmet Ali Bey, veteriner sınıflarının ilk iki yılını Tıbbiye Mektebi'nde, son iki yılını da Halkalı'da tamamlayan öğrencilerin yaşadığı zorlukları düşünerek (Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebinin şehre uzak olması dolayısıyla klinik ameliyatları ve derslerinden öğrencilerin eksik kalacağı) bu dört sınıfı birleştirmek amacıyla Kadırga Cüdi Meydanı'nda bulduğu Tunuslu Esat Bey'in konağını tutmuştur. Böylece, 1895'den itibaren bu dört sınıf bir arada ve yatılı olmak üzere müstakil bir mektepte eğitimini sürdürmüştür.

Mehmet Ali Bey, gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olması gerekçesiyle 1897 yılında Yemen'e tayin edilmiştir. Yerine Albay Zaim, Mülkiye Baytar Mektebi müdürlüğüne getirilmiştir. Bu görev döneminde Mehmet Ali Bey, Yemen ve Şam'da hizmetler vermiştir. 1902'de Selanik, Kosova ve Manastır'da ordunun bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere Rumeli Vilayeti'nin veteriner işlerini yürütmek üzere memur edilmiştir. Uzun bir sürgünlük döneminden sonra, II. Meşrutiyetin de etkisiyle Ziraat Vekili Mavrokordato tarafından 1908'de İstanbul'daki Mülkiye Baytar Mektebi müdürlüğüne yeniden görevlendirilmiştir. Mehmet Ali Bey, okulun öğretim kadrosu ve müfredatını yeniden düzenlemiş ve hemen ertesi yılda Avrupa'ya (Almanya ve Fransa) ihtisas için sivil veteriner hekimler göndermiştir.

Osmanlı'da ilk veteriner hekimliği derneği, "*Osmanlı Cemiyet-i İlmiye-i Baytariyesi*" adıyla 26 Ağustos 1908 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Derneğin başkanlığını Mülkiye Baytar Mektebi Müdürü Mehmet Ali Bey, başkan yardımcılığını ise Mehmet Akif (Ersoy) üstlenmiştir. *Osmanlı Cemiyet-i İlmiye-i Baytariyesi*'nin ilk toplantısında Mehmet Ali Bey'in teklifiyle "*Mecmua-i Fünûn-i Baytariye*" adlı bilimsel bir derginin yayın hayatına başlaması kararlaştırılmıştır. Dernek Başkanı Mehmet Ali Bey, aynı zamanda derginin de sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu dönem veteriner işlerinin bağlı bulunduğu Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti bünyesindeki "*İslahât-ı Hayvâniye ve Umûr-ı Baytâriye Şubesi*"nin, müstakil bir idare haline gelmesi amacıyla, dernek tarafından Nezaret'e bir rapor sunulmuştur. Derneğin çalışmaları sonucunda, bu şube, 1909 yılında yeniden yapılandırılarak "*Umûr-ı Baytariye Müdiriyeti*" (Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü) adını almış ve müdürlüğüne Mehmet Ali Bey getirilmiştir. Mehmet Ali Bey, Osmanlı Devleti'nin sivil veteriner hekimliği teşkilatını güçlendirecek teknik personel yetiştirmek amacıyla 1910 yılında "*Muavin Baytar Mektebi*"ni de kurmuştur.

1911 yılında emekliye ayrılan Baytar Miralay Mehmet Ali Bey, mesleğe adanmış koca bir ömrü tamamlayarak 29 Ağustos 1923 yılında vefat etmiş ve naaşı Kadıköy Sahrayıcedid Mezarlığına defnedilmiştir. Mehmet Ali Bey'in kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır: "*Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi müessisi ve meslek-i baytarînin itilâsı uğrunda mesai-i ciddiyesiyle müştahir Baytar Miralay Mehmet Ali Beyin hâb-gâh-ı ebedisidir. El-Fatiha. 29 Ağustos 1339*".

Bir Anektot: Mehmet Ali Bey, cerrahi hastalıklarda uzman bir operatördür. Günün birinde Cüdi Meydanındaki Mülkiye Baytar Mektebi hastanesine getirilen bir beygirin hastalığını hiçbir klinik

hocası teŖhis edemezken, Mehmet Ali Bey beygirin boyun bölgesinde ve omuz arasında gayet derin bir oluŖum gösteren bir çıbanı teŖhis etmiŖ ve baŖarılı bir operasyonla tedavi etmiŖtir.

* Bu makale ‘‘Semptom’’ dergisinin 3. sayısında yayımlanmıŖtır.